magazin istoric

ANUL XXII NR. 4 (253) APRILIE 1988

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XXII
Nr. 4 (253)
aprilie 1988

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

Transilvania şi conştiinţa naţională a românilor în secolul XVIII. Contribuţii la o istorie a patriotismului: *Gh. Platon* 2

• **20 000 documente româneşti inedite la Athos:** *Virgil Cândea...* 6 • **Comori ale culturii şi artei noastre la Biblioteca Naţională din Viena:** *Gheorghe Buluţă...* 9

Educaţia şi instrucţia spre binele patriei: *Victor Papacostea* 12

1888. În numele muncitorilor şi ţăranilor: *Vasile Niculae* 18

Constantin Dobrescu-Argeş. „Patriotismul — cea dintîi virtute civică": *Romus Dima* 22

Bălăcenii — mereu în slujba ţării: *Paul Cernovodeanu* 25

Din vremea lui Cuza. „Nestăvilitul dor de unitate al poporului român": *Th.C. Văcărescu* 29

Pe urmele strămoşilor (XXIV): *Ion Popescu-Puţuri* 33

„Istoria unei îndelungate iubiri": *Claude-Albert Colliard* 41

În Bucureşti, acum 50 ani 42

Itinerar istoric pe Valea Oltului: *Vasile Smărăndescu* 55

• **1253-1255 — O călătorie în Imperiul mongol:** *Guillaume de Rubrouck...*36 • **1947. Confesiunea unui procuror de la Nürnberg (II):** *Robert M.W. Kempner...*46 • **File din istoria Africii. 1921 — Băştinaşul este cel ce plăteşte:** *Catherine Coquery-Vidrovitch...*51 • **1939-1945. Corespondenţă secretă Casa Albă — Downing Street 10:** *Eugen Preda...*58 • **Cărţi sosite la redacţie...24** • **Poşta** Magazin istoric... 63

COPERTELE NOASTRE

①④ Detalii din vechi manuscrise miniate româneşti — realizări artistice remarcabile — păstrate în colecţiile Bibliotecii Naţionale din Viena.

Coperta 1. Stemele ţărilor române: stema Munteniei (sus, stînga) din harta Ţării Româneşti — copie desenată şi colorată de mînă în 1707, după cea imprimată de stolnicul Constantin Cantacuzino la Padova, în 1700; stema Moldovei (sus, dreapta) dintr-un manuscris executat în 1502 la comanda lui Ştefan cel Mare pentru aşezămîntul Zografu de la Muntele Athos; stema Transilvaniei (sus, mijloc) din armorialul lui F.C. Palma, tipărit la Viena în 1766.

Miniatură (în partea de jos a copertei) de Anastasie Crimca, dintr-o lucrare realizată în 1610; chenarul reproduce motive florale desenate tot de Anastasie Crimca.

Coperta 4. Frontispicii (în centru) şi chenar ornamental din acelaşi manuscris din 1502, executat la cererea lui Ştefan cel Mare **(Comori de cultură şi artă românească, p. 9)**

Macheta artistică a copertelor ①④: Titus Pittlni

②③ Vechea civilizaţie de pe pămîntul Africii este ilustrată şi de aceste mărturii peste secole: aglomeraţie rurală a populaţiei dogon (Mali), creatoarea unei culturi cu trăsături specifice şi artă rupestră de pe platoul Tassili, din Sahara centrală algeriană **(1921. Băştinaşul este cel ce plăteşte, p. 51)**

Contribuții la o istorie a patriotismului

TRANSILVANIA ȘI CONȘTIINȚA NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR ÎN SECOLUL XVIII

Prof. univ. GH. PLATON

„Noi concepem ființa etnică și psihologică a românilor ca un gigantic și secular copac ale cărui rădăcini despică stîncile, străbat Carpații și se înfig adînc de o parte și de alta — **scria Barbu Ștefănescu-Delavrancea, în deceniul nouă al secolului trecut.** Iată de ce și în ce sens nefericirile fraților noștri de peste Carpați vor fi pururea nefericirile noastre, iată de ce sabia care spînzură deasupra capului lor, deasupra capului nostru se clatină", „Fără Transilvania — **preciase cu mai bine de două decenii înainte Al. Papiu Ilarian, referindu-se la programul politic de perspectivă al domnitorului Alexandru Ioan Cuza** —, Principatele nu au viitor, duc o existență precară și dubie. Numai unirea Transilvaniei va pune fundamentul vieții perpetue a României".

Reluînd ideea, în 1915, Nicolae Filipescu sublinia faptul că Transilvania a jucat rolul de „acropole, de inimă a românismului". **Și tot în aceleași împrejurări din preajma intrării țării în războiul de reîntregire, Nicolae Titulescu dădea expresie, mai apăsat, raportului de indisolubilă comuniune existent între provinciile istorice românești:** „România — **declara el** — nu poate fi întreagă fără Ardeal. Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a ocrotit viața. Ardealul e românismul în restriște, e întărirea care îndepărtează vrăjmașul, e viața care cheamă viață. Ardealul nu e numai inima României politice, e inima României geografice".

În momente de răscruce ale istoriei românilor, cărturari și oameni politici au reliefat limpede locul Transilvaniei în strategia luptei pentru unitate și independență, pentru dobîndirea identității naționale, definirea și valorificarea sinelui național. Cuvintele citate mai sus nu sînt doar fraze frumos alcătuite. Ele exprimă limpede un sentiment de organicitate **moștenit de națiunea română din adîncurile îndepărtate ale istoriei sale, sentiment care îi definește ființa și stilul de viață.**

Acesta este un adevăr pentru a cărui ilustrare ne-am oprit la secolul XVIII, la Secolul Luminilor, **deoarece avem convingerea, ca și alți exegeți ai acestei mari epoci, că acum „au fost inventate valorile constitutive ale ordinei mentale" care au dăinuit pînă pe la mijlocul veacului în care trăim. A fost o perioadă de profunde transformări revoluționare, în vîrtejul cărora au intrat și pămînturile locuite de români, iar Transilvania a constituit scena de desfășurare a unor importante evenimente și fenomene de ordin național, jucînd rolul de** laborator **în care s-a plămădit și s-a definit conștiința națională românească.**

La temelii — străvechea unitate a lumii dacice

Conștiința națională, componentă esențială a națiunii moderne, este o sublimare, o esențializare a unor experiențe și trăiri istorice, în mediile diferențiate politic ale aceluiași organism etnic, personalizîndu-și, cu însemnele specificului său, identitatea organică și spiritualitatea. Conștiința de sine a românilor are profunde și multiple elemente de susținere. Dar pe spirala devenirii istorice, ideea unității de neam nu poate fi urmărită și măsurată, în apariția și evoluția ei, numai în lumina mărturiilor directe pe care le posedăm. Aceste mărturii își dezvăluie dimensiunile și semnificațiile lor reale numai atunci cînd sînt încadrate într-o viziune largă, integratoare.

În primul rînd, trebuie precizat că unitatea românească a fost precedată, definită și potențată de vechea unitate a lumii dacice, în cuprinsul căreia — strategic, politic și cultural — Transilvania a reprezentat nucleul, *centrul de gravitație* în virtutea și a unui determinism generat de geografia acestui pămînt. *Țara* din interiorul arcului carpatic și-a păstrat funcțiile și în timpul stăpînirii romane, precum și în îndelungata epocă a migra-

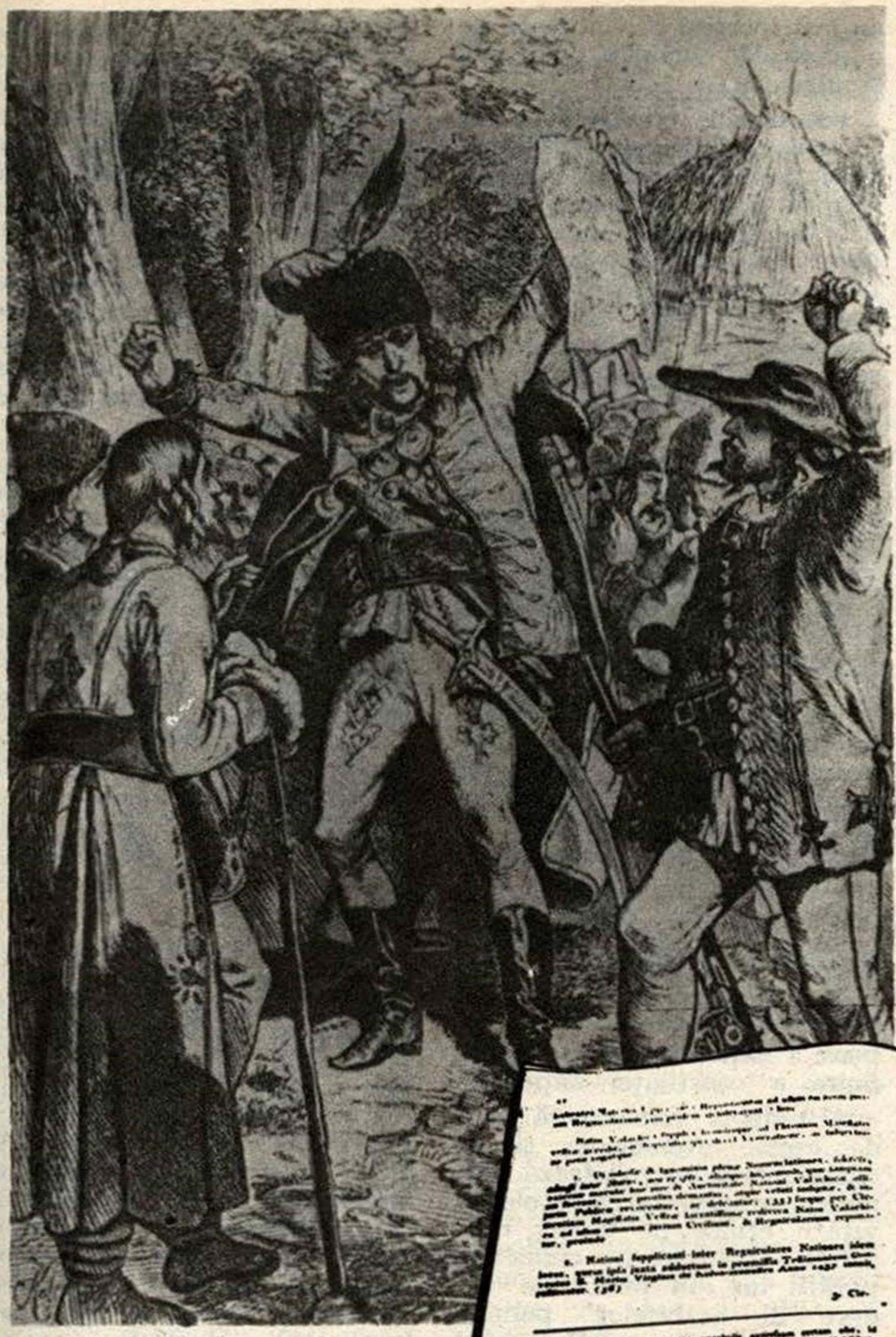

Horea îndeamnă mulțimile la luptă (gravură de Franz Kollarz)

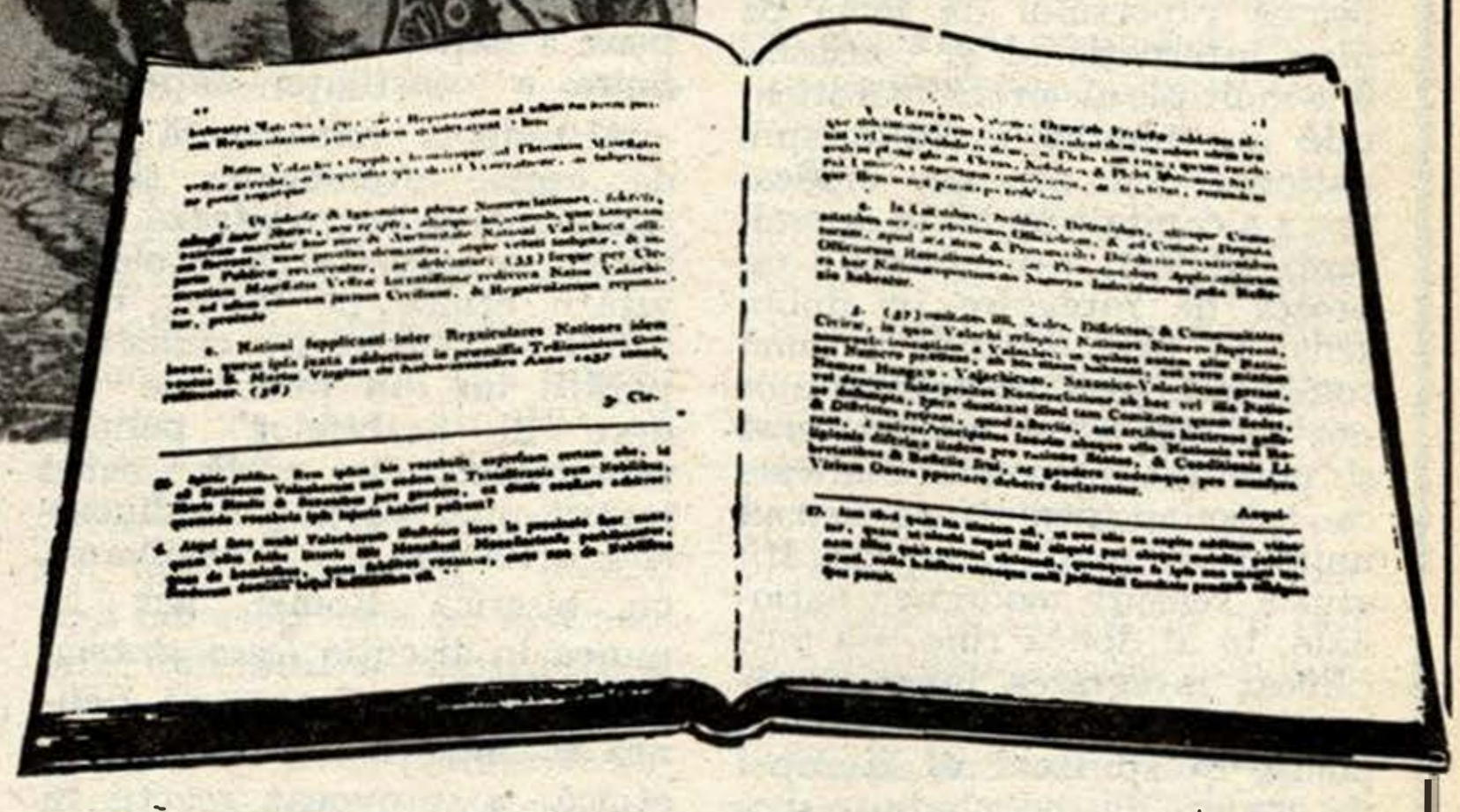

Facsimil din Supplex Libellus Valachorum, *document reprezentativ în afirmarea conștiinței naționale române și în dezvoltarea luptei pentru unitate și libertate*

ținuturilor, perioadă în care s-au format poporul și limba română. Titlul lucrării lui D. Cantemir — *Hronicon a toată Țara Românească (care apoi s-au împărțit în Moldova, Munteniască și Ardealul)* — nu exprima doar un deziderat pentru viitor, ci sublinia limpede o concepție despre începuturile vieții noastre istorice și credința nestrămutată în existența reală, obiectivă a unității poporului român.

Cotropirea Transilvaniei de către feudalitatea ungară a împiedicat evoluția firească spre unitatea politică a pămînturilor românești și a modificat sensul gravitației, orientîndu-l spre țările românești libere. Tradiția descălecatului este edificatoare în acest sens. Transilvania a continuat să rămînă în centrul atenției lumii românești. Valoarea sa economică, strategică, politică și spirituală a sporit.

Particularitățile evoluției specifice a realităților din Transilvania i-au sensibilizat, în egală măsură, pe români în totalitatea lor într-o manieră în care a permis acestei străvechi provincii românești să rămînă, constant, în atenția obștei. Cine cercetează relațiile dintre cele trei țări românești poate lesne observa că ele sînt potențate și capătă un sens general românesc prin legăturile permanente cu Transilvania.

Prin intermediul legăturilor multiple și constant întreținute în evul mediu înțelegem mai bine fenomenul firesc al *transculturației*, al deplasării succesive a centrului de elaborare a zestrei spirituale românești, de o parte și de alta a munților, încă o probă de netăgăduit a organicității dezvoltării spiritualității neamului. Prin intermediul sintezei cantemiriene și a operei celorlalți cărturari români din sec. XVII, zestrea culturală ideologică și politică a sec. XVII, la temelia căreia s-a situat statornic actul săvîrșit de Mihai Viteazul, în 1600, a fost preluată de Transilvania, filtrată prin viziunea *Școlii ardelene* și, apoi, restituită iarăși Principatelor, în condițiile afirmării naționale de după Revoluția din 1821[1]. Este vorba

[1] În spiritul acestui fenomen, putem aprecia că, dacă în perioada Unirii din 1859, românii din Transilvania au privit *numai la Principate*, cum fericit se exprima unul dintre ei, căci de acolo își așteptau scăparea, iar Unirea le devenise mai necesară decît propriile lor obiective imediate, putem admite că, în secolul XVIII, românii din Principate fuseseră ei aceia care urmăriseră cu o la fel de legitimă atenție lupta națională a fraților lor de peste munți, ceea ce a oferit suportul propriilor lor năzuințe.

doar de mutarea centrului de greutate a activității spirituale a obștei românești. Fenomenul subliniază prin el însuși faptul că, sub raportul conștiinței etnice, omogenizarea societății românești a reprezentat o realitate înainte ca națiunea, în accepțiunea modernă a termenului, să se fi constituit.

Există suficiente temeiuri pentru a considera conștiința națională nu numai ca un rezultat al interferențelor și completărilor permanente dintre fenomenele și procesele petrecute pe cele două părți ale pămîntului românesc, ci ca pe *un produs al unei dezvoltări organice, în cursul căreia mutarea centrului de greutate al acțiunilor de consolidare a conștiinței etnice într-o parte sau alta a pămîntului românesc reprezintă fațete ale aceleiași evoluții unitare.*

Deșteptarea poporului

Transformările interne ale societății românești în sec. XVIII, antrenarea ei în ritmul de dezvoltare a societății europene, influența iluminismului, modificarea raportului de forțe pe plan internațional și consecințele multiple ale problemei orientale au înlesnit evoluția spre național. Sub acțiunea unificatoare a capitalismului în dezvoltare, treptat, s-a petrecut un proces de integrare în dublu sens: în primul rînd, a lumii românești, prin realizarea unor noi calități, care au accelerat și potențat procesele multiple ce acționau demult în sensul unității, impunînd solidarității etnice sensuri moderne, naționale; în al doilea rînd, s-a amplificat integrarea lumii românești în contextul economic, politic și spiritual al Europei de atunci, diversificîndu-se modalitățile și căile de realizare a acestui fenomen. În cuprinsul acestor uriașe transformări, populația a crescut, s-a diferențiat, iar numărul așezărilor, al orașelor și satelor a sporit, oamenii circulînd mai mult, mai repede, mai lesnicios, schimbul de mărfuri devenind o constantă și o necesitate vitală. Revoluțiile demografică, agrară și industrială, aflate în raporturi de strînsă interdependență, au fost însoțite și legitimate de o radicală evoluție spirituală și ideologică.

Fenomenele petrecute în Transilvania veacului XVIII au reținut, mereu trează, atenția întregii lumi românești, mobilizîndu-i resursele. Anexarea acestei provincii, căreia i-a urmat, temporar, încorporarea Olteniei (1718-1738), și apoi a Bucovinei, în 1775, dezvăluiseră adevăratele intenții ale monarhiei habsburgice. Pericolul reprezentat de imperiali nu a fost intuit doar la nivelul elitelor politice românești, ci de întreaga societate românească. Agresiunile repetate ale Habsburgilor asupra Moldovei și Țării Românești, ocupațiile militare și consecințele lor, regimul aspru introdus și menținut de imperiali în Transilvania au înlăturat repede orice iluzie, au uniformizat optica românească privitoare la obiectivele reale ale politicii Imperiului habsburgic în această zonă. În sfîrșit, programul cultural și politic al Școlii ardelene, răscoala lui Horea[1], ambele cu dimensiuni general românești, *Supplexul*[2] și mișcarea pe care a generat-o au fost tot atîtea *contribuții* la procesul de formare a națiunii române, de definire a conștiinței naționale.

Atitudinea românească față de aceste evenimente și de consecințele lor reliefează limpede omogenitatea colectivității etnice pe întreg teritoriul românesc, în ciuda separării lui din punct de vedere al granițelor politice temporare. De pildă, actul legării unei părți a credincioșilor ortodocși din Transilvania cu biserica Romei, act ce punea în discuție *legea strămoșească*, lege prin care se definea și întreținea solidaritatea etnică, a provocat reacții în lanț în tot cuprinsul sec. XVIII, precum și consecințe care au răscolit *întreaga societate românească*. Reacția ortodoxă, *românească* în esența ei, s-a produs la nivelul elitei culturale românești, dar și la nivelul maselor, atît în Transilvania cît și în celelalte două țări românești. Ea s-a materializat în puternice mișcări sociale cu ample implicații, a determinat masive deplasări ale populației spre teritoriile extracarpatice și o mișcare de solidaritate care și-a găsit o înaltă formă de expresie în circulația cărților românești necesare cultului ortodox. În cursul veacului XVIII, după cifre cunoscute pînă acum, din Principate au fost trimise peste Carpați mai mult de 3 000 exemplare de cărți, difuzate mai ales în lumea satelor.

Cînd animozitățile religioase s-au potolit și despărțirea confesională nu a mai reprezentat o piedică, solidaritatea a îmbrăcat forma politică, națională, cu pronunțat caracter laic, extinzîndu-se și cuprinzîndu-i pe români în totalitatea lor. Astfel, programul politic al românilor din Transilvania definea, chiar dacă n-o mărturisea direct, linia opoziției naționale românești în general, care în Moldova și Țara Românească avea ca expresie atitudinea antifanariotă.

Activitatea multiplă și complexă a cărturarilor transilvăneni implicați în curentul generos al Școlii ardelene, cu consecințe atît de largi asupra românilor din Transilvania, nu a rămas fără urmări în provinciile de peste Carpați. Prin intermediul canalelor tradiționale și atît de diverse care întreținеau legăturile, prin scrieri, prin transferul masiv al populației (proces continuu, amplu și cu largi implicații), ideologia națională, chiar în primele ei formule, a fost însușită de mase în societatea Principatelor. Aici, în sec. XVIII, echilibrul existent anterior fusese zdruncinat. Pătura suprapusă — cuprinzînd elemente străine — exercita o acțiune de spoliere fără precedent asupra întregii societăți din Moldova și Țara Românească. Consemnînd acest fenomen, în studiul său *Mersul revoluției în istoria românilor*, N. Bălcescu releva limpede caracterul general românesc al acțiunilor naționale, atunci cînd scria: *„Deșteptarea poporului, care a mîntuit țara de fanarioți, fu pregătită în parte de*

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 8-10/1984; 1/1978.

acea lucrare înțelegătoare ce ieși din mintea învățată a Transilvaniei, azil vecinic al naționalității române. Căci în acea vreme frații noștri de peste Carpați, având a se emancipa de supt domnia unei aristocrații mult mai nesuferite, fiindcă era de neam străin, călca cu pași iuți în calea progresului prin lucrări ale învățaților ei și prin insurecție, acel drept al popoarelor chinuite".

Nu se poate un mai demn omagiu adus solidarității organice românești, socotim noi, decît această subliniere a interdependenței dintre mișcarea înnoitoare din Transilvania și revoluția națională din 1821 din Țara Românească, ambele cu valoare românească națională. *Insurecția* la care se referă N. Bălcescu este cea a lui Horea, care, și ea, deși s-a desfășurat în perimetrul Transilvaniei, a avut implicații și consecințe general românești. *„Horea* — nota Bălcescu — *luă securea în mînă... și scrise cu dînsa drepturile nației române și programul politic al revoluțiilor viitoare".*

Supplexul din 1791 și mișcarea pe care a generat-o au orientat acțiunea românească spre viitorul național. Prin conținut, implicații și consecințele sale adînci asupra întregii lumi românești, *Supplexul* este un moment proeminent, marcînd drumul evoluției istorice a poporului român însuși, al formării națiunii române și al statului său național.

Păstrarea legii strămoșești

Elaborarea conștiinței naționale românești din Transilvania trebuie privită neapărat într-un context mai larg și în strînsă legătură cu lupta politică a *partidei ațională* din Moldova și Țara Românească, luptă avînd în centrul ei problema statutului juridic internațional al Principatelor. Deși această luptă implica îndeosebi elitele și nu avea aceeași priză în mase ca acțiunile din Transilvania (regimul fanariot, ca și natura acțiunilor inițiate, i-au limitat cadrul și audiența), ea a fost componenta aceluiași tot național.

Pentru a sublinia și mai pregnant cele afirmate, considerăm necesare cîteva precizări. Solidaritatea românească a celor două Principate cu lupta fraților lor de peste Carpați, în sec. XVIII, pentru păstrarea identității etnice, s-a desfășurat în condițiile în care, la sud și est de Carpați, funcționa regimul politic fanariot, pe plan politic, expresia cea mai dură a dominației Porții otomane. Impactul fanariot n-a avut însă forța de pătrundere în straturile adînci ale realităților românești, rămînînd un fenomen de suprafață. Dar ridicarea românilor la demnitatea de *nație* și situarea lor cu drepturi egale în contextul constituțional al Transilvaniei, apelul la istorie și sprijinirea acțiunilor politice pe mase, pe popor s-au bucurat de ecou și largă adeziune în Principate. Reacția oficialității și a cercurilor culturale responsabile din Moldova și Muntenia față de atingerea adusă în Transilvania *legii strămoșești*, a credinței este cunoscută. În spatele sprijinului masiv acordat în bani sau cărți necesare cultului, s-a aflat mereu adeziunea populară. Solidaritatea față de primejdia care amenința legea românească a fost deplină, în pofida opreliștilor firești ale regimului fanariot. Din rațiuni politice, de stat sau dintr-un sentiment de solidaritate ortodoxă, din simț al datoriei sau din alte considerente, domnitorii fanarioți înșiși au susținut, prin intermediul tipăriturilor, cauza românească atît în Principate cît și în Transilvania. Chiar Nicolae Mavrogheni (1786-1790), de pildă, unul din domnitorii mai puțin legați de realitățile românești, dădea expresie acestei situații, atunci cînd formula cunoscutul îndemn către locuitorii ținutului Brașovului: *„să vă alcătuiți iarăși la acest principat de unde v-ați dezghinat".*

Instituirea regimului fanariot nu a stăvilit emigrările românești din Transilvania la sud și est de Carpați, ba, mai mult, acest fenomen a căpătat o intensitate deosebită în sec. XVIII. Scutirile acordate de cîrmuirile din cele două Principate îi punea la adăpost pe noii veniți, cel puțin pentru o vreme, de vexațiunile administrației, iar obligațiile ce decurgeau din exploatarea pămîntului erau cu mult mai reduse decît în Transilvania.

Elocvent pentru *organicitatea* a cărei existență am voit s-o relieFăm este faptul că, în ciuda realităților fanariote din cele două Principate, sentimentul comunității etnice al oamenilor de pe întinsul pămîntului românesc, separat sub raport politic, s-a păstrat și s-a întărit. Continua mișcare a populației în limitele teritoriului locuit de români, echilibrată de fenomenul constant al transhumanței a avut o importanță de excepție în schițarea trăsăturilor noi, moderne, care aveau să caracterizeze solidaritatea românească în pragul secolului naționalităților.

În dezvoltarea lor istorică, separația politică și stăpînirea sau dominația străină au impus provinciilor românești o sumă de particularități, strategii deosebite în lupta pentru păstrarea, definirea și afirmarea personalității și a geniului autohton. Împlinirile locale sau regionale, izvorîte din același spirit, definind linii ale aceluiași etnic, s-au acumulat, s-au integrat, au contribuit în chip voit, subiectiv sau obiectiv, de la sine la realizarea întregului pe care l-au completat, conferindu-i originalitate și forță.

Ruptă de trupul țării vreme îndelungată, silită să trăiască sub rînduieli străine și vrăjmașe, Transilvania și-a păstrat ființa. Inima sa generoasă a pulsat, mereu, energii vitale în trupul obștei românești, întreținînd vie încrederea în forța și în destinul neamului. Pentru tot ce a dat, pentru contribuția sa la definirea personalității noastre, a sufletului nostru național, se cuvine să-i aducem prinosul recunoștinței noastre românești. ■

Mărturii inedite pentru o operă politică

şi culturală de cinci veacuri

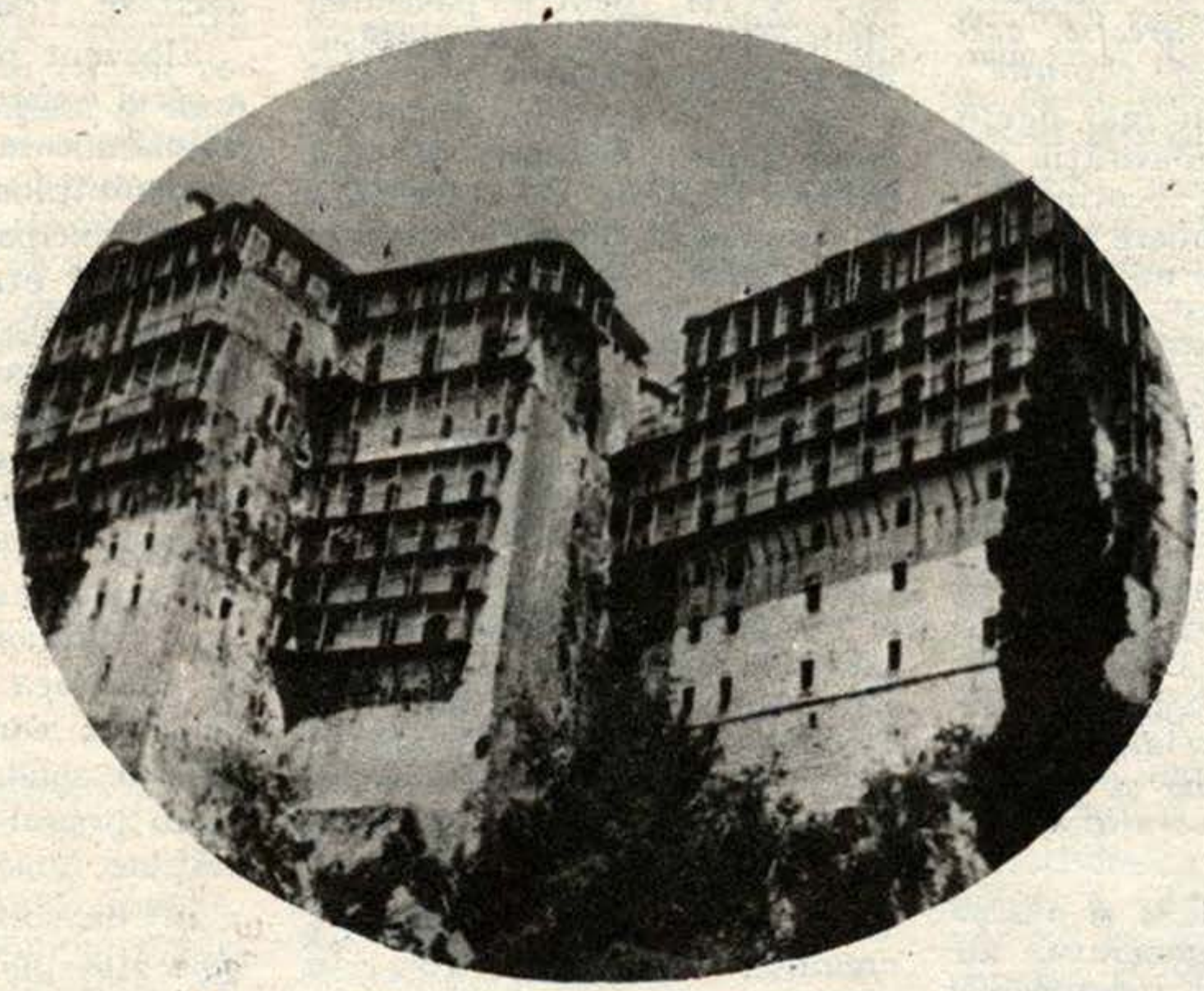

20 000 DOCUMENTE ROMÂNEŞTI

LA ATHOS

VIRGIL CÂNDEA

● Hrisoave inedite de la marii noştri voievozi ● Ţările române — oaze de libertate pentru popoarele asuprite ● Tiparniţele româneşti destinate lumii orientale ● Academiile domneşti — vetre de cultură europeană

„Muntele Athos este foarte bogat în documente, între care sînt o sumă care se referă la istoria ţării noastre şi anume: hrisoave de ale domnilor, alte acte emanate de la veliţii noştri boieri, care cele mai multe se referă la danii sau alte binefaceri făcute mănăstirilor din Sf. Munte. Aceste documente în cea mai mare parte au fost reproduse sau analizate de deosebiţi autori ce au cercetat arhivele acelor mănăstiri. E de crezut că multe documente stau încă ascunse în păstrarea călugărilor care, de la secularizarea averilor mănăstireşti făcută sub principele Cuza, se tem a le mai arăta, mai cu seamă românilor. Despre aceasta eu însumi m-am încredinţat".

În imaginea de sus: Simonopetra — un lăcaş de la Muntele Athos în care se află adăpostite numeroase comori documentare româneşti.

Cuvintele de mai sus le scria, acum mai bine de un secol, istoricul Theodor Burada în studiul său O călătorie la Muntele Athos (Revista pentru istorie, arheologie şi filologie, nr. 2, 1883, p. 79). Opinia sa era împărtăşită de mai toţi cercetătorii străini care examinaseră arhivele athanite, încît, în faţa noianului de documente româneşti, un cunoscut istoric rus, Porfirie Uspenski, afirmase chiar, în 1877: „Nici un alt popor nu a făcut atîta bine Muntelui Athos cît au făcut românii" (Istorija Afona, Kiev, 1877, p. 334). Cu toate acestea, pînă de curînd, informaţiile despre importanţa, vechimea şi numărul documentelor de la Athos provenind din cancelorii româneşti erau puţine şi vagi, aşa încît în 1941 slavistul Damian P. Bogdan (Despre daniile româneşti la Athos, în Arhiva românească, 6/1941, p. 309) nu putea aminti decît vreo 180, şi acelea doar parţial publicate. Astăzi, numărul lor poate fi apreciat la circa 20 000. Cum se explică această uriaşă contitate şi faptul că ea poate fi evaluată abia acum?

Se ştie că între secolele XIV-XIX, aşadar timp de cinci sute de ani, ţările române au fost principalul sprijinitor economic, cultural şi politic al tuturor vetrelor de creaţie spirituală de pe întinsul fostului Imperiu bizantin căzut sub dominaţie otomană. Încă înainte de prăbuşireo lui definitivă, prin ocuparea Constantinopolului, în 1453, acest imperiu nu-şi mai puteo împlini tradiţionolele obligaţii de „braţ secular" al aşezămintelor de la Alexandria şi Cipru, Sinai şi Ierusalim, Antiohio, Muntele Athos sau alte centre ale Orientului Apropiat, din Asia Mică, Peninsula Balcanică şi insulele Mării Egee, vestite pentru activitoteo şi creaţiile lor în cîmpul cugetării, al literelor, artelor plastice, arhitecturii şi muzicii. Rămaşi fără sprijin, ameninţaţi să dispară în marea islamică ce se întindeo nestăvilită în tot Levantul şi Europa de sud-est, oamenii acestor aşezăminte s-au îndreptat pentru ajutor către singurele state din imperiul Semilunii — ţările române — care, prin lupte şi negocieri, rezistenţă şi chibzuinţă politică reuşiseră să-şi păstreze fiinţa de stat, autonomia, guvernarea proprie şi instituţiile autohtone în timpul dominaţiei otomane, unice în această privilegiată situaţie din întreaga Europă de sud-est.

Şi astfel au început să se reverse către centrele de tradiţie postbizantină — între care cele 20 de aşezăminte de la Muntele Athos[1] — bogatele danii româneşti: sume imense de bani, proprietăţi, produse (grîne, ceară, sare, vin ş.a.), opere de artă (orfevrării, broderii, icoane, manuscrise frumos caligrafiate şi împodobite), cărţi publicate în greacă, slavonă, arabă, georgiană de tiparniţele noastre, românii fiind pentru cîteva secole singurii care au avut meşteşugul tiparului în spaţiul dominat de Imperiul otomon. În Moldova şi Ţara Românească, aşezămintele de la Athos şi din alte părţi sud-dunărene şi orientale aveau metocuri, un fel de filiale ale vestitelor mănăstiri Cutlumus, Zografu, Simonopetro. Aceste metocuri (constituind ele însele vechi aşezăminte, monumente istorice şi de arhitectură ctitorite de voievozii noştri) beneficiau de averile dăruite de aceştia (moşii, vite, păduri, mori, bălţi cu peşte, prisăci, honuri şi prăvălii în oraşe). În aceste metocuri locuiau tineri veniţi din tot Levantul, din Grecia şi ţările sud-slave să-şi facă studiile la Academiile domneşti din Iaşi şi Bucureşti. Aici îşi desfăşurau activitatea cărturari din aceleaşi zone, pe atunci înrobite, tălmăcind opere de seamă ale literaturilor antice, bizantină şi europene, copiind şi împodobind manuscrise, pictînd, dar mai ales continuînd în felul acesta tradiţii de creaţie culturală greu sau cu neputinţă de păstrat în osprele condiţii din ţările lor subjugate de otomani. Istoriile literare, ale artelor şi culturilor popoarelor sud-est europene şi din Levant cuprind pe fiecare pagină, pentru această jumătate de mileniu, referiri la vetrele de lumină româneşti în care învăţaţii acelor popoare şi-au desfăşurat activitatea, numele voievozilor şi ctitorilor români care i-au adăpostit, încurajat şi patronat. După cum istoriile politice ale aceloraşi naţiuni recunosc că luptătorii lor pentru libertate învăţau meşteşugul armelor, se organizau, îşi începeau acţiunile lor eliberatoare pe pămîntul ospitalier românesc. Este opera pe care Nicolae Iorga a numit-o, într-o carte de referinţă Bizanţ după Bizanţ (Bucureşti, ed. 1-a, 1935; ed. 2-a şi traducerea românească de Liliana Pippidi, Bucureşti, 1971)[2] definind astfel o multiseculară politică desfăşurată de ţările române care îşi asumaseră, pe plan sud-est european, rolul covîrşitor al Imperiului bizantin dispărut.

Dar în secolele XVIII-XIX, odată cu intensificarea luptelor de eliberare naţională ale popoarelor balcanice şi apariţia fenomenelor de modernizare a societăţilor din această parte a lumii, asupra operei de asistenţă românească a aşezămintelor de peste hotare îşi exercita, din ce în ce mai puternic influenţa a serie de fenomene negative. Averile dedicate întreţinerii aşezămintelor ecleziastice din ţară şi de peste hotare ajunseseră, prin acumulareo danilor, la cifre uriaşe: peste 25 la sută din suprafaţa Principatelor Române Unite, cu un venit anual de 20 milioane lei (parte însemnată a venitului naţional). Aceste sume ispiteau pe mulţi şi ele nu mai erau folosite în scopurile urmărite de donatorii lor. Administratori venali le dădeau alte destinaţii, pentru propria lor chiverniseală. Iată însă că în principatele române, după Unirea din 1859, o nouă doctrină, modernă, laică, domina politico economică şi culturală. La 13/25 decembrie 1863, Camera Deputaţilor a hotărît naţionalizarea domeniilor închinate (măsură de mult adoptată în alte ţări europene), oferind în schimb aşezămintelor respective o substanţială despăgubire care ajungea pînă la 150 milioane de piaştri. Dar beneficiarii seculari ai acestor venituri au refuzat despăgubireo, nutrind speranţa deşartă de a recupero domeniile din Principate. S-a deschis astfel un lung proces încurajat pe plan internaţional, din propriile interese, şi de mari puteri ca Anglia, imperiile ţarist, otoman şi habsburgic potrivnice acţiunii româneşti de redobîndire a acestor proprietăţi din Principate, dar care se va termina, în favoarea deciziei româneşti, abia în 1908.

Timp de mai bine de un secol, din 1863 şi pînă acum cîţiva ani, actele privitoare la închinările domeniale şi la daniile româneşti au fost cu grijă păstrate în arhivele Muntelui Athos şi ale altor aşezăminte din Orient, ele reprezentînd, în ideea deţinătorilor lor, probe juridice prin care şi-ar fi putut recupera cîndva domeniile secularizate. În acest lung interval, puţini cercetători, de obicei greci, ruşi, germani, francezi, au

---

1. Magazin istoric, nr. 7/1975; 6/1971.

avut acces la aceste documente. Istoricii români, pe care ele îi interesau în primul rînd, trebuiau să se mulțumească să le cunoască prin cărțile lui Porfirie Uspenski, Charles Langlois, Gabriel Millet, W. Regel, A. Papadopulos-Kerameus, Spyridon Lambros, Manuel Gedeon și alți savanți străini, care avuseseră privilegiul să le cerceteze, să le copieze și să le publice. Între specialiștii români care au scris despre legăturile noastre cu Muntele Athos, au avut acces direct la parte din documentele românești de acolo, doar Grigore Nandriș și Marcu Bezo[1], care au fost excepții. Timotei Cipariu, Theodor Burada, Nicoloe Iorga, Gheorghe D. Cioran, sau chiar specialiștii din zilele noastre care au tratat acest generos subiect, ca Teodor Bodogae, apoi P.Ș. Năsturel (Le Mont Athos et les Roumains, Roma, Istituto Pontificio Orientale, 1986) au trebuit să folosească izvoare intermediare, fără a vedea originalele, inaccesibile îndeosebi cercetătorilor din România.

În ultima vreme noi perspective se deschid cercetării în această direcție. Superiorii așezămintelor de la Athos, răspunzători de aceste bogate arhive, acum oameni cu înalte studii universitare, sînt preocupați să pună ordine în tezaurele de bunuri culturale pe care le păstrează, iar institutele de cercetări elenice, din Grecia și din alte țări, vor să valorifice la maximum depozitele arhivale lăsate timp de secole în uitare. Așa se explică de ce, de cîțiva ani, documentele românești de la Athos intră tot mai frecvent în circuitul cercetării. Astfel, în 1983, au fost descoperite și inventariate în arhiva de la Simonopetra 808 documente în limbile română, slavonă și greacă, provenind din cancelarii românești din secolele XV-XIX sau privind danii de la noi. Semnalate mai întîi de Dumitru Năstase (Les documents roumains des archives du couvent athonite de Simonopetra, în *Symmeikta*, 5, 1983, pp. 373-389), ele au fost descrise apoi de același cercetător și Florin Marinescu (Les actes roumains de Simonopetra — Mont Athos. Catalogue sommaire, Athena, 1987). Se află între ele hrisoave de la Alexandru Aldea, Radu cel Frumos, Radu cel Mare, Neagoe Basarab, Mihai Viteazul, Șerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu și alți voievozi români. În 1986, alte 2 000 de documente și acte românești au fost semnalate în arhiva de la Hagios Pavlos (P.S. Năsturel, op. cit., p. 242, nota 15). Ele așteaptă să fie citite și inventariate, ca și cele circa 1 000 de documente semnalate la Xeropotamu (J. Bompaire, Actes de Xeropotamou. Paris, 1964, p. IX; Evdokimos de Xeropotamu, Mănăstirea Xeropotamu din Muntele Athos [în limba greacă], ed. a 2-a, Salonic, 1971).

Sînt la Athos 20 de așezăminte principale și altele mai mici care au fost toate sprijinite de noi. În toate se află deci sute de documente românești, foarte diferite: hrisoave voievodale, acte de danie particulare, testamente, acte de proprietate ale domeniilor închinate, sentințe judecătorești, tranzacții, inventare de bunuri, mulțumiri ale beneficiarilor etc., etc., pe lîngă cîteva sute — cel puțin — de manuscrise în limbile română, greacă, slavonă, alcătuite în țara noastră, între care Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie, versiunea greacă, aflată la mănăstirea Dionisiu. Mai există însă și alte genuri de documente, opere de artă și de arhitectură, tot la fel de românești, care mărturisesc prezența noastră la Athos și luminează părți din istoria națională.

De ce sînt aceste documente atît de variate? Pentru că beneficiarii domeniilor din Principate țineau să aibă toate actele unei moșii sau construcții și ele au fost, în bloc, puse bine în arhivele

(Continuare în p. 17)

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1968.

Cîteva din cele mai reprezentative acte de cancelarie: a) Condica din 1775 a mănăstirii Mihai Vodă (foaia de titlu); b) Antetul unui hrisov de la Grigore I. Ghica, cu stema miniată a Țării Românești; c) Semnătura autografă și monograma domnitorului de pe un facsimil al unui hrisov din vremea lui Matei Basarab; d) Act din 1668, cu pecețea pîrcălabului orașului București, Dragolă

La Biblioteca Naţională din Viena

COMORI DE CULTURĂ ŞI ARTĂ ROMÂNEASCĂ

GHEORGHE BULUŢĂ

Specialistul român care cercetează în mari aşezăminte de cultură din Londra sau Paris, din Moscova sau Leningrad, din New York sau Roma, din Istanbul sau Stockholm, are prilejul să întîlnească şi numeroase comori ale culturii şi artei noastre. Dăruite de voievozii români unor importante aşezăminte culturale sau monahale din ţară sau străinătate, multe din ele, în vitregia vremurilor, au fost înstrăinate de locul şi ţara unde fuseseră alcătuite sau donate păstrîndu-se astăzi în prestigioase muzee, biblioteci sau colecţii de peste hotare.

Unui din aceste renumite aşezăminte este Biblioteca Naţională a Austriei, în ale cărei colecţii se află mai multe manuscrise miniate şi ornate româneşti din sec. XVI-XVIII, deosebit de valoroase prin realizarea lor artistică şi semnificaţia istorică.

Inscripţiile de la Alba Iulia

Primele fonduri ale Bibliotecii Naţionale din capitala Austriei au fost constituite din lucrările colecţionate de unii membri ai dinastiei de Habsburg, între care Frederic III (1440-1493) şi Maximilian I (1493-1519). Spre sfîrşitul sec. XVII, în perioada asediului Vienei (1683), clădirea bibliotecii se afla în construcţie. Lucrările au fost reluate sub Carol VI (1711-1740). Într-o galerie a bibliotecii au fost zidite şi 48 pietre cu inscripţii romane, dintre care 41 fuseseră descoperite, în 1722, la Alba Iulia. Ele au fost duse în 1723 la Viena şi fixate în zidurile ce încon-jură o somptuoasă scară ridi-

În imagine: Biblioteca Naţională din Viena păstrează în fondurile ei şi un important fond de manuscrise româneşti.

cată în 1780 de Nicolo Paccasi.

Între cele aproximativ 34 000 de manuscrise depozitate în fondurile bibliotecii se află şi un grup de scrieri caligrafiate şi ornamentate în Moldova şi Ţara Românească, începînd din vremea lui Ştefan cel Mare şi pînă la Constantin Brîncoveanu, Nicolae Mavrocordat şi sfîrşitul sec. XVIII.

Deosebit de valoros este un *Tetraevangheliar*, copiat şi ornat în Moldova, la 1502, comandat de Ştefan cel Mare pentru aşezămîntul Zografu, de la Muntele Athos, de unde a fost adus la Viena în 1827 de slavistul Bartholomeus Kopitar. Are 262 file de pergament foarte subţire, de format mare. Personajele din miniaturi sînt conturate cu o remarcabilă fineţe. De asemenea, frontispiciile şi numeroasele iniţiale ornate constituie realizări artistice deosebite, reprezentative pentru înalta măiestrie a artiştilor caligrafi din vremea lui Ştefan cel Mare. Copistul şi miniaturistul Filip, cel care a alcătuit această lucrare, se înscrie în descendenţa operei artistice a lui Gavril Uric, unul dintre cei mai reputaţi miniaturişti din prima jumătate a sec. XV. Se remarcă în mod deosebit epilogul manuscrisului, împodobit cu motive în care se regăsesc elementele heraldice ale stemei Moldovei — capul de bour, luna, o stea etc. Studiind acest manuscris, Em. Condurachi constata, în 1945, că „miniaturistul a reprezentat, pe de o parte, blazonul personal al voievodului, pe de altă parte stema Ţării Moldovei, ambele în forma lor cea mai dezvoltată".

Un alt manuscris valoros aflat în Biblioteca Naţională din Viena a fost realizat în 1534, în timpul lui Petru Rareş. Executat şi ferecat în argint pentru mănăstirea Xeropotamu de la Athos, face parte şi acesta din daniile pe care domnii români le acordau aşezămintelor creştine din sudul Dunării, în cadrul politicii de sprijinire a luptei popoarelor de eliberare de sub dominaţia otomană, pentru apărarea culturii şi civilizaţiei lor.

Tot la Biblioteca Naţională din Viena se află un manuscris miniat şi ferecat în argint pentru mitropolitul Anania (1544-1558) al Ţării Româneşti, care, aflăm dintr-o însemnare, a cumpărat lucrarea „cu 5 000 aspri... şi l-am înfrumuseţat mai mult, cu argint l-am legat şi cu aur l-am aurit". Dintr-o altă însemnare, rezultă că manuscrisul se afla la Viena în ianuarie 1699.

Printre comorile româneşti ce pot fi văzute în aşezămîntul din capitala Austriei se numără şi un *Apostol* caligrafiat şi ornat cu frumoase miniaturi de Anastasie Crimca în 1610. Cărturar înzestrat nu numai cu o solidă cultură umanistă, ci şi cu un rafinat simţ artistic, Crimca a fost, în vremea domniei lui Mihai Viteazul, episcop de Rădăuţi. Apoi, în 1605, a fost episcop de Roman şi, în 1608, mitropolit al Moldovei. Bogata sa activitate literară şi artistică s-a materializat în numeroase manuscrise împodobite cu valoroase miniaturi şi ornamente, ferecături, broderii şi obiecte sculptate în lemn sau fildeş. La ctitoria sa de la Dragomirna a creat o veritabilă şcoală de caligrafi şi desenatori, cu un stil puternic individualizat în ansamblul miniaturisticii româneşti. Într-o lucrare apărută în 1972, G. Popescu-Vîlcea scria: „Nicăieri nu s-au consumat mai multe culori, mai mult argint şi mai mult aur ca la Dragomirna". Manuscrisul aflat la Viena este o lucrare de format mare, cu numeroase miniaturi în plină pagină, încadrate în splendide chenare cu motive florale aplicate pe fond de aur, cu ornamente deosebit de decorative, în care predomină elementele vegetale. O realizare artistică remarcabilă, apreciată de specialiştii austrieci drept „cel mai luxos exemplar de acest fel din colecţia Slavica a departamentului de manuscrise a Bibliotecii Naţionale a Austriei".

Elogii bibliotecii lui Brîncoveanu

În aceeaşi bibliotecă vieneză se păstrează şi cîteva manuscrise în limba greacă, caligrafiate şi ornate în Ţara Românească, interesante şi prin datele istorice pe care le cuprind. Unul dintre acestea, realizat de Matei al Mirelor (cărturar cunoscut în epocă, autor al unei istorii în versuri a Munteniei), cuprinde în prima sa parte o relatare despre expediţia militară din 1610-1611 a lui Gabriel Báthory în Muntenia. În cîteva însemnări cu caracter autobiografic, cărturarul îşi exprimă recunoştinţa pentru primitoarea ţară românească, unde a găsit adăpost, după ce a fost nevoit să se refugieze din patria sa, Grecia, alungat de otomani, consemnînd faptul că a fost „primit cu prietenie şi căpătînd cinste multă" din partea voievodului Radu Şerban, „om bun şi de credinţă şi iubind cît putea pe străini şi primindu-i". Manuscrisul a fost scris cu cerneală neagră şi cu aur, fiind decorat cu un frumos frontispiciu, precum şi cu titluri şi iniţiale aurite. Tot în limba greacă a fost redactat şi un manuscris din 1646, care a aparţinut postelnicului Constantin Cantacuzino şi i-a fost dăruit de Panaiotis Nikusios, cel dintîi dragoman grec la Poarta otomană.

În colecţia Bibliotecii Naţionale din Viena se găsesc şi alte lucrări care au aparţinut stolnicului Constantin Cantacuzino, posesorul unei vestite biblioteci în acea vreme[1]; identificarea lor s-a făcut pe baza descifrării semnăturii cărturarului.

Colecţia cuprinde şi cărţi din biblioteca voievodului Nicolae Mavrocordat din timpul domniei sale în Ţara Românească (1715-1716, 1719-1730), una din marile biblioteci europene ale timpului. Deosebit de semnificativ este un manuscris caligrafiat în 1702 pentru Constantin Brîncoveanu. Cartea are o frumoasă prefaţă, în care Ioan Comnen, unul din marii eruditi greci ai sec. XVII-XVIII, elogiază personalitatea domnitorului român, „foarte iubitor de învăţătură". Este subliniat faptul că Brîncoveanu a întemeiat „academii şi şcoli în mai multe limbi şi tipografie, iarăşi cu slove de mai multe limbi". Este lăudată biblioteca voievodului, „vrednică de văzut, cu multă cheltuială [făcută]... cu cărţi felurite şi foarte de

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1985.

folos". Ioan Comnen, care a desfăşurat o bogată activitate medicală şi pedagogică la curtea şi la Şcoala domnească din Bucureşti, cunoscuse şi aprecia în mod deosebit străduniile culturale ale voievodului român.

Pe prima pagină a manuscrisului este desenată stema Ţării Româneşti, lucrarea fiind împodobită şi cu o serie de elemente ornamentale, care, probabil, sînt opera marelui animator cultural din epoca brîncovenească, Antim Ivireanul.

O raritate cartografică într-o temniţă la Milano

Din biblioteca lui Brîncoveanu a făcut parte şi manuscrisul unei *Istorii a patriarhilor din Antiohia* primită, în 1702, în dar de voievod de la Atanasie, patriarh de Antiohia. Lucrarea pune în lumină sprijinul acordat de Brîncoveanu patriarhiei din Antiohia pentru tipărirea de cărţi în limba arabă, generozitatea cu care domnitorul român acorda ajutoare materiale. Se aduc calde mulţumiri pentru tipăriturile în arabă, cu litere special săpate în lemn de Antim Ivireanul, executate în 1701 la Snagov şi în 1702 la Bucureşti. Ulterior, patriarhul Atanasie IV Dabas a transportat la Alep tipografia arabă de la Bucureşti, continuînd să tipărească alte lucrări, pînă în 1724, anul morţii sale.

În elogiul adus lui Brîncoveanu este amintit „neamul său strălucit şi prea vechi", exprimîndu-se dorinţa autorilor de a mărturisi „mila ta către noi şi să vestim şi transmitem binefacerea ta veacurilor viitoare, spre veşnică amintire, prin scriere".

Diferite alte manuscrise şi tipărituri din colecţia amintită provin din biblioteca lui Brîncoveanu, renumită în epocă pentru valoarea şi raritatea lucrărilor reunite. Astfel, o însemnare autografă a domnitorului ne atestă faptul că un manuscris din sec. XVI, cuprinzînd opera polemică a împăratului bizantin Ioan VI Cantacuzino, a aparţinut domnului român. La Viena poate fi văzut şi un exemplar din *Biblia* de la 1688 (cunoscută sub numele de Biblia lui Şerban, după numele celui care a iniţiat-o, dar ieşită de sub tipar, de fapt, în zilele domniei lui Brîncoveanu).

Mai menţionăm din biblioteca brîncovenească un *Comentariu la Fizica lui Aristotel*, manuscris din 1683, care a aparţinut fiului domnitorului, beizadea Ştefan. Cum o atestă numeroasele însemnări de pe filele manuscrisului, Ştefan a învăţat după acel manual.

Prezenţa în fosta Bibliotecă imperială din Viena a atîtor manuscrise preţioase din bibliotecile umaniste ale domnitorului Constantin Brîncoveanu (de la Hurezi) şi stolnicului Cantacuzino (de la Mărgineni) se explică prin conflictele dintre Habsburgi şi Imperiul otoman care au adus trupele austriece pe teritoriul Ţării Româneşti. Unele manuscrise au fost luate atunci chiar de celebrul strateg italian aflat în slujba împăratului, Eugeniu de Savoia.

În fine, tot în fondurile Bibliotecii Naţionale de la Viena se află o raritate cartografică privind ţara noastră — o hartă a Ţării Româneşti, intitulată *Tabula geografică a prea Înălţatei Domnii a Ungrovlahiei... pe care a făcut-o prea învăţatul şi preaînţeleptul boier stolnicul Constantin Cantacuzino... Padova 1700*. Este, de fapt, o prelucrare a hărţii stolnicului, executată în 1707 de Hrisant Notara, patriarh al Ierusalimului, cărturar erudit care a avut strînse legături politice şi culturale cu Ţara Românească. Harta este alcătuită din şase planşe colorate. Pe prima planşă, în partea stîngă sus, se află un portret în culori al lui Constantin Brîncoveanu, căruia stolnicul i-a închinat harta din 1700. Chipul voievodului este cunoscut şi din alte portrete contemporane. Brîncoveanu poartă pe cap o căciulă rotundă de samur, împodobită cu un surguci bătut în pietre scumpe, iar mantia tivită cu hermină acoperă un frumos costum de brocart auriu, fiind prinsă la gît cu o agrafă bătută şi ea în pietre scumpe.

A treia planşă conţine legenda hărţii, într-un medalion ornat cu ghirlande şi frunze de acant; pe a patra, într-o încadrare de aceeaşi factură, se află desenată stema Ţării Româneşti.

Din colecţiile Bibliotecii Naţionale a Austriei mai semnalăm o traducere românească din limba italiană a romanului popular *Varlaam şi Ioasaf*, datorată logofătului muntean Vlad Boţulescu, care a fost secretarul domnitorului Ştefan Cantacuzino (1714-1715). După omorîrea de către turci atît a lui Ştefan Cantacuzino, cît şi a stolnicului Constantin Cantacuzino (tatăl său), în 1716, la Constantinopol, logofătul Boţulescu a rămas credincios Cantacuzinilor. I-a însoţit în exil pe soţia lui Ştefan, Doamna Păuna, şi pe cei doi fii, Radu şi Constantin, care sperau să obţină, sprijin otoman şi, cu ajutorul ortodocşilor din Imperiul austriac, tronurile Ţării Româneşti şi Serbiei. Urmărit de austrieci pentru participarea sa la o conspiraţie politică, logofătul Boţulescu a fost arestat şi închis pentru tot restul vieţii la Milano. Aici, în 1764, a tradus romanul amintit, precum şi o istorie universală, intitulată *Istorie a toată lumea*, din limba germană.

Manuscrisul aflat la Viena (copiat în 1878 de Gr. Tocilescu) evocă un cărturar mai puţin cunoscut, a cărui mîngîiere, departe de ţara şi de limba sa română, a fost truda de a contribui la îmbogăţirea culturii naţionale.

Ne-am oprit doar asupra acestor manuscrise şi cărţi din biblioteca vieneză, pentru că ele închid în paginile lor „o fărîmă de viaţă românească" — după cum le califica N. Iorga — semnalîndu-le atît pentru valoarea lor artistică deosebită cît şi pentru faptul că evocă personalităţi şi pagini de istorie românească, înscriind geniul românesc în cultura universală. ■

Elaborat ca și studiul publicat în numărul trecut al *Magazinului istoric*, tot prin anii 1959-1960, capitolul privind *Educația și instrucția în evul mediu românesc* — care apare în numărul de față al revistei (cu titlul și subtitlurile redacției și fără a marca întreruperile în text, pentru ușurarea lecturii) reprezintă un model de abordare a ceea ce în mod obișnuit numim *istorie culturală*. Integrînd în mod succint, dar elocvent, apariția cărților educativ-morale în fluxul gîndirii europene a timpului, căutînd să determine sursele filosofice îndepărtate, Victor Papacostea reliefează impactul lor asupra atmosferei politice, morale și spirituale românești. Nu dilatează artificial aria prezenței lor și nici nu le supraestimează influența culturală. Explică mai cu seamă *semnificația* interesului dovedit atunci pentru cutare și cutare direcție sau operă a literaturii universale. Bineînțeles, din momentul în care Victor Papacostea a scris aceste pagini, operele studiate de el au cunoscut un destin editorial care le-au pus la dispoziția cercurilor mai largi de cititori. Așa, de pildă, ca să ne oprim doar la lucrarea care formează substanța capitolului, Gabriel Strempel a tipărit remarcabila, în toate privințele, ediție din *Ceasornicul domnilor* (Editura Minerva, 1976), prima apariție editorială a acestei prelucrări din opera lui Antonio de Guevara făcută de fiul cronicarului Miron Costin, N. Costin, el însuși însemnat istoric și cărturar român. Explicațiile și ipotezele lui Victor Papacostea nu sînt contrazise, ci, dimpotrivă, își află deplina confirmare, chiar dacă momentul redactării a determinat insistența exagerată asupra rolului avut de episodul *Țăranul de la Dunăre* în apropierea lui N. Costin de opera lui Guevara.

Victor Papacostea nu sacrifică adevărul istoric. Naturalețea expunerii, utilizarea argumentului elocvent și probant, dar niciodată fastidios, dau paginilor sale caracterul unei *istorii vii*, semnificativă pentru modernitatea de substanță a metodei celui ce a fost marele istoric român Victor Papacostea.

Valeriu RĂPEANU

Educația și instrucția spre binele patriei

„CUMPĂT BUN ȘI JUDECATĂ CU DREPTATE"

VICTOR PAPACOSTEA

Întărirea monarhiilor și a spiritului dinastic a reactualizat, către finele secolului al XVII-lea, un gen de scrieri parenetice, cu caracter didactic, foarte uzitate în Bizanțul de altădată. Este vorba de acele mici tratate cu învățături și sfaturi morale destinate educației principilor și cu deosebire acelora ce aveau să domnească. În istoria literaturii bizantine ele sînt cunoscute sub numele de „Oglinzile domnitorilor". Unele sînt scrise chiar de împărați către fiii lor, altele de învățații și înțelepții timpului. Din lectura acestor tratate se desprind ideile epocii și mai ales ideile clasei dominante asupra modului cum trebuie făcută educația și instrucția fiilor lor.

Modelul aristotelic

Și la noi, în epoca culturii slave, s-a scris o astfel de carte. Ea cuprinde *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. Cititorul găsește în paginile acestei scrieri o întreagă concepție asupra educației, inspirată din morala creștină. În afară de ideile referitoare la arta guvernării, *Învățăturile* lui Neagoe cuprind un mare număr de sfaturi practice, mergînd de la forma de protocol diplomatic, pînă la reguli de bună purtare la masă și în toate împrejurările vieții.

Reînvierea spiritului monarhic — cu veleități dinastice — va face să renască și la noi încă de la finele secolului al XVI-lea interesul pentru problema instruirii și educației principilor. Mihai Viteazul își trimite fiul la colegiul [iezuit] din Cluj. Radu Mihnea se formează la Veneția cu ajutorul unor dascăli renumiți, Movileștii își însușesc, datorită colegiilor latine din Polonia, o înaltă cultură umanistă,

Gheorghe Duca (înfăţişat împreună cu familia lui în tabloul votiv de la ctitoria sa Cetăţuia) a acordat o deosebită atenţie educaţiei şi pregătirii pentru demnitatea voievodală fiului său Constantin (Duculeţ)

iar ambiţiosul Gheorghe Duca — visînd să întemeieze şi el o dinastie — dă fiului său Constantin o instrucţie şi o educaţie pe care nu cred că o depăşea la acea dată vreun alt principe european. Apariţia Cantemireştilor, a Cantacuzinilor, a Brîncovenilor (şi mai apoi a Mavrocordaţilor, Ipsilanţilor şi a celorlalte dinastii fanariote) pe primul plan al vieţii noastre politice şi marile ambiţii dinastice pe care le hrăneau domnii ieşiţi din rîndul acestor familii au menţinut la acest nivel obligaţiunea de cultură intelectuală şi educaţie pentru toţi cei ce aspirau să domnească fie la Iaşi, fie la Bucureşti. De altfel, după pilda acestor familii domnitoare merg şi multe familii aparţinînd marii boierimi, fie că aspirau şi ele la domnie, fie că nu. Cultura unor oameni ca Gr. Ureche, Eustratie Logofătul, Udrişte Năsturel, Nicolae Milescu, Miron şi Neculae Costin, Radu Popescu şi alţii, arată că o bună parte din clasa cîrmuitoare se silea să se ţină şi ea la acest pretenţios nivel.

Sfîrşitul secolului al XVII-lea este dominat de altfel de o mare încredere în puterea miraculoasă a ştiinţei educaţiei. Şi aci trebuie să vedem tot o consecinţă a sistemului aristotelic; filosofului stagirit i se datoreşte în fond teoria educabilităţii naturii omeneşti. Această teorie era ea însăşi cu entuziasm reactualizată acum de Fénelon[1], despre care se afirma că în calitate de preceptor al ducelui de Burgundia reuşise să schimbe fundamental caracterul violent al regalului său elev. Interesul pentru literatura de caracter pedagogic închinată educaţiei principilor va reînvia şi la noi. Vom avea traduceri din textele vechi bizantine în limba greacă [modernă] şi chiar unele lucrări originale. Dar înainte de a vorbi de acestea, vom aminti un alt model care ne-a venit prin influenţa culturii occidentale. Este vorba de *Ceasornicul domnilor*, scrierea lui N. Costin în care învăţatul cronicar moldovean prelucrează cu mult meşteşug un roman spaniol din secolul al XVI-lea, opera scriitorului Antonio de Guevara, episcop de Cadix şi predicator al lui Carol Quintul. Titlul acestui roman este *Il libro aureo del gran Emperador Marco Aurelio con el Relox de Principes* (Cartea de aur a lui Marc Aureliu cu Ceasornicul domnilor).

Neculae Costin a cunoscut scrierea lui Guevara în traducerea latină, desigur în vremea studiilor sale în Polonia. Ce l-a determinat s-o traducă? S-a emis ipoteza că a făcut-o la îndemnul lui Nicolae Mavrocordat, în divanul căruia învăţatul moldovean a fost mare logofăt; argumentele aduse nu sînt însă concludente. Neculae Costin reprezenta un grad de intelectualitate şi de formaţie politică atît de înaintat, încît putea şi singur să aibă o atare iniţiativă. Este adevărat că învăţatul fanariot a avut el însuşi asemenea preocupări — educaţia principilor şi problemele pedagogice în general — ca unul care dorea să întemeieze o dinastie şi să-şi pregătească fiul pen-

---

[1] Francisc de Salignac de la Mothe zis Fénelon (1651-1715), scriitor francez, autor al unei epopei în proză, *Télémaque*, cuprinzînd scrieri de morală destinate educaţiei ducelui de Burgundia, nepotul lui Ludovic XIV. Scrierea a devenit o operă de căpetenie pentru educatorii secolului XVIII.

tru această misiune (a scris chiar el o lucrare cu caracter educativ). Dar dacă ar fi dat lui Neculae Costin o astfel de sugestie, alegea desigur unul din numeroasele modele bizantine. Nu mai puțin, Costin, dacă ar fi primit din partea domnului îndemnul acesta, s-ar fi grăbit s-o spună el însuși în predoslovia închinată domnului. Era atît de firesc! Și ar fi iarăși o naivitate să credem că cercurile bisericii ecumenice, care tutelau și controlau în mod sever traducerile și întreaga activitate culturală a domnilor noștri (chiar înainte de introducerea fanarioților) ar fi tolerat traducerea unei cărți scrisă de un ierarh al bisericii romane, catolic militant.

Ceasornicul domnilor este o prelucrare, iar nu o simplă traducere. Neculae Costin s-a dedat la o operație extrem de laborioasă de reduceri, sistematizare și adaptare, care îi creează merite de coautor. Astfel, din cele 153 de capitole ale originalului spaniol repartizate în 3 cărți, *Ceasornicul domnilor* cuprinde doar 81, repartizate însă în 4 părți, într-o ordine mult schimbată. Astfel, s-a atenuat caracterul hibrid al scrierii, au sporit coeziunea între diferitele capitole și unitatea generală a operei. Totodată, prin eliminările făcute, scriitorul moldovean a „modernizat" opera lui Guevara — mai mult chiar — a adaptat-o sensibil intereselor și nevoilor mediului moral, politic și intelectual moldovenesc.

Este [prin prisma acestor operații] *Ceasornicul domnilor* o lucrare pornită dintr-un simplu capriciu intelectual al lui Neculae Costin, detașat de orice interes obiectiv privind evoluția societății și statului moldovean la finele veacului al XVII-lea? Sau, dimpotrivă, a ales și prelucrat cartea lui Guevara sub imboldul unor necesități ale mediului social și moral în care trăia și ale momentului istoric?

În al doilea rînd: a avut scrierea lui Guevara — fie prin prelucrarea lui Neculae Costin, fie prin vreuna din edițiile occidentale — vreo influență asupra generației care prelua conducerea statului moldovean în ultima decadă a secolului al XVII-lea?

Să răspundem la prima întrebare.

„Țăranul de la Dunăre"

Neculae Costin era unul dintre tinerii cei mai culți ai generației sale. Primise o

Principele-cărturar Dimitrie Cantemir, unul dintre reputații savanți ai vremii sale

instrucție umanistă de nivel foarte ridicat și — cum era normal — fusese crescut și format în vederea carierei politice. Cunoscuse tineretul educat și instruit prin colegiile catolice din Polonia.

Dar mai erau și alte stări în Moldova la finele veacului al XVII-lea, încă mai impresionante, care au putut determina pe scriitorul moldovean să întreprindă prelucrarea acestei cărți. Învățatul fiu al lui Miron Costin moștenea de la tatăl său un cald patriotism, mîndria originii romane, dar nu mai puțin sentimentul marilor primejdii care amenințau viitorul statului și societății moldovenești, din pricina presiunii imperiilor vecine și a unor netăgăduite scăderi interne. Om de largă cultură istorică și politică, cunoscînd evoluția ideii de stat în toate formele ei de organizare constituțională, din antichitatea greco-romană pînă în zilele lui, Neculae Costin nu putea privi cu indiferență descompunerea vechii structuri sociale a țării prin lăcomia și abuzul de putere al marii boierimi și a dregătorilor.

„Spargerea satelor"[1] și depopularea nu puteau lăsa nepăsător pe un om cu formația sufletească și intelectuală a lui Neculae Costin. Să nu uităm că însăși familia sa și un întreg partid [boieresc] fuseseră deposedați în mod silnic de moșiile lor în timpul exilului în Polonia și că aceste moșii ajunseseră în posesia noilor boieri și dregători abia veniți în țară de pe țărmurile Bosforului.

Tipic este în această privință cazul lui Iordache Ruset, autor moral al uciderii lui Miron și Velicico Costin[2]. Acest Iordache Ruset — prototip al noii boierimi — acaparase moșii în aproape toate județele țării, afară de Bacău și Cernăuți. Stăpînea 82 de sate întregi (fără cele 30 pe care le dase fiicei sale Safta), 13 jumătăți de sat și moșii în alte 71 de sate. Și pentru ca cititorul să-și dea seama *cum* se realizau aceste latifundii amintim că 61 dintre moșiile lui Iordache Ruset erau luate de la răzeșii izolați. Urmărind în acte dezvoltarea acestei uriașe opere de deposedare și înrobire, constatăm că cea mai mare parte s-a realizat între anii 1690-1693 și prin 1697-1700.

Capitolul care va fi izbit pe Neculae Costin înfățișează pe [împăratul roman] Marc Aureliu discutînd cu învățații și filosofii din curtea sa cau-

[1] Fenomen social întîlnit în țările române și care constă în părăsirea satelor de către contribuabili.
[2] *Magazin istoric*, nr. 9/1984.

zele decadenței romane. Cu acest prilej, împăratul, exprimîndu-și punctul de vedere, le-a povestit faimosul episod care a avut un ecou atît de puternic în literatura europeană. Într-o zi, pe neașteptate, ajunse în fața lui [a împăratului] un țăran cu înfățișare sălbatică, cu o barbă mare, cu ochii în fundul capului, cu o expresie groaznică de suferință pe figură, în opinci și în haine de păr de capră, cu un ciomag gros în mînă. Potrivit ordinului dat de împărat ca întîi să fie ascultate necazurile săracilor și numai după aceea „poftele bogaților", țăranul fu introdus în Senat. Aci, el dezlănțui o cuvîntare de revoltă și protestare împotriva lăcomiei și jafurilor proconsulilor și magistraților romani. Iată cum sună în prelucrarea lui Neculae Costin strigătul de suferință și de disperare al țăranului de la Dunăre:

„Întreb pre voi, romanilor, ce lucru v-a îndemnat pre voi, cei ce sunteți născuți la apa Tivrului, de ați venit împotriva noastră, carii în pace lăcuiam la rîpile Dunării[1]. Au priatinii vrăjmașilor voștri a fi, au gîndul nostru de vrăjmășie a arăta spre voi l-ați văzut? Au auzit-ați în Rîm, vestindu-să, precum am lăsa lăcașurile noastre? Sau venit-au cineva la Rîm din moșiia noastră, arătîndu-vă vouă, ca unor vrăjmași, gătire de război? Au vreun crai, în țările noastre murindu, ni-ar fi lăsat pre noi cu testament vouă moștenitori, ca cu voia aceia să ne supuneți stăpînirei voastre?"

Urmează înșiruirea tuturor fărădelegilor pe care trimișii Romei le săvîrșiseră în patria lui, traiul lor desfrînat și jafurile. Împăratul Marc Aureliu, „recunoscînd că prin țăranul acela noduros grăise necazurile unui neam întreg obidit" îl iertă, îl făcu senator și dete ordin „să se scrie voroava lui în cărți". Este — repetăm — în afară de orice îndoială că Neculae Costin a fost împins să prelucreze cartea lui Guevara în primul rînd de acest emoționant capitol. Un sentiment de înaltă umanitate străbătea întreaga povestire — succesul ei în întreaga Europă occidentală constituie o dovadă că paginile de critică ale moralistului spaniol răspundeau unei necesități generale în această fază de tranziție de la monarhia feudală la monarhia absolută.

Mihai Racoviță, un domnitor animat de idei luminate

O formă vie de patriotism

Să urmărim acum în ce măsură cartea lui Guevara sau prelucrarea lui Neculae Costin a înrîurit educația generației moldovene care preluase conducerea statului în ultima decadă a secolului al XVII-lea și în prima decadă a sec. al XVIII-lea. *Ceasornicul domnilor*, nefiind imprimat n-a avut o răspîndire prea largă. Desigur însă că a circulat în copii manuscrise destul de numeroase. În prezent, arhivele noastre mai posedă încă cinci copii, dintre care două la Iași, două la București și una în Biblioteca lui Gr. T. Kirileanu. Desigur că vor mai fi și altele, rătăcite însă[2]. Cîte nu se vor fi distrus în curgerea anilor, în urma invaziilor, incendiilor ori băjenirilor. Oricît de limitată va fi fost circulația — și deci influența paginilor de pedagogie și educație politică din *Ceasornicul domnilor* — credem că membrii familiei domnitoare și ai unora dintre familiile boierești au deținut copii [manuscrise]. Un titlu grecesc pe o copie din 1712, ce a aparținut bibliotecii lui Nicolae Mavrocordat, prezintă cartea ca un fel de îndrumător consacrat în mod special domnilor Moldovei.

Este foarte interesant să constatăm pe exemplarul primului domn fanariot un titlu care oficializează oarecum rostul acestei cărți de conduită morală și politică la curtea principilor moldoveni. Ultima copie comunicată de G. T. Kirileanu poartă în cifre arabe data de 1792. La această dată — un veac după alcătuirea ei — cartea lui Neculae Costin trezea încă interesul societății noastre culte.

Pentru a ne da seama cînd și în ce măsură *Ceasornicul domnilor* a înrîurit educația principilor moldoveni și a altor tineri aparținînd păturii conducătoare, este necesar să urmărim pe unii dintre ei — pe aceia mai ales care aparțin generației lui Neculae Costin. Această generație cuprindea pe la finele veacului al XVII-lea un număr de tineri a căror pregătire intelectuală și educație era la nivelul european cel mai pretențios. Ea s-a bucurat de privilegiul unor condiții excepționale — deși de scurtă durată! — cînd se întîlnesc

[1] Dacia Ripensis.

[2] Amintim, între ele, exemplarul identificat la Biblioteca Vaticanului, de către I. Dumitriu Snagov, exemplar care a făcut parte din biblioteca vestitului cronicar Ion Neculce, fiind copiat din dispoziția și cu cheltuiala acestuia (vezi *Magazin istoric*, nr. 4/1986).

și se întrec în viața culturală a țărilor noastre curentul umanist, militat de iezuiți, cu cel elenic, militat de învățații constantinopolitani și de șefii bisericii răsăritene. La Cotnari, la Galați, la Iași funcționează colegii catolice pe care le frecventau și copiii unora dintre pămînteni. Într-o scrisoare din 24 iulie 1693 a lui Francesco Renzi — rectorul colegiului iezuit din Iași — către cardinal, raportînd despre progresele învățămîntului latin din Moldova, citim: „Astăzi toată floarea nobilimii vorbește latinește și mulți dintre dînșii chiar sînt foarte învățați. Actualul principe Constantin Duca este un elev al meu; hatmanul Neculae Costin, serdarul [Ioniță Costin] și secretarii domnești sînt și ei elevi și fii spirituali ai mei". Desigur, Renzi exagerează cînd spune că toată floarea nobilimei moldovene vorbește latinește, dar putem crede că cel puțin fiii marilor familii își apropiaseră limba și cultura latină.

Nu mai puțin, curentul elenic, în plină dezvoltare din pricina cauzelor de ordin economic, eclesiastic și politic începuse să dea roade. Între dascălii greci de mare renume care au profesat la Iași în această vreme amintim pe Ieremia Cacavela, profesorul lui Dimitrie Cantemir, Nicolaos Kerameus, Theodor Trapezuntos, Antimos Diaconos, Ioan Comnen, Azarie Cigala și Spandoni (marele retor al Patriarhiei din Constantinopol și rector al Academiei Fanarului). Ultimii trei au fost profesorii lui Constantin Duca și, desigur, și ai altor fii de moldoveni. Firește, nu toți tinerii moldoveni care au trecut prin școala dascălilor amintiți mai sus s-au ridicat la nivelul pregătirii lui Dimitrie Cantemir sau a lui N. Costin. Nu toți au urmărit să devină creatori în domeniul culturii intelectuale. Dar se simte în conduita lor, fie ca domni, fie ca dregători influența acestei școli. În această categorie putem pune pe Antioh Cantemir și pe Mihai Racoviță, dintre cei ce au domnit; iar dintre cei care s-au ilustrat îndelung în dregătorii, pe Antioh Jora, Lupu Bogdan, Ioniță și Pătrașcu Costin și alții.

Toți acești tineri sînt formați pe lîngă aceiași dascăli, în același climat moral și politic, la școala aceiorași grave probleme ce se deschideau societății și statului moldovean la finele secolului al XVII-lea. Chiar cînd se găsesc în tabere politice adverse, despărțiți uneori și prin nefericite rivalități și conflicte de familie — acest fond comun de idei și sentimente îi apropie și le impune unele reacții asemănătoare. Ei practică o formă mai vie de patriotism explicabil prin primejdiile grele care amenințau statul și societatea românească din pricina imperialismelor în plină dezlănțuire. În al doilea rînd, ei aduc în viața publică a Moldovei mai multă omenie, generozitate socială și — se poate spune — o necontestată notă de liberalism. Asistăm la o adevărată mișcare demofilă, la care participă — uneori din tabere opuse — reprezentanții cei mai de seamă ai acestei generații, *mișcare care prefațează epoca de formare a Mavrocordaților*.

Domnitorul și sfetnicul

Un reprezentant tipic al acestei „tinerimi generoase" de la finele secolului al XVII-lea este tînărul principe Constantin Duca, fiul fostului domn Gheorghe Duca. Am spus și mai sus că acest domn — care se ridicase de la micul negoț, pînă la domnia Moldovei, a Țării Românești și a Ucrainei — ambiționînd să întemeieze o dinastie și să asigure continuitatea și stabilitatea monarhiei românești, a dat fiului său o educație și o instrucție cu totul excepționale. L-a dat la școala celor mai vestiți dascăli greci ai timpului (amintiți mai sus), iar pentru cunoașterea culturii occidentale și a limbii latine i-a dat pe pasionatul și talentatul iezuit Francesco Renzi.

Urcat pe tronul Moldovei în aprilie 1693, tînărul Constantin Duca — pentru a căruia învățătură chiar adversarii săi mărturisesc o mare admirație — s-a înconjurat de cîțiva boieri tineri (spre marea nemulțumire a lui Neculce) între care cel mai de aproape era Neculae Costin, care îi devenise cumnat. Pentru a aprecia valoarea criticii lui Neculce privind vîrsta celor ce cîrmuiau Moldova la acea vreme, amintim că domnul avea 17 ani, iar primul său sfetnic depășise poate 30. Astfel stînd lucrurile, este neîndoios că *Ceasornicul domnilor* pe care cu atîta pasiune s-a silit N. Costin să-l adapteze nevoilor mediului nostru a putut influența pe tînărul domn.

De la începutul acestei domnii, cei doi cumnați se arată pătrunși de simpatie pentru suferințele țăranilor șerbi — vecini, cum li se spunea în Moldova — a căror slobozenie o doresc. Firește, n-au realizat nimic în această direcție, dar trebuie să semnalăm un început de reacțiune chiar în clasa dominantă. Incidentul este demn de relatat, fiindcă — oricît de redus în întindere și fără efecte imediate — el denunță începutul unei noi serii în istoria economică și socială a țărilor noastre. Boierii, spune cronica, „făcuse obiceiu nou de ziceau: cine au șezut în sat boieresc 12 ani să rămînă vecin". Reacțiunea lui Constantin Duca poartă pecetea generozității pe care i-o dădea tinerețea și, desigur, cultura și educația ce primise. Iată cum ceartă pe boierii care se străduiau să obțină această draconică măsură: „Ce păcat este să-l robești pe frate-tău; căci păgînii își cumpără robi pe bani și în al 7-lea an îi iartă, iară alții și mai curînd le dau slobozenie. Iară tu ești creștin, și, neluîndu-l pe bani, și fiind creștin ca și tine, și tu vrei în veci să-l vecinești".

Chiar în relațiile de toată ziua, C. Duca dovedește o educație îngrijită, hrănită din morala creștină și din lectura filosofilor antici. Referindu-se la purtarea lui blîndă, contrastînd cu duritatea domnilor mai vechi, cronicarul spune: „Era negrabnic la

mînie, nerăstitor. De avea pre cineva a-l certa, cu blîndețe spunea, zicînd: «Ce-ai făcut așa?» ori celor mai de fire, ori și celor mai proști, măcar de se tîmpla și țăran din cei de jos: «Luați-l pre dumnealui și-l puneți la popreală». Sau de era de certat: «Dați-i atîtea toiege»". Iar în alt loc: „Așișderea și la Divan făcea dreptate tuturor, și mai vîrtos celor ce se pîrau pentru vecinătate nu-i da fiecum la vecinătate și fără jurămînt; ce mai cu dinadinsul răspundea celui ce avea nevoie de vecinătate, zicîndu-i: «pas de-ți caută 3-4 oameni jurători, cum n-au fost nici tată-tău, nici moșul tău vecini de moșie» aceluia cine-l trăgea. Și așa jurînd, îi da volnicie să fie slobod în veci de vecinătate".

Din cele de mai sus, se vede că „Duculeț" — cum i se spunea la Iași tînărului domn — este dintre primii voievozi care exprimă idei de dreptate socială, manifestînd compasiune pentru soarta șerbilor; el se mărturisește chiar partizan al liberării lor. Ideea liberării țăranilor șerbi, lansată acum, își va deschide un drum din ce în ce mai larg, mai ales în veacul de reforme ce va urma.

Un alt principe aparținînd generației lui Neculaé Costin și Duculeț, pătruns și el de aceste idei este Antioh Cantemir, fratele mai mare al lui Dimitrie. Se știe că Tratatul de pace de la Carlovitz impunea polonilor, pe de o parte, tătarilor și turcilor pe de alta, să respecte frontierele țării. De acest lucru a știut să profite Antioh Vodă, pentru a reface țara și mai ales s-o așeze pe baze sociale mai drepte. Pentru a o repopula, aducînd înapoi pe țăranii fugari, Antioh, spune cronica, „a făcut cărți de slobozie pen toate silištele". Dar nu s-a mulțumit cu atît, ci mai făcu și o foarte curajoasă reformă fiscală în care se vede un început de nivelare socială. El desființă toate dările, hotărînd o sumă globală, pe care s-o plătească „tot omul" — „și pe boieri, și pe mazili, și pe toate breslele și pe țărani ruptă [împărțită]". Calcularea ei se făcea „după tocmeala [averea] și putința omului". În urma acestor măsuri — spune cronica — „din toate țările purceseră a izvorîre și a venire cine'și la locul său și la moșia sa". Firește nici reforma lui Antioh n-a fost de durată, fiindcă mai tari decît toți acești tineri generoși erau exigențele asociațiilor turco-levantine care aveau beneficiul exploatării Principatelor. Totuși, ideile erau în mers; ele preparau spiritele pentru marea reformă a lui Constantin Mavrocordat.

Dar între principii care participă la această nouă concepție mônarhică de dreptate și de generozitate trebuié să adăugăm — cel puțin pentru începuturile domniei — pe Mihail Racoviță. Cronica ni-l înfățișează și pe acesta ca pe un om blînd, cu un foarte ascuțit simț al dreptății și condus în acțiunile sale ca domn de ideea egalitarismului creștin: „Și domnea țara cu cumpăt bun și la judecată foarte cu dreptate și nimănui nu-i era popriță ușa; ce care cu treabă sau nevoie ar fi avut, nu numai boieri, ce și din cei proști, prea lesne intra de-și isprăvia lucrurile lor; tuturor le zicea pre nume și judecata o cerca foarte cu deamănuntul". Înfățișarea aceasta a curții lui Racoviță irită pe Neculce — care aparține marii boierimi, dornică să-și apere privilegiile în fața acestor tendințe nivelatoare. Iată cum vede el domnia în spirit democratic a lui Racoviță: „Cineși de capul lui cum vrea, așa făcea. Și slugile lui cele din boerie erau mari și tari și obraznici, după cum este firea mojicească. Intra în casă [în Palatul domnesc] și cu treabă și fără treabă și cu vreme și fără vreme, cînd le era voia, de nu semăna curtea nimică a domnie, de atîta obrăznicie ce era". Bineînțeles, nici Mihai Racoviță, cu firea și educația lui, în totul după preceptele *Ceasornicului*, nu a putut rezista multă vreme legii de fier a exploatării otomane și a puternicelor grupuri financiare interesate în economia și administrația Principatelor. ■

20 000 DOCUMENTE ROMÂNEȘTI LA ATHOS

(Urmare din p. 8)

othonite. Așadar, presupunerea că în arhivele și colecțiile de la Athos, s-ar afla circa 20 000 de documente (de diferite genuri) nu este departe de adevăr.

Care este importanța acestor vechi izvoare de istorie românească? Imensă! Ele sînt cu grijă căutate, publicate, studiate de specialiști de la noi și din alte țări, pentru că, deși aparent stereotipe, tratînd chestiuni patrimoniale (danii, procese, parțaje, întăriri de proprietăți, succesiuni etc.) ele cuprind o sumedenie de informații de prim ordin: titulaturi domnești, date privind anii de domnie ai voievozilor noștri, compoziția divanelor domnești, așezări umane, istoricul unor mari domenii, regimul fiscal, produsele, creațiile artistice etc., etc., așadar informații de istorie socială, economică, a dreptului, a instituțiilor, de lingvistică, onomastică, toponimie, despre monumentele istorice și de artă din țara noastră ș.a. Documentele în română informează despre evoluția scrierii limbii noastre: multe hrisoave, frumos caligrafiate, împodobite cu inițiale și miniaturi interesează istoria artelor românești. Marile colecții de documente românești publicate (Uricariul, Surete și izvoade, Ispisoace și zapise, Documente privind istoria României, Documenta Romaniae Historica ș.a.) arată îndeajuns valoarea izvoarelor de acest gen despre trecutul poporului nostru.

De cinci secole, Muntele Athos este o uriașă arhivă de documente privitoare la istoria românilor și a rolului lor în Orient. Ele așteaptă a fi dezvăluite azi istoriografiei noastre, ca o justă compensație pentru binefacerile revărsate timp de cinci secole de poporul român asupra așezămintelor care dețin aceste izvoare. ■

Muncitorimea a găsit de la început un aliat puternic în țărănime — clasa care a dus secole de-a rîndul lupta pentru păstrarea ființei noastre naționale, pentru neatîrnarea țării, și care, în noile condiții, se afirmă viguros, alături de muncitorime, ca o importantă forță revoluționară. Sînt ilustrative în acest sens marile răscoale țărănești de la 1888, care au provocat panică în rîndurile stăpînitorilor vremii și intervenția sîngeroasă a forțelor represive. Aceste răscoale au constituit, totodată, o pildă vie de colaborare strînsă și fraternitate între țărănime și mișcarea muncitorească ce s-a ridicat în apărarea răsculaților, a victimelor opresiunii burghezo-moșierești.

NICOLAE CEAUȘESCU

1888. ÎN NUMELE MUNCITORILOR ȘI ȚĂRANILOR

Dr. VASILE NICULAE

„Într-un ziar o veste fulgeră, ca o săgeată de foc și de sînge: la Urziceni, în Ialomița, țăranii s-au răzvrătit... A fost de-ajuns ca scînteia să sară în acest mijloc [mediu] de sărăcie și desnădejde, pentru ca numai cît ai clipi din ochi revolta, ca și o dîră de pulbere, să se aprindă în toate satele, trecînd în Ilfov, în Prahova și ajungînd pînă la marginea Capitalei". Astfel ne înfățișează cunoscutul militant socialist C. Mille începutul răscoalei țărănești de acum un veac. Ziarul invocat era România liberă; „scînteia" răscoalei s-a aprins, în adevăr, la Urziceni, în ziua de 20 martie 1888, iar autoritățile centrale (atît guvernul liberal I.C. Brătianu, debarcat, în tumultul evenimentelor, la 23 martie 1888, cît și cabinetul junimist prezidat de Theodor Rosetti, care l-a înlocuit), precum și cele locale au început vînătoarea de „instigatori" la revoltă, cerînd represiuni drastice, ca, de altfel, și Parlamentul, incapabil sau nevoind a căuta cauzele adînci ale marii ridicări la luptă a țărănimii de pe aproape întregul cuprins al țării. „Un singur glas — ne informează același C. Mille — se ridică în Parlament, în favoarea sătenilor". Acesta este deputatul socialist V.G. Morțun, abia de două luni intrat în rîndurile parlamentarilor și care, deloc întîmplător, și-a făcut debutul în forul legislativ susținînd dreptatea cauzei țăranilor aflați în luptă. În ședința Adunării Deputaților din 1 aprilie 1888, V.G. Morțun spunea, relevînd adevăratele cauze ale răscoalei: „Vina, vina de căpetenie cade asupra exploatării fără milă și margini a nenorocitului țăran de către proprietarii și arendașii nesățioși". Și — continua deputatul socialist — este vorba de același țăran, care, cu doar un deceniu în urmă, „și-a vărsat sîngele la Plevna pentru independența țării". El cerea „numirea unei anchete parlamentare de cinci membri, care să pășească imediat la fața locului, ca să cerceteze pricinile care au împins la răscoală pe țărani".

Aceste cuvinte, rostite în fața unui Parlament ce se grăbea să închidă discuția asupra unei chestiuni de mare gravitate, sub motivul că „se înveninează lucrurile în momentele de față", dar dispus să accepte represiunea, sintetizau o întreagă concepție, exprimată de deputatul socialist, dar aparținînd de fapt întregii noastre mișcări revoluționare, intrată deja pe făgașul unei impetuoase afirmări în viața politică a României.

„O clasă numeroasă, temelia societăţii româneşti!"

Într-adevăr, încă de la primii săi paşi, mişcarea muncitorească şi socialistă din România nu şi-a cantonat acţiunea revoluţionară doar în mediile proletare orăşeneşti, ci şi în cele ale ţărănimii, ale satului românesc. Această atitudine era în fond o modalitate concretă de înţelegere şi aplicare creatoare a ideilor socialismului ştiinţific la specificul ţării noastre — stat cu economie predominant agrară şi a cărui populaţie ţărănească constituia, la sfîrşitul veacului trecut, circa 80 la sută din totalul populaţiei României.

În asemenea condiţii s-a cristalizat, treptat, o concepţie specifică socialiştilor români referitoare la chestiunea agrară, una dintre marile probleme ale dezvoltării României moderne, concepţie ce includea trei mari direcţii de studiu şi acţiune: 1. formularea unui concept teoretic în legătură cu căile de soluţionare a problemei agrar-ţărăneşti; 2. organizarea ţărănimii pe baza principiilor socialismului ştiinţific; 3. solidaritatea activă cu lupta ţărănimii pentru impunerea propriilor revendicări de clasă. Evident, concepţia şi activitatea practică a socialiştilor în acest domeniu cardinal s-au relevat ca un tot unitar, în care se regăsesc, în diverse momente istorice, toate cele trei direcţii de acţiune.

În formularea conceptului socialist faţă de problema agrară s-au avut în vedere atît rolul important pe care ţărănimea l-a deţinut, veacuri de-a rîndul, în istoria noastră — de păstrătoare şi apărătoare a fiinţei statale şi naţionale, de luptătoare pentru independenţa şi unitatea României —, cît şi locul ei, în trecut sau în epoca istorică aflată în discuţie (sfîrşitul veacului XIX), de principală făuritoare a avuţiei naţionale a ţării. Socialiştii au efectuat o analiză profundă asupra specificului agrar românesc, fundat pe primatul marii proprietăţi funciare, pe nedreapta împărţire a pămîntului, pe existenţa unei mici proprietăţi ţărăneşti, supusă necontenit pulverizării economice şi a unui mare număr de familii rurale lipsite complet de pămînt. Ei au disecat, de asemenea, mecanismul relaţiei ţăran-arendaş-proprietar, relaţie oneroasă, bazată pe „dreptul" forţei economice aflate în mîna clasei posedante, în detrimentul forţei „dreptului", adică a unei legislaţii agrare pe cît de insuficiente, pe atît de neaplicate în litera şi spiritul ei. De aici sărăcirea necontenită a ţăranilor, de aici starea permanentă de nemulţumiri cu corolarul ei firesc — răscoalele.

MUNCITORIUL

ORGAN AL PARTIDEI MUNCITORILOR

IESE IOIA

IAŞI 1900, MARTIE 31 — ANUL I No. 27 — Cinci Bani

Redactor, V. G. MORŢUN

RĂSCOALA ŢERANILOR

SUMARIUL

Răscoala Ţeranilor.
Politica d'lui Panu.
Din Bucureşti.
Hoţeşte comitetul „Unirea".
Din Judeţ.
Din Localitate.

RĂSCOALELE ŢERĂNEŞTI

În mai multe judeţe din Muntenica (Ialomiţa, Buzeu, Prahova, Ilfov, Vlaşca, Olt şi Dolj) în mulţime de sate s'au sculat ţeranii au bătut pe primari, pe notari, posesori, proprietari, popi şi au luat cu sila pămînt de-al statului, mai cerînd şi a zecea parte din pămîntul boieresc: în multe locuri casele boiereşti au fost ruinate cu totul.

Guvernul a trimes armată şi se vede că pentru a fi mai bine sprijinit a chemat armată şi din Moldova de sus. Firească că sîngele norodului a curs în sate, cum a curs la 14 şi 15 Martie în Bucureşti, de bună samă trebuie să fie morţi şi răniţi. Jocu a fost aceasta, le că d-sa atunci, cînd ierau adunaţi în Focşani, peste o mie de ţerani şi cînd poliţiea a găsit cu cale să pue ţeranii în lanţuri, să-i bată, să-i pună la măturat bulevardul, d-na Jecu a reuşit să-i ţie pe ţerani liniştiţi şi chiar să-i încredinţeze că numai neleşind din lege vor putea ajunge a-şi căpăta dreptatea.

De asemenea dl. Marghiloman ar fi trebuit să ştie că în zădar poliţiea şi administraţiea din judeţul Iaşi au căutat ceartă cu luminarea, aducînd poliţiea şi armata în potriva muncitorilor ce se adunau în Tătăraşi ori la *V. G. Morţun* şi *Ioan Nădejde*, precum şi închizînd şi prigonind în tot feliul la sate pe ţeranii ce stăteau în legătură cu noi. Tot astfeliŭ au lucrat socialiştii pretutindenea, unde au lucrat, în Moldova şi în Muntenica, la sate şi în oraşe.

Cu ce drept ne aruncă deci D-sa în spate această mişcare?

Altă învinuire ni s'a adus de „Democraţiea". Acest ziar a îndrăznit să scrie că d-na Jecu şi socialiştii Moldoveni sînt vînduţi Rusiei şi uniţi cu opoziţiea ce se hrăneşte cu ruble ruseşti. În „Democraţiea" s'a scris că noi şi d-na Jecu am fi spus ţeranilor că vor veni Ruşii şi le vor da pămînt, dacă nu va vroi guvernul să dee! Nici mina pe ciomag şi pe securi? Pe de-o parte tot nevoea şi lipsa, căreia nu-i vedeau alt leac de cît răscoala; ţear pe de alta *duşmanii de moarte ai ţeranului, cocoii şi slugile lor*, cari vroeau să răscoale şi pe ţerani în potriva liberalilor de la putere. Pe duşmanii poporului nu-i doare inima de sîngele muncitorilor, cărgă iei şi în puhoaie, numai se ajungă iei la putere, vor şti iei pe urmă a înăduşi mişcarea şi a pune lanţuri şi mai grele. Zicem că mişcarea ţeranilor a fost aţîţată, sub formă de răscoale cari nu pot folosi nemică, de oamenii opoziţiei trecute, pentru că şi în Iaşi, în oraş şi în judeţ, am avut de luptat cu îndemnări ce se făceau ţeranilor şi muncitorilor de pămînt din Iaşi, ca în numele d-lui Panu şi în numele *Rusiei* ori al *opoziţiei*. Chiar într'un număr din urmă am arătat ce încearcă să facă la primărie: *Sucevenii, Cazacimea* şi alţi oameni de-ai opoziţiei.

Ce remine de făcut?

Pe de o parte de urmat cu grăbire lucrarea noastră de propoveduire şi de organizare a partidei muncitorilor, *cu deosebire fără legături*, cu alte partide, numească-se iele democratice sau alt-feliŭ.

Pe de alta socialiştii cari sînt semănaţi ici colea în partea răsculată, să nu cruţe

Şi Nicolae Codreanu înfăţişează tabloul atît de cunoscut al ţăranului lipsit de pămînt şi silit să se învoiască pe moşii „cu preţuri atît de barbar scăzute", trăitor într-o locuinţă insalubră, insuficient hrănit, aflat în imposibilitate de a se instrui şi de a participa la viaţa politică a ţării, dominată de sisteinul electoral cenzitar.

Scurt timp după aceasta, în 1879, gazeta *Besarabia* dezvăluia şi ea ataşamentul sincer al socialiştilor faţă de ţărănime, din a cărei muncă „am trăit pînă acum şi trăim şi astăzi". Iar cotidianul *Drepturile omului* scria, în 1885: „La noi, la ţară, este o clasă numeroasă de muncitori, este temelia societăţii româneşti, este talpa casei. Această talpă pare menită a fi veşnic călcată în picioare pentru a-şi legitima numele, pare menită a sta veşnic umilită şi săracă în mijlocul bogatelor holde".

Sînt doar cîteva extrase din bogata literatură socialistă a timpului. Li s-ar putea adăuga numeroase altele — din *Dacia viitoare* şi *Emanciparea*, din *Revista socială*, *Muncitorul*, *Dezrobirea* şi din alte publicaţii socialiste, din multi-

tudinea de broşuri scrise de militanţii socialişti, unele dedicate în exclusivitate ţărănimii, cum era aceea intitulată *Opt scrisori către ţărani* de Grigore Munteanu (pseudonimul socialistului Grigore Maniu) — din 1882.

Idealurile pentru care luptă ţăranii

În spiritul ideilor socialismului ştiinţific, rezolvarea deplină şi definitivă a problemei o reprezenta trecerea marii proprietăţi în posesia comună a ţăranilor şi lucrul pămîntului în comun — soluţie de perspectivă ce figurează în toate programele socialiste, inclusiv în *Ce vor socialiştii români* (1886) şi în Programul Partidnlui Social Democrat al Muncitorilor din România (1893). Aceasta însă n-a exclus, ci, dimpotrivă, a făcut necesară formularea unui vast program agrar al partidului clasei muncitoare în care apăreau cerinţe imediate ale momentului istoric: continuarea politicii de împroprietărire individuală a ţăranilor, elaborarea unei legislaţii agrare viabile şi corect aplicată şi, în general, a unor măsuri de îmbunătăţire a situaţiei economice a truditorilor pămîntului.

Şi dacă în privinţa criticii la adresa stărilor de lucruri de la sate s-au întîlnit de multe ori cu poziţii apropiate ale liberalilor rosettişti din jurul ziarului *Românul*, cu cele ale disidenţei liberale, (devenită apoi Partidul Democrat Radical) a lui George Panu din jurul *Luptei* sau cu ale grupării ţărăneşti conduse de C. Dobrescu-Argeş[1], sub raportul soluţiilor de esenţă — imediate şi de perspectivă —, socialiştii s-au dovedit a fi reprezentanţii celei mai înaintate poziţii.

Viziunea teoretică a socialiştilor în problema agrar-ţărănească s-a împletit cu acţiunile concrete de orgauizare politică a ţărănimii pe baza principiilor socialismului ştiinţific, acţiune desfăşurată concomitent cu aceea de organizare a proletariatului industrial de la oraşe. Socialiştii şi-au dat seama că un partid muncitoresc puternic nu se putea organiza în România apelîndu-se numai la proletari în sensul clasic al cuvîntului, ci şi la toţi aceia care muncesc, inclusiv la masele de ţărani lipsiţi de pămînt sau cu pămînt puţin — „muncitorii de pămînt", cum îi denumeau ei. Astfel se explică faptul că, în 1887, atunci cînd s-au înfiinţat *cercurile muncitorilor*[2], ca organizaţii socialiste cu pronunţat caracter politic, au început să fie constituite organizaţii similare — „bresle ale lucrătorilor de pămînt"[3] — şi în mediul rural, mai întîi în împrejurimile Iaşilor, la Nicolina şi Tătăraşi, apoi şi în judeţele Vaslui, Bacău, Roman, Fălciu, Putna, Ilfov, Brăila, Dîmboviţa, Ialomiţa, Vlaşca.

Această amplă acţiune organizatorică demonstra că ideile socialiste — răspîndite la sate prin intermediul presei sau al propagandiştilor socialişti, îndeosebi învăţători şi studenţi — se bucurau de o largă audienţă între ţărani, care pricepeau tot mai clar că în muncitori, în socialişti şi-au găsit apărători de nădejde ce-i pot îndruma spre dobîndirea revendicărilor lor vitale — pămîntul de muncă şi drepturile politice egale. Martoră şi participantă activă la această acţiune, Sofia Nădejde scria în amintirile sale: „ţăranii pricep şi pot ceva cînd li se vorbeşte pe înţelesul lor. *Pămînt*, *vot* şi *dreptate*. Acestea sînt idealurile după care aleargă ţăranii". Şi socialiştii au ştiut să acţioneze în acest sens înaintea şi cu rezultate mai durabile decît celelalte grupări democrate, ce-şi aflau aderenţă mai ales în categoriile ţărăneşti mijlocii.

O altă mărturie a adeziunii ţărănimii la ideile socialiste a fost şi alegerea celor dintîi deputaţi socialişti în Parlament[4] datorită în bună măsură voturilor obţinute de la ţărani — V.G. Morţun, în ianuarie 1888, apoi V.G. Morţun şi Ioan Nădejde, în octombrie 1888, acesta din urmă la Colegiul III Iaşi, colegiu destinat, prin înseşi prevederile Constituţiei, ţăranilor, care votau însă indirect, 50 alegători desemnînd un delegat cu drept de vot direct. De aceea cei doi deputaţi socialişti vor declara, în dese rînduri, în luările lor de cuvînt, că vorbesc în numele muncitorilor şi ţăranilor, că ei reprezintă, în Parlament, partidul muncitorilor, în care intrau şi lucrătorii pămîntului.

În acest context a izbucnit marea răscoală ţărănească din 1888. Faţă de actul de curaj şi demnitate al ţărănimii, forţele politice ale ţării şi-au delimitat clar poziţiile: liberalii au fost nevoiţi să cedeze puterea după 12 ani de guvernare neîntreruptă; conservatorii, deveniţi guvernamentali, prin aripa lor junimistă, au procedat la înăbuşirea răscoalei; radicalii lui G. Panu, liberalii-democraţi din jurul *Românului* şi gruparea ţărănească a lui C. Dobrescu-Argeş au protestat împotriva actelor represive.

Dintre toţi însă, doar muncitorii socialişti s-au manifestat, la *nivel de clasă şi de grupare politică*, ca apărători nestrămutaţi ai cauzei ţărănimii. Stă mărturie presa socialistă — *Dezrobirea* din Bucureşti, *Muncitorul* din Iaşi, *Socialistul* din Turnu Severin ş.a. — în coloanele căreia au apărut numeroase articole de demascare a realităţilor rurale româneşti, a exploatării moşiereşti şi arendăşeşti şi au fost lansate manifeste şi apeluri la sprijinirea ţărănimii. „De ani — scria ziarul *Dezrobirea* — din munca ţăranilor se hrănesc stăpînii. Fără pămînt, fără proteguire, apăsaţi de boieri şi de toate stăpînirile, lucrînd un pămînt care nu dă roade decît proprietarului, munciţi şi netihniţi, bătuţi şi jefuiţi, foamea şi neajunsurile i-au scos în sfîrşit din răbdare". Iar ziarul *Muncitorul* releva că pricina răscoalei „este nespusa sărăcie a ţăranului român, despoierea cea fără milă, împilarea crudă şi nelegiuită suferită". De aici izvora îndemnul la solidaritate de clasă adresat proletariatului: „Muncitori! Numai voi ştiţi ce e amarul şi sără-

---

[1-4] *Magazin istoric*, nr. 9-12/1987, 1-3/1988; 11/1987; 3/1986; 2/1976.

cia, numai voi știți ce va să zică robia muncii, numai voi puteți să înțelegeți pe cei care, disperați de lipsă și nedreptate, s-au sculat. Ceilalți sînt potrivnicii voștri, ca și ai lor, ceilalți nu pot înțelege. Cînd țărănimea e închisă, voi trebuie să strigați; cînd ea e împușcată, datoria voastră e să ridicați glasul".

Ca urmare a acestor apeluri, receptate cu repeziciune pe fondnl propriilor nemulțumiri, muncitorimea din cartierele mărginașe ale orașelor București, Galați, Ploiești, Mizil, Cîmpina, Rîmnicu Sărat, Oltenița, Corabia, Călărași, Zimnicea, Vălenii de Munte, Găești — în mare număr ocupată și ea în agricultură — a luat parte la lupte sau a desfășurat acțiuni de solidarizare cu țăranii răsculați, ce încercau să pătrundă în orașe pentru a-și cuceri drepturile.

Încercînd să eludeze realitățile economico-sociale și politice care au determinat răscoala, autoritățile au început să caute „instigatori", îndreptînd acțiunile represive ce loveau în țărani și împotriva muncitorilor și a militanților socialiști. În loc de adoptarea unor măsuri reale în favoarea țărănimii, oficialitățile au trecut la desființarea „breslelor lucrătorilor de pămînt" și la prigonirea unor socialiști ce și-au menținut și în timpul răscoalei contactele cu țărănimea: Teodor Mănescu din Brăila, V. Secară din Turnu-Severin, N. Chinezu (Quinez) din Dorohoi[1], sau a unor învățători din județul Ilfov, bănuiți a fi „agenți ai socialiștilor" — Mihai Timușiu, din Bolintinul din Vale, Dimitrie Manolescu din Jilava, Ștefan Ionescu din Vîrtej-Nefliu, D. Sevila din Bragadiru, ori a unor simpli lucrători, cum erau Vasile Căușan și Gheorghe Popescu din Brăești, jud. Iași; au fost adúse învinuiri și deputaților socialiști în Parlament, Morțun și Nădejde.

În dezbaterile Internaționalei II

Legăturile socialiștilor cu lumea satului românesc n-au putut fi întrerupte prin aceste acțiuni brutale, după cum n-a putut fi oprită nici adeziunea țărănimii la ideile socialiste. Imediat după răscoală, guvernanții au primit replica cea mai clară — victoria lui I. Nădejde și V.G. Morțun în alegerile parlamentare din octombrie 1888. Și din nou a răsunat, de la tribuna Parlamentului, glasul reprezentanților autentici ai poporului muncitor, glasul adevărului. „Aliatul nostru — declara V.G. Morțun — este țăranul român... Asemenea alianță ar avea rădăcini adînci în pămîntul țării noastre și ar trebui să vină o vijelie prea mare pentru ca să poată dezrădăcina acest stejar din pămîntul țării românești". În aprilie 1889 cînd guvernul conservator-junimist a trecut prin Parlament legea vînzării bunurilor statului — măsură legislativă impusă de lupta țăranilor —, Ioan Nădejde a depus mai multe amendamente în favoarea sătenilor, demonstrînd că legea trebuia să constituie doar un început pe drumul trecerii pămîntului în mîna adevăraților lui proprietari — țăranii.

În anii următori, îndeosebi după Congresul din 1893 de creare a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, preocupările socialiștilor față de viața și lupta țărănimii s-au intensificat. Multe din congresele partidului au înscris problema agrară pe ordinea lor de zi, a fost constituită o Comisie agrară a partidului, cu misiunea de a intensifica propaganda socialistă în mediul rural, în vederea organizării țărănimii pe principii socialiste. Drept urmare, în anii 1898-1899 s-au constituit peste 300 cluburi socialiste în mediul rural[2] — ca secțiuni ale P.S.D.M.R. —, pe aproape întregul cuprins al țării, în care intrau majoritatea locuitorilor comunelor respective. Se îndreptățea, astfel, aprecierea socialistului Ștefan Petică, publicată în *Lumea nouă* din 28 iulie 1898, conform căreia țăranii „alergară din toate părțile sub cutele steagului roș".

Dizolvarea abuzivă a acestor cluburi, în 1899, ca și măsurile represive luate de guvernul liberal împotriva conducătorilor lor și a socialiștilor implicați în această acțiune organizatorică n-au putut stăvili întărirea alianței muncitorești-țărănești, solidarizarea activă a celor două clase de bază ale societății românești. Expresia cea mai înaltă a acestei stări de lucruri o va oferi marea răscoală a țăranilor din 1907[3], care a pus în evidență solidaritatea militantă a muncitorimii române întregi și a mișcării revoluționare socialiste cu cea mai importantă bătălie de clasă țărănească din istoria modernă a României.

Este cu totul remarcabil și faptul că socialiștii români au adus chestiunea agrară, în general, ca și aceea a organizării țărănimii, în special, și în dezbaterile Internaționalei II. La Congresul de la Paris, din 1889, delegația socialistă română a înfățișat situația țărănimii, care a provocat „o răscoală a țăranilor", ca și eforturile organizatorice socialiste în mediul rural, rod al faptului că „propaganda fusese dusă în rîndul țărănimii și cu rezultatul cel mai bun"; la Congresul de la Bruxelles, din 1891, s-a subliniat că problema agrar-țărănească este „de cea mai mare însemnătate pentru această țară și pentru dezvoltarea socialismului român"; la Congresul de la Zürich, din 1893, delegația P.S.D.M.R. a susținut că „partidul socialist român are trebuința de a se rezema pe un mare număr de muncitori, pe țărani", reușind să obțină valoarea unei moțiuni ce proclama faptul că „una din îndatoririle cele mai de căpetenie pentru democrația socialistă din toate țările este de a organiza pe muncitorii agricoli, ca și pe muncitorii industriali și de a-i înrola în rîndurile marii armate a socialismului internațional". A fost una dintre contribuțiile de mare preț pe care mișcarea noastră muncitorească a adus-o — în baza propriei experiențe de luptă — la dezvoltarea creatoare a socialismului științific. ■

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 7/1983; 12/1975; 2/1987.

Din tradiţiile gîndirii progresiste româneşti

Constantin Dobrescu-Argeş:

„PATRIOTISMUL — CEA DINTÎI VIRTUTE CIVICĂ"

Dr. ROMUS DIMA

Datorită sîrguinţei şi tenacităţii dovedite de Constantin Dobrescu-Argeş în realizarea educaţiei dincolo de băncile şcolii, el a fost socotit drept întemeietorul activităţii extraşcolare a cadrelor didactice din România, cu deosebire a celor din mediul rural. Este domeniul căruia i s-a dedicat cu toate forţele şi capacitatea sa de la începutul carierei de dascăl[1] şi pînă la sfîrşitul vieţii.

Fiecare român să cunoască istoria

Pentru atingerea acestui scop de rezonanţă socială C. Dobrescu-Argeş a elaborat o largă, migăloasă şi îndelungată acţiune de educare a ţărănimii. Învăţătorul din Muşeteşti a imprimat acestei activităţi un caracter organizat, ocupîndu-se aproape de toate laturile educaţiei umane. Munca pe care s-a încumetat s-o dezvolte era de importanţă deosebită pentru viitorul ţării noastre, pentru cea mai numeroasă, dar în acelaşi timp, cea mai puţin iniţiată clasă socială din punct de vedere cultural. Pe măsura importanţei problemei erau şi greutăţile, ca şi lipsa mijloacelor materiale şi de altă natură care să contribuie la izbînda acţiunii declanşate. La acestea se adăuga adversitatea politicienilor liberali şi conservatori faţă de ascensiunea politică rapidă a lui C. Dobrescu-Argeş şi de acţiunile sociale iniţiate de el.

Învingînd greutăţi şi necazuri de tot felul, C. Dobrescu-Argeş a pus în mişcare o gamă largă de mijloace şi metode în opera de educare a adulţilor, pe care le-a folosit cu pricepere şi ingeniozitate şi care, indiscutabil, şi-au dovedit eficienţa. Avem în vedere şi consemnăm aici îndeosebi: tipografia înfiinţată în comuna Muşeteşti şi tipăriturile realizate cu ajutorul ei; folosirea intensă a publicaţiilor *Ţăranul* şi *Gazeta ţăranilor*, cărora le-a dat viaţă; societăţile economice şi culturale, cercurile de citit şi multiplele manifestări cu cartea organizate pentru ţărani; conferinţele publice; activităţile cultural-artistice care deveniseră tradiţionale în şcolile sătеşti, ateneele populare şi alte lăcaşuri de cultură etc.

O muncă laborioasă au desfăşurat Constantin Dobrescu-Argeş şi colaboratorii săi pentru educarea economică a clasei ţărăneşti. Cunoscînd bine starea grea materială şi financiară a ţărănimii, exploatarea acesteia de către moşieri, arendaşi, cămătari şi autorităţi, C. Dobrescu-Argeş a încercat să găsească forme de organizare şi activităţi economice accesibile, care să uşureze situaţia socială deplorabilă a majorităţii locuitorilor de la sate, fiind călăuzit de concepţia potrivit căreia emanciparea economică a unei naţiuni era hotărîtoare şi pentru ascensiunea ei politică şi socială. Cînd unei naţiuni „i se va face întreaga emancipare economică — spunea el —, cînd aceasta va fi un fapt împlinit, atunci dezvoltarea socială şi dezvoltarea politică vor fi o consecinţă naturală".

Numeroase acţiuni educative au fost organizate pentru lămurirea ţărănimii de a se uni în societăţi sau asociaţii economice, socotite a fi „o înaltă şcoală de educaţie socială", cum aprecia cercetătorul N. Chiulea în lucrarea *Asociaţiile ţărăneşti*. Cu toate că în trecutul ţăranului nostru se găsesc multe forme simple şi spontane de asociere pentru ajutor reciproc, Dobrescu-Argeş a desfăşurat o intensă activitate educativă, întrucît era vorba acum de asociaţii ori societăţi economice cu caracter organizat al căror obiectiv trebuia bine înţeles de către ţărănime. Crearea societă-

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1987.

ților economice, susținea el, avea drept scop ameliorarea nivelului de trai al țărănimii, creșterea influenței ei în viața României. Pentru a fi convingător, el a luat drept exemplu starea necorespunzătoare a creșterii vitelor în perioada respectivă, argumentînd că dezvoltarea corespunzătoare a acestei ramuri economice nu se putea realiza decît prin organizarea țăranilor în societăți. În articolul *Economia vitelor sortită pieirii*, publicat în 1889, el arăta că unicul remediu erau „societățile mutuale, societățile economice", pentru că „unindu-ne pe toți ca într-un singur buchet, să devenim o mare putere în țară". Societățile economice trebuiau înființate pe diferite profesii sau domenii de activitate ca, de pildă, cea a micilor agricultori, a crescătorilor de animale, a cărăușilor, a micilor meseriași, a învățătorilor etc. Toate acestea reunite apoi „într-o mare societate a tuturor țăranilor, în scopul de a se dezrobi material, de a se lumina, de a se întări, de a se apăra contra tuturor nevoilor și a dușmanilor". La sfîrșitul secolului XIX, țărănimea română se zbătea în dificultăți economice apăsătoare și ea a înțeles cum se cuvine mîna ce i-a fost întinsă de Dobrescu-Argeș, pentru a-i alina, fie și numai în mică măsură, durerile și necazurile. Munca educativă și de lămurire dusă în mijlocul țăranilor a început să dea, treptat, rezultate, societăți economice țărănești constituindu-se în județele Argeș, Dîmbovița, Dolj, Muscel, Gorj și altele. Alexandru Valescu, unul din colaboratorii cei mai apropiați ai lui C. Dobrescu-Argeș, nota cu entuziasm în *Gazeta țăranilor* din 6 iunie 1893: „Ne bucurăm că glasul nostru a avut deja răsunet, căci în mai multe comune s-au și înființat astfel de societăți, iar altele multe sînt pe cale de a se întemeia". Credem indicat a consemna și faptul că Dobrescu-Argeș n-a desfășurat numai o activitate pur teoretică-educativă, cu privire la necesitatea și importanța atragerii țăranilor în societăți economice, el a fost și creatorul unor asemenea societăți, printre cele mai deosebite fiind cea din comuna Domnești, județul Muscel — considerată prima societate economică din România — și cea din comuna Mușetești, județul Argeș, numite „Frăția" și, respectiv, „Țepeș".

Concepțiile lui Constantin Dobrescu-Argeș cu privire la educarea economică a țărănimii și pentru rezolvarea unor probleme economice ale satului românesc de la sfîrșitul secolului trecut prezintă însă și o serie de limite. În primul rînd, relevăm naivitatea soluției de unire a țăranilor în societăți economice, ca element general pentru realizarea tuturor scopurilor stringente ale țărănimii, inclusiv cel care privea eliberarea sa de sub exploatare și asuprire, numai prin folosirea forțelor proprii. Iată cum își imagina el că se putea rezolva această mare problemă socială și politică de către țăranii înșiși: „Noi, prin noi trebuie să ne dezrobim, să ne ridicăm". Considerăm că lacuna sa cea mai mare a constat în faptul că n-a reușit să sesizeze fenomenul fundamental al întregii problematici a satului românesc și anume că țărănimea nu putea singură, doar cu puterile proprii, să scape de exploatatori și asupritori, el n-a reușit să sesizeze forța și capacitatea proletariatului în formare și afirmare, necesitatea obiectivă a alianței muncitorești-țărănești, deși s-a pronunțat, așa cum am arătat, în repetate rînduri și pentru dezvoltarea industrială a țării. În al doilea rînd, persistența ideii lui C. Dobrescu-Argeș conform căreia reformele preconizate de el puteau fi înfăptuite în cadrul și în limitele societății burghezo-moșierești, fără a lovi în bazele acesteia. În al treilea rînd, societățile economice din mediul rural nu țineau seama de stratificarea pronunțată a țărănimii la sfîrșitul sec. XIX, în cadrul căreia prosperitatea burgheziei satelor — chiaburimea — era un fenomen ușor sesizabil. Din această cauză, pentru marea majoritate a truditorilor ogoarelor, îndeosebi pentru cei săraci și lipsiți de posibilități materiale, societățile economice nu au putut decît ameliora și nu vindeca rănile profunde pe care le avea lumea satelor românești.

Aceste limite, întîlnite și la alte personalități politice românești din perioada respectivă, nu pot anula truda lui Constantin Dobrescu-Argeș pentru a întreprinde ceva în domeniul educației economice a țăranului român, greu încercat de exploatare și asuprire.

De altfel, Constantin Dobrescu-Argeș însuși considera opera de educație economică a țărănimii drept o problemă complexă și de lungă durată, care nici pe departe nu putea fi rezolvată doar prin intermediul societăților economice; inițiativele lui au avut darul de a lărgi aria de preocupări pentru a ridica nivelul de gîndire economică al țărănimii. Astfel, învățămîntul profesional pentru țărani, reînvierea și dezvoltarea meseriilor și artelor tradiționale în mediul rural, sistematizarea și modernizarea comunelor și satelor din România etc. au fost folosite de C. Dobrescu-Argeș pentru ridicarea pe noi trepte a educației economice la sate. El și colaboratorii săi apropiați au readus în centrul atenției, ori de cîte ori situația le-a permis, problemele economice ale satului românesc.

Paralel cu desfășurarea acțiunilor pentru educarea economică a maselor de țărani, Constantin Dobrescu-Argeș și colaboratorii săi au acordat atenție educației politice și patriotice a acestora. În concepția militantului argeșean, școlii i se rezerva locul fundamental în acțiunea de dezvoltare a conștiinței politice a țărănimii. Referindu-se la această mare și complexă problemă socială, ziarul *Țăranul*, prin pana lui C. Dobrescu-Argeș, relata în mai 1883: „Educațiunea politică a unui popor în adevăr liber se face în școală... Sîntem siguri că numai și numai printr-o educațiune politică a copiilor noștri, făcută în școlile noastre primare și secundare, vom putea aduce România în rîndul statelor în adevăr libere nu numai din punct de vedere economic, ci și civic".

Pentru educarea politică și patriotică a țăranului dincolo de băncile școlii, se foloseau toate metodele și mijloacele de care se dispunea la sfîrșitul secolului XIX cu deosebire presa, propaganda prin conferințe, întrunirile populare, serbările sătești, teatrul popular etc. Statul și rolul său în so-

cietate, democrația parlamentară, sistemul electoral din țara noastră, libertățile politice și cetățenești, partidele politice din România și altele, au constituit tot atîtea probleme abordate de C. Dobrescu-Argeș și a căror dezbatere a contribuit direct la formarea și dezvoltarea conștiinței politice a țărănimii. A ridicat de multe ori asemenea probleme, chiar în Parlament. Consemnăm cîteva păreri ale sale, supuse atenției deputaților, cu privire la democrație: „Democrația modernă — declara el — se angajează ca, în locul politicii pe care cu toții o acuzați, să înființeze o școală de știință; adică democrația modernă are angajamentul luat să dea poporului o educațiune politică fundamentală, pentru ca poporul, avînd cunoștință deplină de dreptul său, să aibă mai multă răspundere..." El invita pe parlamentari să analizeze instituțiile țărilor civilizate care tindeau tot mai mult spre democratizare, spre apropierea de popor, trăgînd învățămintele necesare pentru inițierea de reforme în România. Marele principiu al lumii noi — afirma Dobrescu-Argeș — urmărea ca instituțiile și reformele ce se înfăptuiau să ducă la perfecționarea omenirii, iar scopul elementar al legilor trebuia să fie „educațiunea, moralizarea omului, perfecționarea lui". Demonstrînd prin fapte că era un democrat convins și consecvent, că înțelegea rolul important al democrației în dezvoltarea ascendentă a omenirii, C. Dobrescu-Argeș formula un crez și, totodată, un adevăr care-și păstrează și în zilele noastre valabilitatea: „Rămîn la presimțirile, la convingerile mele; eu cred că democrația are să fie odată stăpîna lumii și poporul trebuie pregătit la acest ideal".

Publicațiile *Țăranul* și *Gazeta țăranilor*, sub conducerea lui C. Dobrescu-Argeș, au popularizat în coloanele lor idei valoroase și în interesul populației țărănești despre patriotism și rolul său în viața poporului român, ca și despre formele și metodele practice prin care trebuia să se facă educația civică și patriotică a sătenilor. „Patriotismul — nota Constantin Dobrescu-Argeș — este cea dintîi virtute civică la un popor; un stat nu poate rezista dușmanilor săi fără cetățeni patrioți. Adevăratul patriot este acela care-și cunoaște istoria țării sale: cauzele ei de mărire și de decădere; împrejurările grele prin care a trecut ea nevătămată, grație oamenilor ce au condus-o și au apărat-o". În organizarea și desfășurarea educației politice și patriotice a țărănimii el chema să ia parte activă învățătorii și ceilalți intelectuali ai satelor cu pregătire corespunzătoare, precum și autoritățile locale. Toți erau obligați să țină conferințe în fața sătenilor, să le vorbească acestora despre menirea neamului românesc și trecutul său istoric, despre cele mai de seamă acte și evenimente ale istoriei naționale. Iar autoritățile locale, chemate să controleze cum se pregăteau acțiunile de acest fel și să participe la toate conferințele organizate cu sătenii, trebuiau să accentueze „cu prezența lor seriozitatea acestei pregătiri".

Studiind cu atenție demersurile militantului argeșean, se poate lesne observa o anume inconsecvență în ce privește prioritatea factorilor care puteau concura la rezolvarea așanumitei probleme țărănești. În perioada la care ne referim, socialiștii români formulaseră un program clar de acțiune în lumea satelor, punînd accentul pe organizarea și luminarea țăranilor, cu scopul de a-i conștientiza, de a-i atrage pe făgașul luptei organizate. Ei cereau reforme imediate (împroprietărire, legislație democratică etc.), dar vedeau în perspectivă și căile de rezolvare globală a problemei agrare, prin desființarea proprietății private și socializarea mijloacelor de producție.

Desigur, fără a exagera meritele lui C. Dobrescu-Argeș, se poate spune că activitatea lui, ca și a altor reprezentanți ai gîndirii progresiste de la noi a contribuit la o mai clară înțelegere a marilor probleme care stăteau în fața societății românești la sfîrșitul sec. XIX și de a căror rezolvare depindea progresul general al țării. ■

(Va urma)

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **TÎNĂRA GENERAȚIE A ROMÂNIEI ANILOR '80** *(sub egida* Centrului de cercetări pentru problemele tineretului).

Editura politică, București, 1987, 302 pp., 17 lei: *culegere de studii ce reliefează profilul tineretului din țara noastră, care, sub permanenta îndrumare și grijă a Partidului Comunist Român, își aduce contribuția activă, alături de întregul popor, la realizarea operei de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, de ridicare a patriei pe culmi tot mai înalte de civilizație și progres.*

● **Radu R. Rosetti — PENTRU CE S-AU RĂSCULAT ȚĂRANII** *(ediție îngrijită, studiu introductiv și note de* Z. Ornea).

Editura Eminescu, București, 1987, 500 pp., 42 lei: *reeditarea amplei monografii publicată de istoricul român în chiar anul marii răscoale țărănești din 1907.*

● **Vasile Petrișor, Vasile Niculae — ROMÂNII ÎN LUPTA PENTRU CUCERIREA INDEPENDENȚEI DEPLINE DE STAT. 1877-1878.**

Editura politică, București, 1987, 232 pp., 13 lei: *repere cronologice ale acțiunilor desfășurate în intervalul 1 ianuarie 1875-8 octombrie 1878, în vederea obținerii și recunoașterii suveranității depline a statului național român.*

● **Costin Murgescu — MERSUL IDEILOR ECONOMICE LA ROMÂNI. EPOCA MODERNĂ, VOL. I**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1987, 500 pp., 32 lei: *monografie consacrată principalelor idei și curente din economia românească, etapelor lor de evoluție, de la începutul sec. XX și pînă în preajma celui de al doilea război mondial.*

● **Georges Duby — ARTĂ ȘI SOCIETATE 980-1420, VOL. I-II** *(prefață de* Răzvan Theodorescu; *traducere și note de* Marina Rădulescu).

Editura Meridiane, București, 1987, vol. I — 274 pp., vol. II — 230 pp., 28 lei: *reconstituirea cadrului cultural al societății feudale din Europa apuseană.*

CRONICI DE FAMILII

Strălucirea Bălăcenilor a reînviat la începutul secolului trecut, prin remarcabila personalitate a lui Constantin (1764-1831), ridicat succesiv pe treptele ierarhiei pînă la rangul de mare ban în 1825. Locuind în Bucureşti, în casele pe care le avea pe podul Şerban Vodă, el a sporit bogăţia şi prestigiul neamului. Reînnodînd firele cu trecutul, a terminat ctitoria începută de marele agă Constantin, rivalul lui Brîncoveanu, de la Balaci, zugrăvind-o în 1825. O frescă pe pereţii lăcaşului îl reprezintă împreună cu toată familia lui şi înaintaşii.

BĂLĂCENII — MEREU ÎN SLUJBA ŢĂRII

PAUL CERNOVODEANU

Pentru ideile sale înaintate, între 1813 şi 1814, Ioan Vodă Caragea l-a exilat la Castoria, în Epir. Constantin Bălăceanu şi-a păstrat însă convingerile sale, fiind unul din sprijinitorii lui Tudor Vladimirescu, împreună cu ginerele său Iordache Golescu. În perioada restabilirii domniilor pămîntene a fost contracandidat la tron al lui Grigore IV Dimitrie Ghica.

Un iubitor al culturii

Marele merit al banului Constantin a constat însă în remarcabila sa contribuţie adusă în domeniul învăţămîntului şi al culturii. Încă din 1815, boierul luminat a adresat o scrisoare fiilor săi *Ştefan*, *Constantin*, *Iancu* şi *Grigore*, trimişi la învăţătură la Viena, dîndu-le sfaturi înţelepte. Printre altele, îi îndemna să înveţe ştiinţele „nu numai în teorie, dar şi în practică". Apoi, „după ce v-aţi învrednicit să terminaţi perfect matematicile, cu explicaţiile lor practice, vă veţi iniţia parţial în drept, cît este în limba greacă, ca să aveţi idee de interpretarea lui". În sfîrşit, îşi mai sfătuia fiii să-şi completeze studiile şi la Universitatea din Pisa, în Italia.

Suferea din pricina faptului că nu exista în Ţara Românească un învăţămînt superior în limba naţională. De aceea, a acceptat să figureze printre membrii permanenţi ai Eforiei Şcoalelor, înfiinţată în 1814, instituţie ce avea menirea să reorganizeze „gimnaziul public şi domnesc", cunoscut şi sub numele de Academia domnească. Din decembrie 1817 şi pînă în martie 1818, Bălăceanu — împreună cu ceilalţi efori, marele vornic Iordache Golescu, ginerele său, marii logofeţi Alexandru Filipescu şi Nestor, precum şi Grigore Ghica (viitorul domn pămîntean) — a desfăşurat o intensă activitate pentru a pregăti localul şi a găsi dascălii necesari întemeierii unei şcoli superioare româneşti.

Ca mare ban, din 1825, Bălăceanu a jucat un rol de frunte şi în politica ţării. El nu a privit cu bucurie instalarea regimului de ocupaţie ţarist în principate, în urma războiului ruso-turc din 1828-1829, situîndu-se printre o pozanţii celor care doreau să adopte, fără amendamentele necesare, statutul de guvernare impus de cabinetul de la St. Petersburg. În noiembrie 1829, împreună cu logofătul Constantin Cîmpineanu, banul Barbu Văcărescu şi vornicul Crisoscoleu Buzoianu, a protestat împotriva convocării precipitate de către generalul Kisseleff a unei adunări ilegale de boieri, prezidată de Minciaki, vice-preşedintele rus al Divanului Moldovei, ce trebuia să aprobe necondiţionat Regulamentul Organic, fără a i se aduce modificările reclamate de opoziţie.

Banul Constantin Bălăceanu a murit în ziua de 7 mai 1831 — „din întîmplare", cum sublinia cu ironie Karl Marx (*Însemnări despre români*, Bucureşti, 1964, p. 119) — „în aceeaşi săptămînă, înainte de închiderea Obşteştii Adunări", în care Kisseleff „a găsit cu cale să introducă pe furiş un articol pe care nu l-a făcut cunoscut nici unuia dintre cei subscrişi..., prin care se răpea ţării dreptul la autonomie".

A fost îngropat în biserica Mitropoliei din București, lăsînd în urma sa patru fii și două fete, avute cu Sultana, fiica marelui vornic Ștefan Pîrșcoveanu și văduvă a clucerului Mihai Bălăceanu, strănepotul lui Matei, răposat în 1716.

La răscruce de epoci

Dintre urmașii banului Constantin, cei doi fii mai vîrstnici, *Ștefan* (1784-1847) și *Constantin* (1793-1858) s-au îndepărtat de idealurile liberale ale părintelui lor, devenind adepți credincioși ai regimului regulamentar. Ambii au fost contracandidați, fără succes, ai lui Gheorghe Bibescu la domnie, în alegerile din 28 decembrie 1842 (n-au obținut decît 36, respectiv 20 voturi față de adversarul lor ales cu 130 voturi de Adunarea extraordinară electivă). Ștefan Bălăceanu a fost mare logofăt al Dreptății în 1837; sub Bibescu a fost numit mare vornic, în 1843, începînd din viață peste patru ani ca celibatar și fără urmași. Fratele său, Constantin Bălăceanu, mare logofăt în 1840, apoi ministru al Dreptății în 1856, însurat cu Maria Văcărescu, a fost un apărător necondiționat al regimului oligarhic și și-a măritat două din fiicele sale cu demnitari și generali țariști: *Maria* (1817-1881) cu baronul Piotr Ivanovici Rückmann, influentul consul general al Rusiei în principate (1834-1839), iar pe *Zoe* (m. 1851) cu generalul baron Aleksandr Bremsen. În schimb, alți doi copii ai săi, *Ecaterina (Catinca)*, soția lui Felix Gauthier, secretarul Consulatului francez din București, apoi din Belgrad și *Iancu Bălăceanu*, apropiați de Nicolae Bălcescu, au făcut parte din aripa progresistă a familiei.

În pofida vederilor lor conservatoare, Ștefan și Constantin Bălăceanu au avut și unele merite. Ca opozant al domnului Alexandru Dimitrie Ghica, Ștefan a apărat pe Mitiță Filipescu, Nicolae Bălcescu și ceilalți participanți la mișcarea din 1840, în calitate de membru al Înaltului Divan Judecătoresc. Constantin Bălăceanu s-a ocupat de unele acțiuni obștești. Astfel, descoperindu-se, pe moșia sa de la Balta Albă (jud. Buzău), ape minerale a căror eficacitate pentru tratarea unor maladii a fost atestată prin analizele efectuate de dr. Constantin Hepites, a primit acolo peste 5 000 suferinzi de diferite boli, iar „unii pătimași care au mers acolo în cîrji, acum se plimbă fără nici un ajutor, ba chiar s-au vindecat", cum scria *Vestitorul românesc*, în 1846. Pentru înlesnirea găzduirii celor suferinzi, a pus să se zidească pe proprietatea sa „40 de odăi cu toate cele trebuincioase, de asemenea o mare ospătărie", după cum atesta, un an mai tîrziu gazeta *Albina românească*.

Dintre ceilalți copii ai logofătului Constantin, *Constantin* (1816-1853) a fost ofițer (colonel), ca și un văr îndepărtat al său, *Iorgu Bălăceanu* (1831-1875), căpitan în armata rusă și participant la luptele de la Sevastopol (1854-1855) în războiul Crimeii; două fete, *Elena* și *Sultana*, au fost măritate cu Emanoil Băleanu, caimacamul conservator al Țării Românești din 1858-1859, și, respectiv, cu Constantin Lenș, apoi cu generalul Dimitrie Al. Kretzulescu.

Iancu (1798-1878), cel de al treilea fiu al marelui ban Constantin este singurul dintre Bălăcenii care au avut urmași pînă în zilele noastre. Om cu solide cunoștințe de drept, a contribuit, împreună cu Nestor căminarul și marele logofăt Atanasie Hristopol, la întocmirea *Codului lui Caragea* (1818). Ocupînd dregătoriile de mare paharnic (1825), mare agă (1839) și mare logofăt al Credinței (1847), Iancu a depus o intensă activitate ca judecător în Divanul civil și apoi la Curtea apelativă, fiind și membru al Adunării obștești (1847-1848).

Strădaniile unui visionar luminist

După căsătoria cu Elena Caragea, de care s-a despărțit în 1 32, s-a recăsătorit la Viena, în 1849, cu baroana Marie du Mont de Beaufort (1823-1903), scoborîtoare dintr-o veche familie din Hainaut (Belgia), ai cărei strămoși coboară în timp pînă în secolul XII. Cu a doua soție, a avut patru copii, viețuind multă vreme la Viena, după care s-a întors în țară cu întreaga familie. A locuit la București, administrîndu-și domeniul familial redus doar la moșiile Stolnici (Argeș), Cătrunești (Ilfov) și jumătate din Cozleci (Prahova).

Tradițiile progresiste ale Bălăcenilor au fost continuate și de *Emanoil (Manolache) Bălăceanu* (1807-1842) scoborîtor din ceaușul Matei, răposat la 1716. Aparținînd unei ramuri mai sărace a familiei.

Marele logofăt Iancu Bălăceanu (1798-1878)

Emanoil Bălăceanu n-a putut ocupa decît modesta dregătorie de pitar. Deși n-a avut avere și n-a urmat studii superioare, tînărul Emanoil s-a dovedit iubitor de cultură, avînd în bibliotecă multe cărți latinești, grecești și franțuzești. Și-a făurit o ideologie liberală proprie generației ce avea să pregătească spiritele pentru revoluția de la 1 48. El a subscris la statutele Societății filarmonice (octombrie 1833), aflîndu-se astfel alături de cei care militau pentru prefacerea cultural-politică și socială a țării. Hotărîtoare pentru destinele sale a fost însă strînsa prietenie pe care

a întreţinut-o cu Teodor Diamant (1810-1841), unul din promotorii socialismului utopic european[1]. Diamant a găsit un sprijin entuziast la bunul său prieten Emanoil Bălăceanu. În mărturiile lui Ion Ghica şi Nicolae Kretzulescu, Bălăceanu apare ca un vizionar generos şi romantic. El a pus la dispoziţia lui Diamant moşia sa de la Scăieni (Prahova), pentru înfăptuirea unui „falanster". A făcut-o însă fără a ţine seama că această proprietate era ipotecată pentru datorii şi experimentul a fost influenţat de la început de condiţii neprielnice. Ideea înfiinţării falansterului a displăcut autorităţilor, care au hotărît să-i pună capăt cu forţa. Către finele anului 1836, folosind pretextul datoriilor lui Emanoil Bălăceanu şi situaţia de ipotecare în care se afla moşia Scăieni, Alexandru vodă Ghica a dat dispoziţii pentru arestarea proprietarului de către Agia din Bucureşti şi împrăştierea cu sila a „soţilor agronomi". Pentru Teodor Diamant şi Emanoil Bălăceanu au urmat hărţuieli şi procese care le-au scurtat zilele, murind unul după altul, în 1841, şi, respectiv, în 1842. „În judecata posterităţii, Emanoil Bălăceanu rămîne ca o personalitate luminoasă, interesantă, contradictorie — ca multe dintre fenomenele şi personalităţile acestei epoci de prefacere şi tranziţie — care şi-a legat numele alături şi datorită lui Diamant de unul dintre evenimentele semnificative care a punctat istoria gîndirii noastre sociale înaintate din veacul trecut".

Ideea principală — unirea cu fraţii noştri

Ion sau *Iancu Bălăceanu* (1828-1914), fiul marelui logofăt Constantin, s-a diferenţiat net de ideile şi poziţia tatălui, fratelui şi unora dintre surorile sale. După primele studii făcute în ţară şi-a continuat învăţătura la Liceul „Louis le Grand" din Paris, unde, în 1845, se aflau mai mulţi tineri români, atraşi de ideile liberale ale lui Jules Michelet şi Edgar Quinet. S-a integrat acestui climat, activînd împreună cu Nicolae Bălcescu, Iancu Alecsandri, Costache Negri, Dimitrie Bolintineanu ş.a., în „Societatea studenţilor români de la Paris". Revenit în ţară înaintea declanşării revoluţiei de la 1848, s-a alăturat de îndată mişcării. În luna august 1848 a fost numit prefect de Muscel, fiind lăudat pentru zelul său de generalul Gheorghe Magheru care, într-o scrisoare către Christian Tell, îi sublinia „dovezile de bravitate în nimicirea comploturilor urzite de către inamicii naţiei". A rămas în această funcţie pînă la înăbuşirea revoluţiei de către forţele intervenţioniste străine, după care, la sfîrşitul lui septembrie 1848, a trebuit să se refugieze, pe la Bran, în Transilvania. Prezenţa multor revoluţionari din principate în provincia românească de peste Carpaţi a nemulţumit însă autorităţile habsburgice, care au dat dispoziţii pentru îndepărtarea lor. Tînărul Ion s-a alăturat lui Bălcescu, pe care l-a însoţit la Constantinopol, via Belgrad-Triest (unde s-au întîlnit cu generalul Magheru) şi Atena. S-a aflat apoi lîngă Bălcescu în încercarea acestuia de a realiza o cooperare între forţele revoluţionare române şi maghiare. Tînărul Bălăceanu a fost cooptat în statul major al generalului Iosif Bem ca ofiţer adjutant, luînd parte la luptele împotriva trupelor habsburgice şi a celor ţariste intervenţioniste. După înăbuşirea revoluţiei maghiare, Ion Bălăceanu a luat calea pribegiei, ajungînd în Franţa, ca majoritatea participanţilor de seamă la evenimentele de la 1848. S-a stabilit apoi la Nisa, unde s-a şi căsătorit în curînd cu Angelina Bonfils. Sora lui Sultana, se afla tot aici însudul Franţei.

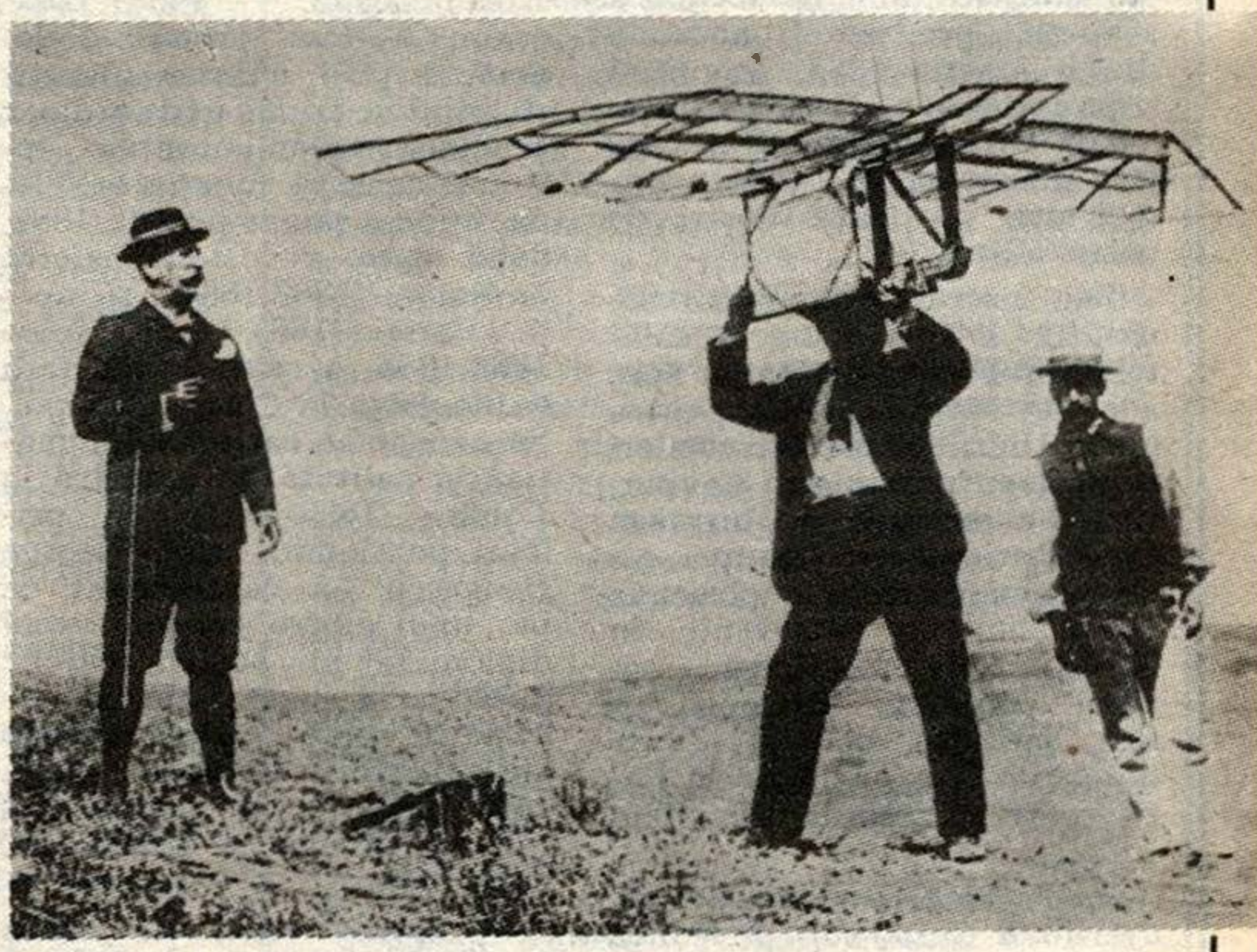

Constantin Bălăceanu (1849-1934) şi vestitul său planor de tip „canard" (rață), experimentat în 1895

Să amintim că şi cealaltă soră a lui, *Ecaterina (Catinca)*, a fost de partea lui Nicolae Bălcescu şi a revoluţiei, transmiţîndu-i acestuia scrisorile conspirative către Ion Ghica în perioada 1848–1849. Ghica o descrie ca pe o persoană „spirituală, vorbind bine, sinceră, bună româncă şi foarte rău văzută în familie" (adică de tatăl şi surorile ei).

Anii exilului lui Ion Bălăceanu s-au încheiat în 1855, cînd a obţinut permisiunea să se înapoieze în ţară, împreună cu cîţiva dintre pribegii de la 1848: Popa Şapcă, Costache

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1975.

Bălcescu, Costache Serghiad ș.a. El a început să militeze cu fervoare, alături de toți patrioții, pentru Unire. Lui Vasile Alecsandri îi scria la 19 august 1856, vestindu-l că „toate fracțiunile partidei naționale [din Muntenia] sînt unite în fața primejdiei și astăzi acționează ca un singur om. Mii de adrese circulă deja și se acoperă cu semnături. Se vorbește de exilarea unei duzine dintre noi, măsură pe care Poarta o reclamă imperios ...Momentul decisiv se apropie cu pași mari".

Ales membru în Comitetul Central al Unirii și apoi în Comitetul electoral din Țara Românească, Ion Bălăceanu a susținut programul acestuia din 3 martie 1857, asigurînd și pe moldoveni că „ideea principală care predomină și care însuflețește pe toți este aceea a Unirii cu frații noștri de peste Milcov".

Sub pretextul îngrijirii sănătății, a întreprins o călătorie în Franța și Italia, spre a căuta sprijin politic pentru ideea Unirii. După întrevederi cu influentul ministru Cavour, care l-a asigurat de întreaga sa simpatie pentru justețea cauzei românilor, s-a deplasat la Paris, unde a intervenit în același sens pe lîngă oameni politici influenți. A fost profund dezamăgit de hotărîrile Convenției de la Paris, care a respins principiul Unirii.

Dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, sub presiunea maselor, a ratificat victoria patrioților unioniști. În acțiunea de recunoaștere pe plan internațional a actului făurit de poporul român la 24 ianuarie, Cuza s-a folosit de onestitatea, talentul și relațiile diplomatice ale lui Bălăceanu, trimițîndu-l într-o misiune confidențială în Italia și Franța, unde urma să se reîntîlnească cu Cavour, și apoi cu Napoleon III. Deși a fost primit de cei doi, Bălăceanu n-a izbutit să obțină un răspuns clar la solicitările sale; ostilitatea pe care i-a manifestat-o ministrul afacerilor externe al Franței, contele Walewski, a contribuit la îngreunarea misiunii sale.

În mai 1860, domnitorul Cuza l-a numit pe Ion Bălăceanu membru în Comisia centrală de la Focșani, i r apoi ministru în guvernul Țării Românești.

În 1866, după abdicarea lui Cuza, îl reîntîlnim din nou în funcții oficiale în străinătate: mai întîi ca agent diplomatic al României la Paris, apoi în aceeași funcție la Constantinopol (1870-1871); după cîțiva ani de retragere, a fost numit, în 1876, rezident la Viena. Aici și-a îndeplinit cu cinste misiunea în perioada dificilă a războiului pentru independență (1877-1878), fiind apreciat de Mihail Kogălniceanu. Ion Bălăceanu a fost primul diplomat al țării noastre investit cu titlul de trimis extraordinar și ministru plénipotențiar, deținînd această funcție la Viena, unde a rămas pînă în 1882, după care a fost transferat la Roma (1882-1884) și apoi la Paris (1884-1885); între 1886-1888, a reprezentat țara ca ministru la Constantinopol. Și-a încheiat cariera diplomatică în calitate de ministru la Londra (1893-1901). Cu prilejul pensionării sale, George Bengescu l-a caracterizat ca pe „unul dintre cei mai vechi diplomați ai noștri, carele, după ce a luat parte însemnată la toate faptele măreți ale renașterii României de la 1848 încoace, a reprezentat țara cu dibăcie și strălucire", peste hot re.

Memoriile sale, în limba franceză, *Souvenirs politiques et diplomatiques* — păstrate astăzi în manuscris la Biblioteca Academiei R.S.R. — constituie unele din puținele, dar valoroasele lucrări de memorialistică ale unui diplomat român din veacul trecut. Ion Bălăceanu a murit în 1914, la vîrsta de 86 ani, cu conștiința împăcată că și-a servit cu dragoste patria.

Constantin (1849-1934), fiul magistratului Iancu Bălăceanu și nepot al banului Constantin, după ce și-a făcut studiile la Viena, apoi la Paris, s-a înrolat, împreună cu fratele său mai tînăr *Ion* (1853-1934), ca voluntar în războiul de independență, participînd la luptele de la Plevna. După război, vădind o adevărată pasiune pentru știință și tehnică (ca om politic a ajuns senator în Parlament), s-a dedicat aproape în exclusivitate experimentelor în domeniul chimiei și fizicii. Descoperind la Stolnici o pungă de petrol, a încercat, fără rezultate deosebite, un foraj prin mijloace proprii, construindu-și singur instalațiile și participînd nemijlocit la lucrări.

Constantin Bălăceanu a fost atras și de problemele aeronauticii. Deoarece notițele sale tehnice, schițele și corespondența cu marii pionieri ai aviației, ca, de pildă, Otto Lilienthal sau Clément Ader, s-au pierdut odată cu întreaga bibliotecă de la Stolnici, singurele dovezi ale experiențelor sale cu planoare proiectate și construite de el însuși, după 1895, le constituie cele șase clișee pe sticlă și o fotografie pe carton (format 45×30 cm), păstrate în dublu exemplar la Muzeul Militar Central din București și în arhiva familiei.

Primele încercări de zbor cu modele de planoare de tip „canard" (rață) au fost efectuate în cursul anului 1895. Ulterior, a construit o variantă asemănătoare modelului reprezentat în fotografii, care avea o roată pentru aterizare. Resturile unui planor se mai păstrau încă la Stolnici prin anii '30. În experiențele sale, Constantin Bălăceanu a fost ajutat de șoferul și mecanicul său, deosebit de dotat pentru tehnică, și care efectua și lansările. Constantin Bălăceanu se înscrie în rîndul pionierilor aviației române.

Nepotul său de fiu, ultimul scoborîtor al familiei, profesorul *Constantin Bălăceanu-Stolnici* (n. 1923), medic neurolog și om de cultură, cu preocupări pentru cercetările în domeniul cibernetici, a păstrat cu multă grijă întreaga arhivă istorică a Bălăcenilor, și a alcătuit o monografie, lucrare aflată în manuscris.

Familie cu rădăcini adînc implîntate în trecutul nostru istoric, Bălăcenii au dat oameni de seamă ce au contribuit, prin activitatea lor, la propășirea patriei. ■

DIN VREMEA LUI CUZA

TH. C. VĂCĂRESCU

„Împrejurările vieţii şi activităţii mele publice m-au pus în situaţiunea a sta uneori faţă, a fi alteori părtaş la evenimente carl ţin un loc însemnat în istoria contimporană a ţărll noastre. Ca militar şi ofiţer de ordonanţă, ataşat permanent la statui major domnesc al lui vodă Cuza; în anil 1863 şi 1864, m-am apropiat mai des, prin serviciul ce îndeplineam, de persoana alesului de la 5 şi 24 ianuarie 1859 şi am putut vedea, spre a zice astfel, din chiar palatele domneşti din Iaşi şi din Bucureşti, multe din faptele şi întîmplările interesante".

Cu această mărturisire îşi începea generalul Theodor C. Văcărescu (1842-1913) suita de însemnări memorialistice pe care le-a publicat în revista Convorbiri literare din 1892 şi asupra cărora a revenit în 1909, cînd a început să scrie un volum de Memorii. N-a reuşit să definitiveze decît cîteva capitole, care au apărut postum în 1914-1916, tot în Convorbiri literare, în 14 numere, şi din care vom reproduce şi noi unele fragmente.

Cîteva cuvinte despre autorul acestor însemnări.

Era descendentul vechii familii de cărturari patrioţi a boierilor Văcăreşti[1]. Tatăl său, Constantin Văcărescu (1802-1878), a ocupat diferite funcţii în administraţia Ţării Româneşti, ajungînd prefect al judeţelor Ialomiţa şi, apoi, Buzău.

Primii ani de şcoală Theodor Văcărescu i-a urmat în Bucureşti, la pensioanele Schewitz şi Monty. În 1854, a plecat în Germania, unde s-a înscris la Şcoala militară centrală din Berlin. În 1859, după realizarea unirii ţărilor surori Moldova şi Muntenia, sub Alexandru Ioan Cuza, s-a întors acasă şi, la 16 octombrie 1859, s-a înrolat voluntar în armată cu gradul de soldat. A parcurs treptele ierarhiei militare, fiind numit în 1863 în Statul major al oştirii şi, apoi, aghiotant domnesc.

După abdicarea lui Cuza, a fost, pentru scurt timp, prefect al judeţului Prahova. În 1868, a fost ales deputat în Cameră, iar un an mai tîrziu ajutor de primar al Capitalei.

Din 1870 a îndeplinit mai multe misiuni diplomatice la Berlin, în Serbia şi Muntenegru. Între 1873 şi 1882 a fost mareşal al Curţii regale. În timpul Războiului de independenţă, a făcut parte din Marele Stat Major, luînd parte la marile bătălii de la Plevna şi Griviţa. Pentru faptele sale vitejeşti din timpul atacului redutei Griviţa 2 a primit „Virtutea militară". Eroicei epopei a armatei române pe fronturile independenţei, Th. Văcărescu i-a dedicat, în 1886-1887, o monografie în două volume, Luptele românilor în rezbelul din 1877-1878, premiată de Academia română şi tradusă în limbile germană şi italiană. În scrierea sa, informaţia documentară este completată de mărturiile participantului direct la operaţiile militare. „N-aşteptaţi a afla aici o operă tehnică şi specială — scria Th. Văcărescu în prefaţa lucrării. Singura mea ambiţie a fost de a rezuma după un memorial ce l-am ţinut zi de zi în timpul campaniei, după notiţe şi amintiri particulare, faptele, împrejurările de căpetenie ale oastei româneşti".

Din 1882, Th. Văcărescu a fost ministru plenipotenţiar al României la Bruxelles (1882), Praga (1884), Roma (1885) şi Viena (1888). În 1906 a fost înaintat la gradul de general de brigadă.

Pe lîngă însărcinările sale de militar şi diplomat, Th. Văcărescu a desfăşurat, cu intermitenţe, şi o sporadică activitate literară şi publicistică, colaborînd cu poezii, cronici teatrale, eseuri la Terra, Trompeta Carpaţilor, Opiniunea naţională, Revista Dunării. A fost unul dintre întemeietorii Societăţii „Atheneul Român" (1865), alături de V.A. Urechiă şi C. Esarcu[2].

Memoriile sale, redactate spre sfîrşitul vieţii, evocă perioada studiilor de la Berlin, primii ani ai activităţii în armată, fapte şi personalităţi din vremea lui Cuza vodă, momentul abdicării acestuia şi venirea lui Carol I pe tronul României. Ele completează informaţiile pe care memorialistica şi documentele vremii le-au transmis despre epoca lui Cuza şi din care revista noastră a publicat de-a lungul anilor semnificative pagini[3].

Înainte de a lăsa generalului Th. C. Văcărescu povestirea evenimentelor cărora le-a fost martor, precizăm că am reprodus selectiv însemnările sale, transcriindu-le conform normelor ortografice actuale. Am păstrat particularităţile stilistice ale memorialistului, iar întreruperile din text le-am marcat prin trei puncte. Intervenţiile explicative din paranteze drepte şi notele de subsol ne aparţin.

Ioan LĂCUSTĂ

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 5/1975; 2/1988; 2/1967, 1/1969, 3/1970, 10/1972, 5/1973, 4-12/1975, 1-12/1976, 12/1977, 4-6/1978, 1/1979, 11/1980, 2/1981, 1.6, 9-12/1984, 1/1985, 1/1986, 1/1987.

„Nestăvilitul dor de unitate al poporului român"

În septembrie 1859 mă întorsei în patrie unde mari evenimente se petrecuseră. La 5 şi 24 ianuarie al acelui an, Adunările elective din Iaşi şi Bucureşti aleseseră pe colonelul Alexandru Cuza domn al ambelor principate, Moldova şi Ţara Românească, realizînd astfel, în pofida diplomaţiei statelor europene, fierbintele şi nestăvilitul dor de unitate al poporului român.

În această atmosferă de naţională izbîndă mă întorsei şi mă regăsii în ţară, din care plecasem copil şi mă întorceam flăcău de 17 ani, cu mintea şi inima pline de juvenil şi patriotic entuziasm...

Îndată ce sosii în Bucureşti, mă prezentai la Ministerul de război, în capul căruia se afla atunci, cu titlul interimar, colonelul Ion Cornescu. Producînd certificatele mele de studii militare din Prusia, supusei ministrului cererea de a fi primit în armată cu gradul de ofiţer, conform precedentelor urmate pînă aci cu tinerii moldoveni şi munteni care frecventaseră acele şcoli şi fuseseră însumaţi în armată cu acelaşi grad de ofiţer. La această a mea cerere, ministrul îmi făcu obiecţiunea că între marile reforme introduse şi pe cale de introducere de noua domnie — în aplicaţiunea Convenţiunei de la Paris din 1856 se desfiinţaseră privilegiile şi se proclamase egalitatea tuturor românilor înaintea legii — figurează şi aceea de a nu se mai putea conferi cuiva de aici înainte gradul de ofiţer, fără a fi servit în grade inferioare, căci altfel ar fi a se menţine privilegiul acordat sub vechiul regim fiilor de boieri, de a se numi ofiţeri fără a trece prin gradele intermediare. Dar, zicea ministrul, în consideraţiunea studiilor mele militare, voi putea fi primit cu gradul de subofiţer, după care, dovedind aptitudinile şi cunoştinţele cerute unui ofiţer, voi putea fi în curînd avansat sublocotenent...

Peste cîteva zile, după audienţa [mea] la ministrul de război, vodă Cuza care lipsea [era plecat] la Iaşi se întoarse în Bucureşti şi întîmplarea făcu neaşteptatul şi chiar neobişnuitul prilej de a da ochi cu domnitorul, ca să-mi expun eu însumi chestiunea care mă privea. Iată cum se petrecu lucrul. În corentul [cursul] verii acelui an, cînd se petrecea în Italia memorabilul război între armata franco-sardă şi armata austriacă[1], la noi în ţară oştirea, unită acum, a Moldovei şi a Munteniei, fusese concentrată în mod demonstrativ spre frontiera Transilvaniei, în lagărul de la Floreşti. O mătuşă a mea, prinţesa Trubetzkoi, născută Ghica, avea alături de Floreşti proprietatea Băicoi şi pe timpul cît oştirea fusese tăbărîtă [încartiruită] în vecinătate, ea dăduse o largă ospitalitate atît soldaţilor cît şi ofiţerilor, mai ales cei moldoveni, împreunaţi după atîta amar de vreme cu fraţii munteni.

Acum, sosit la Bucureşti, vodă Cuza voi să îndeplinească un demers de curtenească formalitate, făcînd vizită prinţesei Trubetzkoi pentru a-i mulţumi. În momentul sosirii domnitorului la mătuşa mea, mă aflam tocmai acolo şi ea mă îndemnă să stau şi să supui chiar eu însumi Măriei Sale păsul meu.

Th. C. Văcărescu — militar, diplomat, memorialist

[1] Războiul austro-franco-italian din aprilie-iulie 1859, în care austriecii au suferit înfrîngeri succesive la Montebello (20 mai), Palestro (30 mai), Magenta (4 iunie), Solferino şi San Martino (24 iunie).

Întîlnirea, la Iași, a unităților militare, muntene cu cele moldovene, litografie de A. Asaki, editată de imprimeria „Albina"

La momentul priincios, îmi luai această îndrăzneală, îndrumat de cîteva cuvinte prin care bătrîna mea rudă solicita ascultare domnitorului. Binevoitor, dar hotărît, el îmi spuse că îi fusese expus cazul de interimarul ministru de război, dar că cererea mea nu mi se putea admite, că tot ce mi se putea acorda este să fiu primit în armată cu gradul de subofițer.

— Egalitatea de drepturi și datorii, care trebuie de acum să domnească între toți cetățenii și fiii acestei țări — zise domnitorul — nu permite a se menține privilegii și favoruri în profitul nimănui și aceasta mai puțin decît oriunde în armată...

La respectuoasa întîmpinare a mea că urmasem o școală specială din Prusia, domnitorul îmi spuse surîzînd că am servit pentru regele Prusiei (aluzie la proverbul francez că ai făcut un lucru care nu contează). Numai serviciul în țară poate conta și că pentru exemplu chiar trebuie să arăt că fiii de boieri nu năzuiesc numai la onoruri și favoruri, ci sînt și ei capabili să ducă sarcinile și greutățile pe care le duc fiii de burghezi și toți ceilalți cetățeni.

Aceste cuvinte ale domnitorului deșteptară acele simțiri de mîndrie și de amor propriu care nu pot lipsi într-o inimă tînără de 17 ani și sub imboldul acestor simțiri răspunsei domnitorului spre a dovedi că nu mă sfiesc de a împlini ca oricare datoriile și a duce greutățile serviciului ostășesc, că a doua zi chiar mă voi înrola în armată ca simplu soldat...

A doua zi [16 octombrie 1859] chiar eram în cancelaria Regimentului de lăncieri[1] munteni, garnizonat în București, unde mă prezentai înaintea colonelului comandant, Ioan Păucescu... și îi supusei cererea de a fi însumat ca simplu soldat voluntar în regimentul său...

Pe la finele lui decembrie 1859, se anunță deodată că în ziua următoare vodă Cuza avea să vină să facă o inspecție la cazarma Malmaison, unde regimentul nostru de lăncieri era garnizonat cu un regiment moldovean de infanterie și cu bateria de artilerie. După parada domnească și inspecțiunea cartierelor, domnitorul ordonă șefilor de corpuri să-i prezinte gradele inferioare, care meritau recompensă. Aceștia fură așezați în frontul de bandieră al trupelor și între soldații de cavalerie propuși pentru înaintare ca sergent eram și eu, încadrat între doi soldați chipeși și mustăcioși și cu un cap mai înalți decît mine, mărunt și cu tulei pe buze. Această deosebire

[1] Lăncier — în vechea oștire română — soldat din cavalerie înarmat cu o lance.

de statură atrase atenţiunea domnitorului, care, nerecunoscîndu-mă sub haina groasă de soldat, întrebă pe colonelul Păucescu despre mine. Colonelul numindu-mă... vodă recunoscîndu-mă îmi zise că îi pare bine a vedea că se dovedeşte că prin mine însumi şi nu prin favoare se pot dobîndi gradele şi că speră că, pînă a nu trece anul în care intram, mă va putea înainta la gradul de ofiţer.

La 17 ianuarie 1860 eram deci numit sergent în escadronul al II-lea de lăncieri, care în mai din acelaşi an pornea ca dislocat din Bucureşti la Buzău.

Viaţa de mică garnizoană nu-mi era deloc monotonă, căci în orele libere, ce-mi lăsa serviciul, îmi procuram însumi distracţiuni prin cetire şi scriere... Cetirea şi studiul nu numai în materii privitoare la meseria ostăşească, dar tratînd în chip general despre literatură şi istorie, mai ales românească, erau îndeletniciri care îmi procurau plăcere şi folos intelectual. Şi pentru a mă iniţia cît mai adînc în graiul părintesc adunasem în biblioteca mea portativă şi mă delectam cu scrierile didactice şi politice ale lui Eliad, cu *Doinele şi lăcrămioarele* lui Alecsandri, cu cîntările lui Bolintineanu, cu proza vînjoasă a lui Bolliac. Dar mai ales mă interesau nespus şi mă apucau des zorile citind pe vechii noştri cronicari din *Letopiseţe*[1] şi *Magazinul istoric*[2], neîntrecuţi în conciziune, energie şi pitoresc al limbajului.

Hotărîtoare au fost pentru mine aceste cetiri. Heliade m-a influenţat în primul timp al autodidacticelor mele studii de limbă şi istorie naţională. Cronicarii au avut însă asupra mea înrîurirea cea definitivă şi într-înşii cred şi acum că se află, ca preţios metal în straturi mai adînci ale pămîntului, nesecata comoară a limbii strămoşeşti.

Aşa petrecui şase luni, din mai pînă în noiembrie 1860, în Buzău, cînd în ziua de 13 ale acestei luni veni neaşteptat escadronului un ordin telegrafic de la Ministerul de război de a porni în marş forţat la Ploieşti, oraş în care pe atunci nu se aflau garnizonate trupe...

Pe la finele lui noiembrie, vodă Cuza, care se afla în Moldova, se întoarce în Bucureşti trecînd prin Ploieşti. Aceste dese perigrinaţiuni, această suveică ce făcea domnitorul între Iaşi şi Bucureşti, erau impuse de starea de drept şi de fapt în care se afla încă guvernarea ambelor ţări române, unite numai în persoana domnului, dar avînd fiecare toate organele civile şi militare proprii, două ministere [guverne], două Camere, unele la Iaşi, pentru Moldova, altele la Bucureşti, pentru Ţara Românească. Va trebui să mai treacă un an ca în 1862 să se facă unirea definitivă, cu un singur guvern şi o singură Cameră în Bucureşti.

Escadronul nostru de lăncieri aştepta la bariera Ploieşti sosirea domnitorului, întîrziată din cauza noroaielor şi desfundarea drumurilor prin ploile torenţiale ce urmaseră, căci de la Ploieşti înainte spre Moldova nu exista încă comunicaţiune pe căi şoseluite.

Escadronul dete escortă lui vodă la cartierul [reşedinţa] ce i se pregătise şi unde avea să petreacă noaptea spre a porni apoi a doua zi la Bucureşti. Pe cît de rău dispus din cauza afacerilor politice şi dezordinelor ivite prin diferite puncte din ţară... pe atît se arăta domnitorul de mulţumit şi de dispus la laude în ceea ce privea armata. El ordonă ministrului de război, generalul Florescu[3], de care era însoţit, a aduce la cunoştinţa întregii armate marea sa mulţumire...

---

[1] *Letopiseţele Ţării Moldovei*, prima culegere naţională de izvoare narative, publicate de M. Kogălniceanu între 1845 şi 1852 (recditate în 1872), şi în care erau tipărite pentru prima dată cronicile lui Grigore Ureche, Miron Costin, N. Costin, I. Neculce, Acsinte Uricarul, Nicolae Muste, Alexandru Amiras, Ioan Canta, Enachi Kogălniceanu, Gheorgachi Logofătul, ş.a.

[2] *Magazin istoric pentru Dacia*, revistă scoasă între 1845 şi 1847 de August Treboniu Laurian şi Nicolae Bălcescu, una dintre importantele publicaţii de istorie românească din secolul trecut.

[3] Ion Em. Florescu (1819-1893), general şi om politic român; ministru de război de mai multe ori (în 1859 în Muntenia, în 1860 în Moldova, apoi după definitiva unire în 1862-1863, 1871-1876), de interne şi lucrări publice (1865-1866), preşedinte de guvern (1876, 1891), preşedinte al Senatului (1890-1891); *Magazin istoric*, nr. 8/1978.

PLANSELE NOASTRE

①-④ Într-o îndelungată activitate desfăşurată la începutul secolului nostru în cadrul serviciilor C.F.R., inginerul Stelian Petrescu a avut prilejul să străbată întreaga ţară. Fiind şi un pasionat fotograf, a imortalizat pe pelicula fotografică imagini — devenite acum document fotografic — din aşezările patriei. A lăsat un bogat material fotografic de o deosebită valoare artistică şi documentară, păstrat astăzi în colecţiile Bibliotecii Academiei R.S. România:

a) Vedere generală a Iaşilor şi... b)... interior în Biblioteca Universităţii din acest oraş; c) Teatrul Naţional din Cluj; d) Primăria din Craiova; e) Amenajări balneare la Ocna Sibiului; f) Teatrul din Oradea; g) Litoralul — la Constanţa şi... h) ...la Mamaia

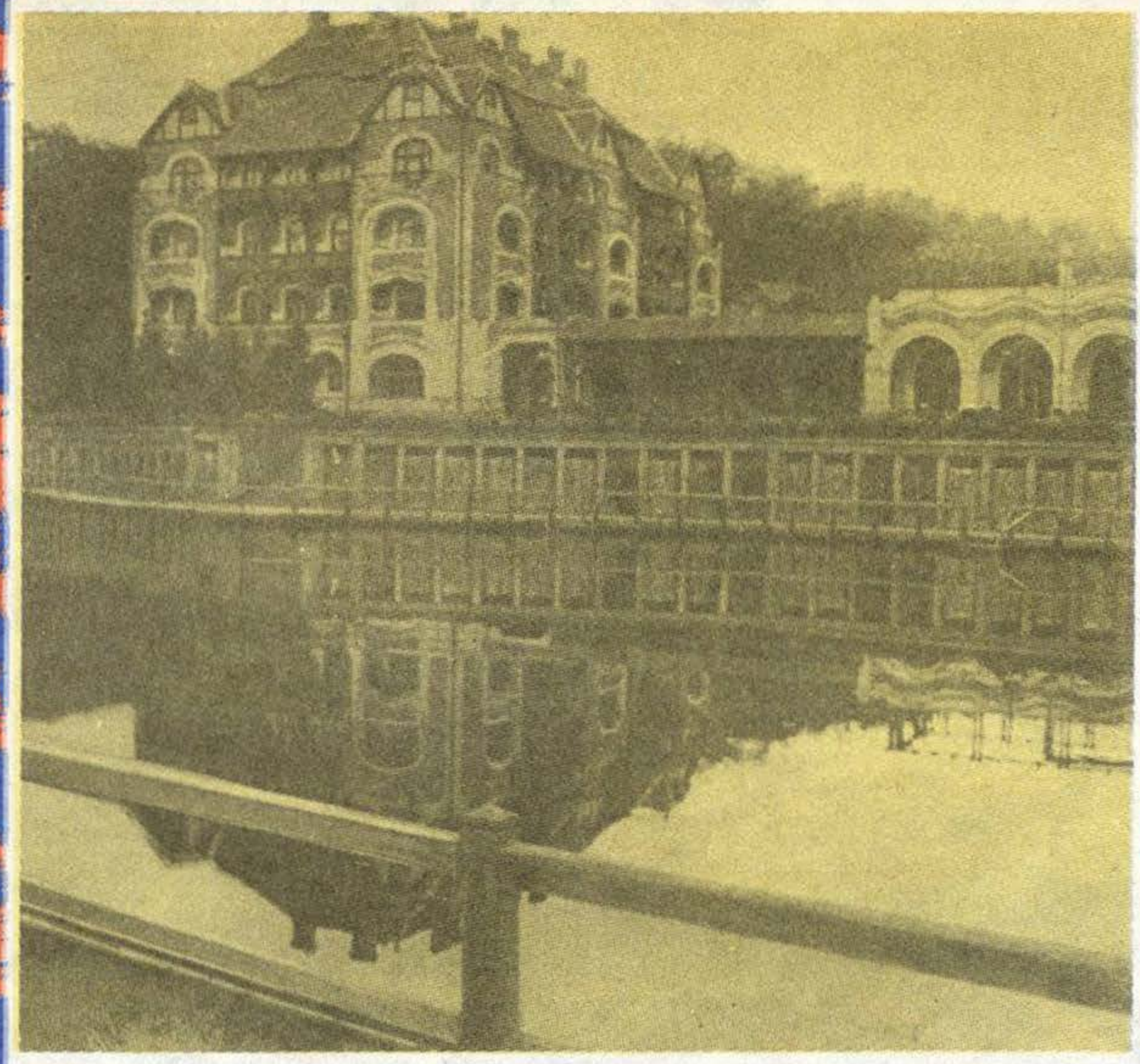

PE URMELE STRĂMOȘILOR (XXIV)

ION POPESCU-PUȚURI

În capitolul intitulat *Perioada III. De la Decebal la Aurelian. Anii 107-275*, savantul italian Carlo Troya, din al cărui indice cronologic alcătuit la capitolul *Faptele geților sau goților* prezentăm, în continuare, un nou fragment, bazîndu-se pe scrisorile împăratului Aurelian, care numea dacisci pe soldații recrutați din Dacia ocupată de Traian, dă și el geto-dacilor supuși Imperiului roman, numele de *geto-dacisci*, iar celor din Dacia liberă denumirea de *geto-daci*, considerîndu-i pe toți „o unică națiune [adică popor — *n.n.*]".

Carlo Troya este primul istoric italian care tratează unitar evenimentele petrecute pe tot cuprinsul Daciei și după ocuparea de către romani a unei părți a ei. Relatînd măsurile luate de succesorul lui Traian, împăratul Hadrian, presat de evenimentele de la granița asiatică a imperiului, unde romanii întîmpinau greutăți multiple, Carlo Troya scria că urmașul lui Traian „înțelege ce povară înseamnă pentru imperiu păzirea cuceririlor lui Traian în Dacia. Proiectează deci la început să le părăsească. Apoi se mulțumește doar cu distrugerea podului de peste Dunăre". Pentru același an, 117 e.n., — preluînd informațiile lui Iordanes — Carlo Troya amintește domnia lui Gapto, întemeietorul neamului Amalilor. „Familia sa — subliniază savantul italian — se număra de pe acum printre primele în rîndul goților [sau geto-dacilor potrivit identificării făcute de el — *n.n.*]".

Pentru anul 134 e.n., Carlo Troya amintește că cete ale geto-dacilor din provincie (geto-dacisci), au participat, alături de trupele romane, la lupte împotriva alanilor. În același an, savantul italian amintește de Amal, fiul lui Gapto, care se pregătea, în teritoriul geto-dacilor liberi, „de răzbunare împotriva romanilor", întrucît asemenea acțiuni, după cum subliniază Carlo Troya, „n-au încetat niciodată pînă în vremea lui Aurelian".

Pentru anul 161 e.n., Carlo Troya amintește de Augius, tatăl lui Amalus, care va da numele său întregii familii domnitoare. El subliniază că odată cu acesta începe „continuitatea istorică demonstrată a domniei unei singure familii asupra unui popor" (în teritoriul Daciei libere) ceea ce — consideră el — este „cea mai bună dovadă a continuității acelui popor [al geto-dacilor]".

La anul 168 e.n., Carlo Troya amintește că „într-una din necontenitele ciocniri dintre geto-dacii liberi și romani au fost făcuți prizonieri și păstrați la Roma drept ostateci Drigisa și Natiportus din rîndurile geto-dacilor nesupuși romanilor".

Pentru anul 174 e.n., istoricul italian amintește despre așezarea sarmaților în teritoriul dacilor liberi, sarmați pe care savantul italian îi consideră a fi tot din neamul alanilor, precum și unele seminții germanice, care cu toții, scrie Troya, „sînt considerați foederați" cu geto-dacii liberi.

Pentru anul 181 e.n., Carlo Troya se referă la aprecierea istoricului Lucian din Samosata, care, în lucrările sale, amintește de sacrificiile aduse de geți lui Zamolxe. Bazîndu-se pe o seamă de aprecieri cuprinse în lucrările lui Lucian, Troya afirmă că acesta îi menționa pe geții liberi sub numele de sciți (denumire folosită și în alte scrieri antice), precizînd că aceștia se întindeau pînă în Taurida și în Bosporul cimmerian.

Pentru anul 191 e.n., autorul amintit citează din scrierile lui Clement Alexandrinul, care „laudă disciplinele filosofice ale unor popoare barbare, printre care amintește pe geți și pe tracii odrizi". Prezintă, de asemenea, drept fapte foarte cunoscute ale epocii sale, obiceiurile geților, doctrina lor zamolxiană, referitoare la nemurirea sufletului, „grija de a onora pe eroi și pe înțelepții națiunii lor".

Carlo Troya aduce punctul său de vedere și în ceea ce privește mutațiile survenite în denumirea geților. Bazîndu-se pe afirmațiile lui Iulius Capitolinus, referitoare la realitățile petrecute în sudul Dunării, în Tracia, scrie Carlo Troya, „a început să fie schimbată pronunțarea de *geți*, atît de ușor de înlocuit cu aceea de *goți* și că geții de dincolo [de la nord de Dunăre — *n.n.*] au păstrat poate pentru mai multă vreme denumirea cea adevărată [de geți — *n.n.*]". Dar numele de goți — adaugă el — „a început să fie din zi în zi predominant de această parte a Dunării [adică în sudul ei]".

Faptul că sub denumirea de *goți* se aflau de fapt *geții* — rezultă potrivit părerii istoricului italian — din atitudinea împăratului Maximin Tracul, care — după cum apreciază Carlo Troya — la anul 235 „este iubit de goții din Tracia și luptă împotrivă germanilor". Pentru ca, mai tîrziu, geto-dacii, purtînd, după părerea lui Carlo Troya, numele de goți să atace, împreună cu sarmații, Imperiul roman; același împărat Maximin Tracul a

fost obligat să pornească lupta împotriva lor, luînd titlurile de Dacicus Maximus și de Sarmaticus Maximus.

Făcînd o distincție clară între germani și goți, Troya se referă la alte numeroase surse documentare. Astfel, scrie el — referindu-se la evenimente din anul 244 e.n. — în toate inscripțiile lui Maximin, victoriile obținute de acel împărat asupra goților sînt mereu distincte de cele obținute asupra germanilor. Același lucru — adaugă Carlo Troya — se poate citi în epitaful lui Gordian, numit „învingător al germanilor și învingător al goților".

Pentru anii 211-213 e.n., Carlo Troya amintește de luptele împăratului roman Caracalla împotriva goților „care nu erau — subliniază el — desigur geto-daciscii supuși imperiului [ci geto-dacii liberi — *n.n.*] și încheie pace cu aceștia, primind ostateci. Cheamă pe cei mai frumoși și cei mai puternici dintre acești goți străini să păzească sub numele de Leii sciți sau «semizei» propria sa persoană".

Carlo Troya aduce propriul punct de vedere și asupra ostrogoților și vizigoților. „În acest timp, la 244 e.n. — scrie el — după spusele lui Iordanes, adică de fapt după Cassiodor, începe să se facă auzit numele de ostrogoți; rămîne o incertitudine doar dacă ei s-au numit astfel după numele regelui lor *Ostrogot* sau după plasarea lor mai spre răsărit decît a celorlalte popoare gotice și mai cu seamă față de cei așezați cel mai la apus, numiți vizigoți. În rîndurile acestor vizigoți se distinge familia ilustrilor pilofori, numiți balți, dar spre jumătatea secolului III, menționează Carlo Troya, regele Ostrogot din neamul Amalilor, domnea atît asupra ostrogoților cît și a vizigoților".

Carlo Troya stabilește identitatea între neamurile carpilor, alanilor, sarmaților. El amintește pentru anul 235 că Rascuporis IV, regele Bosporului, este înfățișat pe monede ca și cum ar fi un pilofor al geto-dacilor.

Pentru anul 250 e.n., Carlo Troya menționează, în continuare, evenimente care au avut loc atît în teritoriul Daciei ocupate cît și al celui stăpînit de geto-dacii liberi. În acest an, colonia de la Apulum din Dacia romană, a fost atît de distrusă, încît împăratul Decius a trebuit să o populeze cu numeroși coloni.

Tot pentru același an 250 e.n., Carlo Troya consemnează continuarea emisiunilor monetare cu efigia Dacia Capta, amintind cîte una necontenitele invazii ale geto-dacilor sau goților în Dacia romană. „Există deci — conchide el — pînă în anul 250 o Dacie liberă mereu în război cu cea romană, așa cum am afirmat de mai multe ori".

Carlo Troya formulează importante concluzii privind continuitatea poporului geto-dac și după retragerea lui Aurelian, petrecută după el la anii 274-275 e.n. „Mulți dintre aceștia, barbari și romani, au dat ascultare voinței lui Aurelian, retrăgîndu-se dincoace de Dunăre, în Tracia, unde a apărut noua sau falsa Dacie a acelui împărat, *în timp ce cea mai mare parte dintre locuitori au rămas în Dacia* — s.n., care acum încetasă mai fie romană. Faptul că mulți romani au rămas acolo, dincolo de Dunăre [la nord — *n.n.*] o dovedește faptul că și acum aici, în locurile unde se afla regatul lui Decebal se vorbește, bine sau rău, o limbă latină".

„Cine ar putea să nege — conchide el — că descendenții din vechii supuși ai lui Decebal nu și-au recăpătat libertatea, unindu-se cu vecinii lor, care au fost mereu liberi?"

Perioada III. De la Decebal la Aurelian. Anii 107-275

Anul 117 Moartea lui Traian. Hadrian, succesorul său, înțelege ce povară înseamnă pentru imperiu păzirea cuceririlor lui Traian în Dacia. La început, proiectează să le părăsească. Apoi se mulțumește doar cu distrugerea podului de peste Dunăre. Ist. I., p. 587, Tab. Cron., p. 232.

117 Gapto, întemeietorul dinastiei Amalilor, era desigur unul dintre anși sau semizei, care nu s-a supus romanilor. Familia sa se număra printre primele în rîndul geto-dacilor, însă doar Amalii au domnit asupra întregii națiuni a geto-dacilor. Puțin după aceea și vizigoții și ostrogoții au fost uniți sub stăpînirea regilor Ostrogot și Ermanarich din neamul Amalilor.

131 Filosoful Celsus, dușman al creștinilor și respins (cu argumente) de către Origenes, laudă vechimea și înțelepciunea geților. Face o neîntemeiată comparație între doctrina lui Iesus Christos și cea a lui Zamolxe. Ist. I., p. 596, Tab. Cron., p. 234.

134 Cîteva ete de geto-daciscі luptă alături de romani împotriva alanilor. Ist. I., p. 595, Tab. Cron., p. 234.

Amal, fiul lui Gapto, crescut în rîndurile geto-dacilor, se pregătește de răzbunare împotriva romanilor; răzbunări care n-au încetat niciînd din partea poporului său, pînă în vremea lui Aurelian.

153 Războiul lui Antoniuus [Pius], succesorul lui Hadrian, împotriva dacilor nesupuși romanilor. Ist. I., pp. 596-597, Tab. Cron., p. 235. Se vede totuși că ei au luptat împotriva lui Antoninus. Romanii au afirmat că i-au nvins, adică i-au respins din nou dincolo de Carpați.

160 Ptolemeu își scrie Geografia, enumerînd cele 15 popoare ce locuiau Dacia încă înainte de Traian (vezi anul 107 e.n.) Ist. I., pp. 597-598, Tab. Cron., p. 235.

El indică pe geți ca locuind întinsele și nedelimitatele spații pe care ei le numea Sarmația europeană. Această zonă, după ei, se întinde de la Carpați pînă la Marea Baltică. Este totuși ușor să distingem, la Ptolemeu, pe tyrageți și alte popoare getice sub unele nume ușor modificate. Ist. I., pp. 599-600, Tab. Cron., p. 236.

Printre alte popoare sarmate din Europa, Ptolemeu numește pe gutoni și pe guti, pe care unii îi consideră germani. Ptolemeu, locuind în Egipt, se poate să nu fi auzit bine numele acelor popoare, dar el avea la îndemînă cărțile lui Tacit și Traian a căror lipsă noi o deplîngem, astăzi. Mai avea apoi Istoriile getice, tot pierdute, ale lui Dion Chrysostomos, care cunoștea permanenta existență a unei Dacii neocupate de romani.

161 Sub Marcus Aurelius, succesorul lui Antoninus [Pius], cîțiva germani din neamul vandalilor, cu care s-au unit poate guttonii indicați de Pliniu ca trăind în rîndul acestora, au părăsit teritoriile din apropierea Balticii și s-au îndreptat spre Dacia romană. Ist. I., pp. 609-610, Tab. Cron., p. 240.

161 Apuleius într-o carte — cu toate că mulți neagă că el ar fi fost autorul ei — notează numele getice ale unor plante. Calea comercială între Marea Baltică și Dacia romană, în ert indicată de Ptolemeu. Ist. I., p. 610, Tab. Cron., p. 236.

162 Vandalii se apropie tot mai mult de Dacia romană, Ist. I., p. 614, Tab. Cron., p. 242.

Războiul lui Marcus-Aurelius împotriva geților, adică împotriva geto-dacilor. Ist. I., p. 611, Tab. Cron., p. 242.

168 Într-una din necontenitele ciocniri dintre geto-daci și romani, au fost făcuți prizonieri și păstrați drept ostateci Drigisa și Natiportus, născuți în rîndurile dacilor, adică a geto-dacilor nesupuși romanilor.

174 Vandalii numiți asdingi, sosiți de la Marea Baltică și conduși de Rao și Rapto cer să lupte pentru romani. Clement, poate prefect în Dacia lui Traian, le interzice pătrunderea în provincia sa. Ei pun atunci mîna pe arme împotriva dacringilor, adică împotriva celor ce se vor numi, apoi daciscі; sînt învinși și respinși.

Dar împăratul Marcus Aurelius, implorat de vandali, le acordă daruri şi pămînturi în Dacia romană, cu condiţia să lupte pentru imperiu împotriva celorlalţi barbari; şi vandalii au fost credincioşi promisiunilor făcute. Ist. I., pp. 622-623, Tab. Cron., p. 246.

174 Amalus, fiul lui Augius, şi strănepot al lui Gapto, dă numele său întregii familii a Amalilor. În timp ce unii barbari se stabilesc în Dacia romană, între Tisa şi Prut, o mare mulţime de alţi barbari din neamul alanilor, sarmaţilor şi chiar germanilor, au trecut să locuiască în Dacia liberă sub stăpînirea Amalilor; şi în calitatea nu de cuceritori, ci de foederaţi şi de admişi în provinciile getice ale aceloraşi Amali. Printre aceşti admişi au fost o parte dintre vandali şi burgunzi.

175 Alţi vandali, sosiţi de la Marea Baltică, s-au oprit între munţii de unde izvorăşte Elba, munţi ce, din această pricină, au fost numiţi de Dio Cassius Munţii Vandalici. Ibid. Un imens număr de barbari este aşezat de Marcus Aurelius în Dacia romană, în Moesia, în Pannonia, în Noricum şi în Italia. Ist. I., p. 624, Tab. Cron., p. 246. Cine ar putea spune, văzînd atîta mulţime de barbari stabiliţi în imperiu, că imperiul ar fi înecat să aparţină primilor săi locuitori sau că populaţia Italiei s-ar fi mutat din loc! Împotrivă grosul populaţiei indigene, care locuia sub Decebal în Dacia cucerită de Traian, a rămas pe loc. Nu rareori în antichitate, geţii au fost confundaţi cu sciţii. Ist. I., pp. 626-627, Tab. Cron., p. 247.

181 Împăratul Commodus plăteşte mari sume de bani, după cum spune Dio Cassius, dacilor, sau altfel spus daco-geţilor, Ist. I., p. 628, Tab. Cron., p. 247.

12 000 daci, pe care Dio Cassius îi numeşte daci mărginaşi, adică vecini cu Dacia romană, trec să locuiască în această provincie, unde sînt primiţi de prefectul Sabinianus şi declaraţi supuşi imperiului. Ist. I., p. 632, Tab. Cron., p. 249. Locuitorii Daciei romane se ridică împotriva lui Commodus împreună cu pannonii, cum scrie Lampridus, şi sînt învinşi. Ist. I., p. 632, Tab. Cron., p. 249.

Lucian [din Samosata] aminteşte de sacrificiile aduse în acel ani de geţi lui Zamolxe, indicînd aici nu numai pe geto-dacisci din Dacia romană şi pe geto-dacii din cea liberă, dar şi pe geţii rămaşi mereu în Tracia şi pe cei strămutaţi de Aelius Catus (vezi anul 9 e.n.). Geţii liberi sînt numiţi şi aciţi de către Lucian, dar el vorbeşte de piloforii [pileaţii] lor şi de obiceiul de a omorî pe cei ce trebuiau trimişi la Zamolxe. În aceeaşi epocă, despre uciderea acelor trimişi spre Zamolxe, vorbeşte mai tîrziu Clement Alexandrinul. Ibid. Durata unui atît de vechi cult în Tracia face să apară şi mai evidentă eroarea celor care afirmă, că în anii aceştia goţii ar fi venit din Scandinavia; ceea ce se opune chiar spuselor lui Iordanes; este adevărat că acesta a pomenit de o miraculoasă ieşire a lui Berico din Scandinavia, dar în timpuri foarte îndepărtate şi fabuloase, înainte de Zamolxe şi de Deceneu, şi nu în epoca lui Marcus Aurelius.

193 Clement Alexandrinul laudă disciplinele filosofice ale unor popoare barbare printre care aminteşte pe geţi şi pe tracii odrişi, afirmînd că aceştia ar fi practicat public filosofia de multă vreme. Laudă drept fapte foarte cunoscute ale epocii sale obiceiurile geţilor; doctrina lor zamolxiană referitoare la nemurirea sufletului; grija de a onora pe eroii şi pe înţelepţii naţiunii lor. Ist. I., pp. 635-636, Tab. Cron., p. 250. Unii filosofi geţi amintiţi de Geograful anonim din Ravenna aparţin probabil epocii lui Clement Alexandrinul. Ibid.

211 Dacii sînt lăudaţi de Tertulian pentru că unii dintre ei erau de pe acum creştini. Nu este sigur dacă se referă la geto-dacisci din Dacia romană sau la geto-dacii din Dacia liberă; dar pare mai degrabă că se referă la aceştia din urmă, unde misionarii creştini puteau pătrunde mai lesne. Ist. I., pp. 644-645. Tab. Cron., pp. 252-253. Iulius Capitolinul este primul [istoric antic] care vorbeşte despre goţi, afirmînd că tatăl împăratului Maximin, adică Micea, s-a născut în Tracia; că aici a făcut negoţ cu goţii; că a fost iubit de geţi, aproape ca un concetăţean. Ceea ce dovedeşte că iniţial în Tracia a început să fie schimbată pronunţarea numelui de geţi, atît de uşor de înlocuit cu acela de goţi, şi că geţii de dincolo de Dunăre au păstrat poate pentru mai multă vreme denumirea cea adevărată. Dar numele de goţi a început să fie, din zi în zi, predominant de această parte a Dunării. Ibid. Şi denumirea de scit începe să capete o neobişnuită şi nedreaptă cuprindere, indicînd nu rareori populaţiile getice, care acum aproape că erau denumite gotice. Este adevărat că Pliniu [cel Bătrîn] spunea că numele de sciţi şi de sarmaţi începuse, încă din epoca sa, să treacă în Germania; dar se referea doar la ţinuturile aşezate între Vistula şi Marea Baltică, unde populaţiile scite şi sarmate pătrunseseră deja. Nici Pliniu şi nici alţii nu au dat numele de sciţi popoarelor din Germania de mijloc; şi dacă l-ar fi dat ar fi însemnat că aceşti germani şi-ar fi schimbat natura germanică şi ar fi devenit popoare gotice, aşa cum s-a întîmplat cu o parte dintre vandalii burgunzi.

213 Caracalla, pentru că şi-a ucis fratele, Geta, a fost numit, spune Spartianus, „Geticus Maximus quasi Gothicus". Şi aici Causobonus notează: „Erau numiţi în acea vreme geţi cei care au fost mai tîrziu [numiţi] goţi". Astfel gîndeau pe vremuri oamenii învăţaţi, cunoscători ai învăţăturilor scriitorilor antici. Ibid.

215 Caracalla luptă împotriva goţilor care nu erau, desigur geto-dacisci, supuşi imperiului, şi încheie pace cu aceştia, primind ostateci. Cheamă pe cei mai frumoşi şi mai puternici dintre aceşti goţi străini să păzească, sub numele de „Leii sciţi" propria sa persoană. Ist. I., p. 649, Tab. Cron., p. 256.

215 Dacia romană este invadată de daci afirmă Dio Cassius (vezi anul 181), adică de geto-dacii liberi. Ist. I., p. 649, Tab. Cron., pp. 256-257. Pacea încheiată de aceştia cu împăratul Macrinus, care le oferă bani. Ibid.

216 Un scit sau, mai bine spus un geto-dac din rîndul „Leilor sciţi", omoară pe asasinul lui Caracalla. Înaintarea geto-dacilor, cunoscuţi sub numele de sciţi, în Peninsula Taurică şi în Bosporul Cimmerian. Ist. I. pp. 650-651, Tab Cron., p. 258.

226 Solinus descrie pe geţi şi pe traci, aşa cum erau aceştia în timpul lui Herodot. Ibid.

235 Maximin Tracul, fiul lui Micea (vezi anul 211) este iubit de goţii din Tracia şi luptă împotriva germanilor. Ist. I., p. 656, Tab. Cron., pp. 260-261. Rascuporis IV, regele Bosporului este înfăţişat pe monede, ca pileat ca şi cum ar fi un pilofor al geto-dacilor, poate înrudit cu Amalii. Ibid. Geto-dacii sau goţii atacă imperiul împreună cu sarmaţii. Ist. I., pp. 657-659, Tab. Cron., pp. 260-262.

235/236 Maximin Tracul respinge pe geto-daci, adică pe goţi şi sarmaţi. Primeşte deci titlurile de Dacicus Maximus şi de Sarmaticus Maximus. Ibid.

237 Geto-dacii sau goţii primesc anual o sumă de bani din partea imperiului; ceea ce provoacă invidia carpilor. Ibid. Massimus şi Balbinus, succesorii lui Maximin, pornesc războl împotriva sciţilor, adică împotriva carpilor trecuţi în provincia romană de dincoace de Dunăre, Moesia. Ibid.

238/239 Mesageri ai carpilor la Menophilus, în timpul domniei împăratului Gordian, cerînd să primească şi ei bani, aşa cum plătea imperiul în fiecare an goţilor. Ibid. Carpii nu obţin subsidiile cerute de la romani. Stau liniştiţi o perioadă de 3 ani. Ibid.

242 Carpii, alanii şi sarmaţii pornesc să devasteze Tracia. Învinş pe Gordian în Tracia, apoi sînt respinşi de acesta. Ibid.

244 Moartea lui Gordian la Circeius, la hotarul cu Persia. În epitaful său se afirmă, cum spuneam mai sus, că el a învins pe goţi. În acest timp, după spusele lui Iordanes, adică de fapt după Cassiodor, începe să se facă auzit numele de ostrogoţi; rămîne o incertitudine doar dacă ei s-au numit astfel după numele regelui lor Ostrogot sau după plasarea lor mai spre răsărit faţă de celelalte popoare gotice; şi mai cu seamă faţă de cei aşezaţi cei mai la apus, numiţi vizigoţi. În rîndurile acestor vizigoţi se distingea familia ilustrilor pilofori numiţi Balti, dar spre jumătatea sec. III regele Ostrogot din neamul Amalilor domnea atît asupra ostrogoţilor cît şi a vizigoţilor. Ibid. În toate inscripţiile lui Maximin, victoriile obţinute de acel împărat asupra goţilor sînt mereu despărţite de cele obţinute asupra germanilor. Acelaşi lucru se poate citi în epitaful lui Gordian, numit învingător al germanilor şi învingător al goţilor. Cine oare dintre scriitorii antici a confundat aceste două neamuri atît de diferite ca popoare! Firesc, nici unul.

244/246 Geto-dacii devin mai puternici prin alianţele încheiate cu multe popoare din Sarmaţia europeană şi din Germania. În aceeaşi epocă împăratul Filip [Arabul] plătea subsidii ostrogoţilor. Ist. I., pp. 663-664. Tab. Cron., pp. 263-265. Împăratul Filip, plătind carpilor subsidii, îi aduce în calitate de foederaţi în rîndurile supuşilor imperiului. Ibid. Regele Ostrogot, din neamul Amalilor, trece să prade în Tracia, apoi se retrage. Alianţele sale cu vandalii asdingi şi cu taifalii. Ist. I., p. 664, Tab. Cron., pp. 262-265. Soldaţii romani sînt pedepsiţi de către senatorul Decius pentru faptul că nu au ştiut să reziste, în Tracia, regelui Ostrogot din neamul Amalilor. Ibid. ■

1253-1255.

O CĂLĂTORIE ÎN IMPERIUL MONGOL (II)

GUILLAUME DE RUBROUCK

Am urmărit în numărul trecut fragmente din prima parte a călătoriei lui Rubrouck prin lumea mongolă, care se încheia cu plecarea acestula, însoţit doar de Bartolomeu de Cremona şi de tălmaciul Homodei de la curtea lui Batu han spre cea a marelui han Möngkë (Mangu în textul franciscanului). Călătoria — care a durat aproape patru luni — între 15 septembrie şi 27 decembrie 1253 — a decurs în condiţii grele.

La curtea lui Möngkë, Rubrouck a avut de întîmpinat dificultăţi izvorîte din statutul său ambiguu. Mongolii nu reuşeau să înţeleagă cum putea cineva să le aducă scrisori din partea unui suveran fără a fi ambasador al acestula. După cum nu înţelegeau de ce le trimitea regele Franţei, Ludovic IX, scrisori dacă nu cu intenţia de a încheia pace cu el. Încurcăturile lui Rubrouck mai aveau şi un alt motiv. El aflase că traducătorii la care fusese trimisă scrisoarea regelui francez pentru a fi tradusă pe cînd se afla la curtea lui Batu strecuraseră în noul text un pasaj care nu exista în textul iniţial trimis de Ludovic IX. Spre uşurarea franciscanului, scrisorile — atît cea tradusă, cît şi o alta trimisă de Batu Han lui Möngkë — s-au pierdut, oferindu-i posibilitatea să replice, ori de cîte ori era întrebat cu ce scop venise, că „asta era scris în scrisorile lui Batu".

De ce aţi venit?

[La 27 decembrie 1253] am ajuns la curtea lui Mangu. Călăuza noastră a fost adăpostită într-o casă mare, în vreme ce noi trei am primit o colibă prăpădită.

Mai tîrziu ne-au chemat şi ne-au întrebat îndelung despre motivele care ne-au adus. Le-am răspuns: „Am auzit spunîndu-se că Sartah ar fi creştin şi am pornit spre el. Regele Franţei i-a trimis, prin noi scrisori sigilate. El [Sartah] ne-a trimis la tatăl său, care ne-a trimis aici. Trebuie să fi scris pentru care motiv". Vroiau să ştie dacă doriţi să faceţi pace cu ei. Am răspuns: „Pace nu are de ce să încheie, căci nu v-a făcut nici un rău. Dacă v-ar fi făcut vreo nedreptate, dacă v-ar fi oferit motiv de război, ar fi fost obligat, ca un om drept ce este, să ceară pace". Şi ei nu încetau să se mire: „Atunci de ce aţi venit, dacă nu pentru a face pace?" Căci sînt deja atît de orgolioşi, încît cred că lumea întreagă doreşte să încheie pace cu ei. Dar nu vroiam să le explic în mod deschis motivul venirii mele, temîndu-mă să nu spun ceva ce ar putea contrazice mesajul lui Batu. De aceea susţineam că venisem pentru că Batu m-a trimis.

A doua zi am fost conduşi la curte. Am crezut că voi putea merge în picioarele goale, ca la noi acasă, aşa că mi-am scos încălţările. Or cei care merg la curte coboară de pe cal departe de casa hanului, la o azvîrlitură de săgeată. Doar călăuza noastră a mers la casa hanului, în vreme ce noi am rămas pe loc, înconjuraţi de oameni care ne priveau ca pe nişte monştri, mai ales din cauza picioarelor goale şi ne întrebau dacă nu mai avem nevoie de ele, gîndindu-ne că o să le pierdem pe loc. Era acolo şi un slujitor ungur, care re-

cunoscînd ordinul din care făceam parte, le-a explicat că așa prevedeau regulile noastre.

Tocmai atunci a ajuns unul din sfetnicii hanului, un creștin nestorian, care învîrtea toate lucrurile la curte. Venea să ne vadă; ne-a examinat cu atenție și l-a chemat pe acel ungur, căruia i-a pus numeroase întrebări. Într-un tîrziu ni s-a spus să ne întoarcem la locuința noastră. Am pornit într-acolo. Era frig și nu mîncasem încă nimic în acea zi. Am pus la fiert un pic de carne și mei drept supă. În vremea asta, călăuza și tovarășii săi se îmbătau la curte, fără să le pese de noi.

În apropierea noastră, stăteau ambasadorii împăratului din Niceea, lucru pe care noi nu îl știam. În zori, oamenii hanului ne-au sculat în mare grabă. Am pornit cu ei, în picioarele goale, pe o scurtătură, spre locuința acestor ambasadori. I-au întrebat dacă ne cunosc. Un nobil grec a recunoscut ținuta ordinului nostru și pe tovarășul meu, pe care îl zărise la curtea împăratului. Împreună cu însoțitorii săi, el a afirmat sus și tare acest lucru. Au întrebat apoi dacă vă găsiți în pace sau război cu împăratul lor. „Nici una, nici alta", am răspuns eu. M-au întrebat cum este posibil așa ceva. „Foarte simplu. Ținuturile regelui și cele ale împăratului sînt situate la mare depărtare și nu au de-a face unul cu celălalt". Atunci ambasadorul împăratului a intervenit, spunînd că între ei și rege este pace, ceea ce m-a obligat la prudență. Am tăcut.

În dimineața aceea mi-au degerat degetele în așa hal, încît n-am mai putut merge în picioarele goale. Este tare frig în aceste locuri și cînd începe gerul, nu se mai potolește pînă în luna mai. Chiar și atunci, dimineața este chiciură, dar peste zi se topește sub efectul soarelui. Iarna însă, frigul se menține și fără vînt. Dacă ar mai bate și vîntul, ca pe la noi, nu s-ar mai putea trăi. Vînturile încep să sufle abia din aprilie. În timpul ședерii noastre, spre Paști, frigul a omorît o mulțime de animale, căci s-a pornit și vîntul. Cade puțină zăpadă în timpul iernii, dar în preajma Paștilor, la sfîrșitul lui aprilie, a nins așa de mult, încît s-au acoperit toate ulițele din Karakorum și zăpada a trebuit să fie cărată cu căruțele. Ni s-au adus de la curte nădragi și piei de miel. Tovarășul meu și tălmaciul le-au acceptat, dar eu am spus că nu am nevoie, considerînd că șuba primită de la Batu este de ajuns.

Audiență la marele han

[La 4 ianuarie 1254] am fost din nou conduși la curte. Ne-au așezat în fața intrării și ne-au controlat să nu avem cuțite asupra noastră. Apoi am intrat. Lîngă intrare se găsea o bancă pe care era cumîs; lîngă ea l-au oprit pe tălmaci. Pe noi ne-au așezat pe o banchetă, în fața doamnelor. Casa era împodobită peste tot cu stofe, cu fir de aur, iar în mijlocul casei, într-o mică vatră, ardeau spini și rădăcini de absint, plantă care atinge o mare înălțime aici. Mangu stătea pe un pat acoperit cu o blană cu pete, foarte strălucitoare, asemănătoare cu cea de bou marin[1]. Este un om cîrn, de statură mijlocie, de aproximativ 45 ani; lîngă el stătea o soție foarte tînără. Una din fetele sale, urîtă, de vîrsta măritișului, numită Sirina, era așezată împreună cu alți copii pe un pat, în spatele lor. Casa îi aparținuse unei doamne creștine, pe care el o iubise foarte mult și de la care avusese această fată. Își luase apoi soția mai tînără, ce stătea lîngă el, dar fiica rămăsese totuși stăpîna întregii curți ce aparținuse mamei ei.

Hanul ne-a întrebat ce vrem să bem. Am răspuns: „Stăpîne, noi nu sîntem dintre oamenii care-și caută mulțumirea în băutură; ce veți alege va fi bun și pentru noi". Ne-a oferit o băutură din orez, limpede și bună la gust, ca un vin alb, din care n-am gustat decît foarte puțin și aceasta din respect pentru el. Din nefericire pentru noi, tălmaciul nostru se găsea în apropierea paharnicilor, care i-au turnat întruna și foarte curînd a fost beat criță.

Hanul a poruncit să i se aducă șoimi și alte păsări, pe care le-a pus pe mîna lui și le-a examinat. Apoi, după un răgaz mai lung, ne-a poruncit să vorbim. A trebuit să îngenunchem. El avea propriul tălmaci, un nestorian, iar noi pe al nostru, bun-rău cum era. I-am spus hanului cele ce urmează: „Stăpîne, noi am auzit spunîndu-se că Sartah este creștin, fapt care ne-a bucurat mult și mai ales pe stăpînul nostru, regele francezilor. De aceea am venit la el și stăpînul nostru, regele, i-a trimis prin noi scrisori în care erau cuvinte de prietenie și unde, între altele, el arăta cine sîntem și-i cerea lui Sartah să ne permită să rămînem în țara lui. Dar Sartah ne-a trimis la tatăl său, Batu, și Batu ne-a trimis la voi. Sînteți un om căruia cel de sus i-a acordat o mare putere pe pămînt și de aceea vă cerem învoirea de a rămîne în țara voastră. Nu avem nici aur, nici argint, nici pietre prețioase să vă oferim, dar ne vom ruga pentru voi. Cel puțin, îngăduiți-ne să rămînem aici pînă ce va trece frigul, căci tovarășul meu este într-atît de slăbit încît n-ar fi în stare, în nici un caz, să continue drumul călare, fără pericol pentru sănătatea lui".

Mangu ne-a răspuns: „Așa cum soarele își împrăștie peste tot razele sale, tot așa se răspîndește puterea mea și cea a lui Batu. N-avem nevoie nici de aur, nici de argint". Pînă aici am priceput ce spunea tălmaciul, dar în continuare n-am mai putut înțelege vreo frază în întregime. Hanul mi s-a părut și el un pic amețit. Ultimele lui cuvinte exprimau, după cîte am putut să îmi dau seama, nemulțumirea că ne-am dus mai întîi la Sartah, în loc să venim direct la el. Văzînd în ce hal se găsea tălmaciul meu, m-am hotărît să tac. I-am cerut doar să nu înțeleagă greșit ceea ce i-am spus în legătură cu aurul și argintul. Atunci ne-a poruncit să ne așezăm. Puțin după aceea, l-am salutat și am ieșit. Odată cu noi au plecat

[1] Este vorba, probabil, de focă.

și slujitorii și tălmaciul său, care se ocupa de educarea uneia dintre fiicele hanului. Ei ne-au intrebat îndelung despre regatul Franței, dacă acolo sînt multe oi, boi și cai, ca și cum erau gata să pornească în expediție și să ia tot! De mai multe ori a trebuit să mă stăpînesc cu greu pentru a-mi ascunde indignarea și mînia și le-am răspuns: „Se găsesc multe lucruri bune, pe care o să le vedeți dacă veți ajunge acolo".

În vreme ce ne îndreptam spre locuința noastră, tălmaciul mai sus pomenit a venit și ne-a spus: „Mangu han vă înțelege situația și vă îngăduie să rămîneți aici timp de două luni; frigul cel mare va trece pînă atunci. Trebuie să știți că la zece zile de aici se află un oraș frumos, numit Karakorum. Dacă vreți să ajungeți acolo, vi se va da tot ce aveți nevoie. La fel, în cazul în care vă hotărîți să rămîneți aici; totuși, va fi foarte greu pentru voi să călăriți împreună cu curtea".

Am mers la locuința noastră care era tare înghețată. N-aveam cu ce face focul, eram încă în post și era noapte. Cel căruia îi fusesem dați în grijă ne-a ajutat să încropim un foc și ne-a dat puțină mîncare.

Soarta unui fals ambasador

Într-una din zile a venit să ne vadă o femeie; era o lorenă din Metz, care fusese robită în Ungaria. Se numea Pașa și ținea de curtea acelei doamne creștine de care am vorbit mai sus. Ne-a povestit prin cîte a trecut pînă a ajuns acolo, dar acum situația ei era destul de bună. Avea un soț tînăr, un rutean, și trei copii foarte frumoși. Ea ne-a mai povestit că la Karakorum trăiește un meșter orfevru numit Guillaume, originar din Paris. A adăugat că el luase în grijă, ca să îl crească, pe un tînăr pe care îl trata ca pe un fiu și care era un excelent tălmaci. Cum Mangu han îi dăduse meșterului 300 *iastoc*, adică 3 000 mărci, și 50 lucrători ca să-i facă un lucru anume, se temea că n-o să poată să mi-l trimită pe fiul său. Și ea auzise la curte oameni spunînd: „Cei veniți din țara ta sînt oameni de treabă și Mangu ar sta bucuros de vorbă cu ei, dar tălmaciul lor nu-i bun de nimic". I-am scris atunci meșterului acela ca să-i spun despre sosirea mea acolo și să-i cer să-mi trimită fiul. Mi-a răspuns că nu poate s-o facă în luna aceea, dar că în cea următoare își va termina treaba începută și atunci fiul său va putea veni la noi.

Am întîlnit aici un creștin din Damasc, care spunea că este trimisul *sudanului*[1] din Montreal și Krak[2], ce vroia să devină tributar și prieten al tătarilor. El mi-a povestit că în urmă cu un an fusese aici un călugăr din Accra, care-și spunea Raymond, dar al cărui nume adevărat era Theodul. El pornise din Cipru cu fratele André[3] însoțindu-l pînă în Persia. După plecarea lui André a rămas acolo. Cînd acesta s-a reîntors, Theodul a pornit la drum și a ajuns la Mangu. Hanul l-a întrebat care este motivul sosirii sale. I-a răspuns că i-a adus scrisori scrise cu litere de aur trimise de un episcop care aflase că hanul urma să devină stăpînul întregului pămînt. Atunci hanul i-a spus: „Dacă mi-ai adus aceste scrisori de la stăpînul tău, ești binevenit". Theodul i-a răspuns că le pusese, împreună cu alte lucruri, pe un jugan bine hrănit, de neîmblînzit, care fugise în pădure. Atunci Mangu i-a cerut numele episcopului. I-a răspuns că se numea Odon[4]. A mai adăugat că sarazinii se găseau între frînci și han, barînd drumul; dacă ar fi fost deschis, frîncii ar fi trimis ambasadori și ar fi încheiat bucuroși pace cu el.

Mangu han l-a întrebat dacă ar dori să conducă o ambasadă la acel rege și la episcop. A răspuns afirmativ și a adăugat că ar merge și la Papa. Mangu a dat poruncă să se facă un arc foarte puternic pe care doi oameni îl puteau încorda cu greu și două săgeți cu vîrful de argint găurite și care odată azvîrlite suflau ca niște fluiere. I-a poruncit următoarele mongolului pe care vroia să-l trimită cu numitul Theodul: „Vei merge la acel rege al frîncilor la care te va conduce el și-i vei oferi aceste lucruri din partea mea. Dacă vrea să facă pace cu noi, vom cuceri ținuturile de dincolo de sarazini pînă la el și-i vom lăsa restul pămîntului pînă în apus. Dacă nu vrea, adu înapoi arcul și săgețile, dar spune-i că noi tragem departe și lovim puternic cu asemenea arcuri". După ce a ieșit Theodul, tălmaciul său, care era fiul lui Guillaume, l-a auzit [pe han] adăugînd mongolului: „Vei merge cu acest om; să ții bine minte drumurile, țările, orașele, cetățile, oamenii și armele lor". Tînărul l-a certat pe Theodul, spunîndu-i că greșește luînd cu el trimiși ai tătarilor, căci aceștia merg doar pentru a spiona. El i-a răspuns însă că-i va duce pe mare, așa încît nu vor mai ști pe unde au mers. Mangu i-a dat mongolului bula lui de aur. Aceasta este o placă de aur, lată de o palmă și lungă de o jumătate de cot, pe care este gravată porunca sa. Purtătorul acestei bule poate da orice porunci, căci ele vor fi executate pe loc.

Așa a ajuns Theodul la împăratul grec. Vroia să meargă pînă la Papă și să-l înșele tot așa cum îl înșelase pe Mangu han. Dar împăratul l-a întrebat dacă are scrisori de la Papă care să-l acrediteze ca ambasador și să-i permită să conducă pe trimișii tătarilor. Și cum nu a putut arăta asemenea scrisori, l-a arestat, i-a luat tot ce avea la el și l-a zvîrlit în închisoare. Iar mongolul s-a îmbolnăvit și a murit acolo. Împăratul a trimis bula de aur lui Mangu prin slujitorii mongolului. I-am întîlnit pe aceștia

---

[1] Forma coruptă a termenului sultan.

[2] Cetăți pe drumul care lega orașele Cairo și Damasc.

[3] Este vorba de André de Longjumeau, care l-a precedat pe Rubrouck la curtea marelui han.

[4] Cardinalul-legat Eudes de Châteauroux, care îl însoțise pe Ludovic IX în Orient.

la Erzerum, la intrarea în Turcia şi ei mi-au povestit ce i s-a întîmplat lui Theodul. Asemenea impostori sînt cu duiumul, dar mongolii îi omoară cînd reuşesc să pună mîna pe ei.

Poţiunea fermecată

Era tare frig în iarna aceea. Ne-au dat pături, ne-au adus cu ce să facem focul, ne-au oferit carnea unei oi mici şi slabe, care trebuia să ne ajungă pentru şase zile la toţi trei, o raţie zilnică de un bol de mei şi o măsură de bere de mei pe zi. Ne-au mai făcut rost de o oală şi de un trepied ca să ne putem fierbe carnea. După ce o fierbeam, puneam tot acolo şi meiul. Asta ne era mîncarea şi ne-ar fi fost de ajuns, dacă ne-ar fi lăsat să mîncăm în pace. Dar erau aşa de mulţi înfometaţi, cărora nu li se dădea nimic de mîncare! De îndată ce observau că ne pregăteam mîncarea, se strîngeau în jurul nostru şi eram obligaţi să împărţim cu ei. Am putut afla acolo cît este de chinuitor să dai cînd eşti sărac.

S-a întîmplat mai apoi ca starea sănătăţii unei doamne numită Cota, bolnavă de mai mult timp, să se înrăutăţească. Cum vracii lor nu-i erau de nici un folos, Mangu a trimis la un călugăr armean Sergius ce se afla la curtea sa ca să-l întrebe ce poate face pentru ea. Iar acesta a răspuns, ca un bezmetic: „Dacă n-o vindec, să mi se taie capul!" Odată făcută promisiunea, călugărul ne-a chemat să ne povestească, plîngînd, toată întîmplarea şi ne-a cerut ajutorul. Acest călugăr avea o rădăcină numită revent. O pisa mărunt, apoi o punea în apă. Din licoarea astfel obţinută, le dădea să bea tuturor celor bolnavi. Era imposibil ca măruntaiele lor să nu fie tulburate de o poţiune atît de amară, reacţie pe care o puneau pe seama unui miracol. Într-o zi l-am întrebat dacă era într-adevăr preot şi mi-a răspuns că da; dar mintea. Nu cunoştea nici măcar o literă. Era ţesător de felul lui, cum am aflat mai tîrziu, în ţara sa, pe unde am trecut la întoarcerea acasă.

A doua zi, am mers la acea doamnă. La intrarea noastră, s-a ridicat şi a băut din apa cu revent. I-am citit o rugăciune şi la urmă s-a simţit mai bine. Ne-a oferit bani, pe care eu am refuzat să îi primesc, dar călugărul i-a luat. Apoi a poruncit să se aducă vin; a trebuit să beau şi eu. A încercat chiar să mă înveţe limba ei şi s-a amuzat mult, căci eu eram ca mut, neavînd tălmaciul cu mine.

[La 22 februarie 1254] începea postul de carne la orientali. După prima săptămînă, călugărul Sergius — la care ne mutasem între timp — nu ne mai dădea ulei decît foarte rar, încît mai aveam doar pîine coaptă în spuză şi ahuat fiert cu apă pentru a face supă. Iar apa pe care o obţineam din zăpadă sau din gheaţă topită avea un gust foarte rău. I-am povestit toate acestea lui David, dascălul fiului cel mare al hanului. Aflînd, hanul a poruncit să ni se dea vin, făină şi ulei. Am primit un burduf cu vin. Călugărul se lăuda că nu mănîncă decît duminica şi în acea zi doamna îi trimitea ca hrană o supă cu tăiţei. Dar, de fapt, călugărul avea la îndemînă, sub altar, un coş plin cu migdale, stafide, prune şi alte fructe, din care înfuleca toată ziulica, ori de cîte ori rămînea singur. Iar noi mîncam doar o dată pe zi, ca nişte amăriţi ce eram! Căci de îndată ce au aflat că Mangu han ne-a dat vin, s-au repezit cu toţii asupra noastră, ca o haită de cîini. Călugărul însuşi, cînd avea un vizitator căruia vroia să-i dea să bea, trimitea la noi să ceară; aşa că vinul acela ne-a adus mai curînd mîhnire decît mulţumire, căci nu-l puteam refuza pe călugăr fără să avem scandal. Dîndu-i mereu, am rămas noi fără vin şi n-am îndrăznit, după ce a secat burduful, să mai cerem altul hanului.

La Karakorum, Mangu are o curte imensă. Ea este înconjurată de un zid de cărămizi, aşa cum sînt închise la noi schiturile călugărilor. Există acolo un palat mare, unde el dă două petreceri pe an: una în preajma paştilor, şi a doua vara. Cea de a doua este cea mai importantă, căci atunci se adună la curte toţi nobilii săi, oriunde s-ar afla, chiar şi la două luni de drum. Le distribuie îmbrăcăminte şi daruri, arătîndu-le astfel măreţia gloriei sale. Se mai găsesc şi multe alte case, la fel de spaţioase ca nişte hambare, în care sînt păstrate proviziile şi comorile sale.

Arborele de argint

Este ruşinos să introduci în acest palat burdufuri cu băuturi. De aceea, meşterul Guillaume parizianul i-a făcut un mare arbore din argint, la rădăcinile căruia stau patru lei din acelaşi metal. Prin fiecare trece o ţeavă din care curge lapte alb de iapă. În interiorul arborelui merg, pînă în coroană, alte patru ţevi, care se deschid spre partea de jos. Pe fiecare din ele se află un şarpe aurit, a cărui coadă se încolăceşte în jurul copacului. Una dintre ţevi lasă să curgă vin, alta cumîs negru, a treia *bal* şi ultima bere de orez. La rădăcina copacului se află patru bazine rotunde în care curg aceste băuturi. În vîrful copacului a pus un îngeraş care ţine o trompetă, iar sub arbore se află o pivnicioară unde se poate ascunde un om. O ţeavă merge prin interiorul arborelui, pînă la îngeraş. Făcuse mai întîi nişte foale, dar ele nu dădeau suficient aer. În afara palatului se află o pivniţă, unde sînt păstrate băuturile; acolo aşteaptă slujitori, gata să toarne cînd aud îngerul sunînd din trompetă. Arborele are şi ramuri din argint, cu frunze şi fructe.

Deci, cînd mai marele peste paharnici are nevoie de băutură, strigă îngeraşului să sune din trompetă. Cel care este ascuns în pivnicioară suflă cu putere în ţeava care merge la înger, acesta duce trompeta la gură şi dă un semnal foarte înalt. Auzindu-l, slujitorii care se află în pivniţă, toarnă băutură în ţeava respectivă şi ea curge în bazinele puse în acest scop. Paharnicii le iau şi le duc prin palat bărbaţilor şi femeilor.

[La 5 aprilie 1254] am ajuns la Karakorum. A doua zi, hanul a intrat în palatul său. Călugărul, preoţii şi cu mine am mers la el. Am pătruns deci în acea curte. Este destul de bine orînduită; vara, apa curge prin canale în toate părţile. Odată intraţi, ne-am aşezat în faţa hanului, avînd în spate arborele deja descris. Preoţii îi aduseseră două pîinişoare şi fructe pe o tavă; paharnicul le-a adus hanului, care a început să mănînce dintr-una, iar pe cealaltă a trimis-o fiului şi unuia din fraţii săi mai mari.

Trebuie să ştiţi despre oraşul Karakorum că, în afară de palatul hanului, nu se poate compara cu tîrgul Saint-Denis, iar mănăstirea Saint-Denis valorează de zece ori mai mult decît palatul. Există acolo două cartiere; primul este cel al sarazinilor, unde sînt pieţele în care se învîrt numeroşi negustori. Celălalt cartier este al locuitorilor din Catay [China], care sînt toţi meşteşugari. În afara acestora există palate mari, destinate celor de la curte. Se mai află 12 temple aparţinînd idolatrilor de diverse naţii, două moschei şi o biserică pentru creştini, în capătul oraşului. Un zid de pămînt, străpuns de patru porţi, îl înconjură. La poarta dinspre răsărit se vînd cerealele, dar acestea sînt aduse rar; la cea apuseană se vînd oi şi capre; la cea dinspre miazăzi, boi şi căruţe, iar la cea dinspre miazănoapte cai.

În ziua în care am plecat, hanul ne-a oferit trei veşminte; oamenii săi ne-au spus: „Nu vreţi să primiţi nici bani, nici aur; hanul vă cere să luaţi un simplu veşmînt, ca să nu plecaţi de la el cu mîinile goale". A trebuit să le acceptăm din respect pentru el, căci nu privesc cu ochi buni pe cei ce le resping darurile.

M-am despărţit deci de tovarăşul meu care urma să rămînă cu meşterul Guillaume — fiind prea bolnav ca să reziste la drum — în vreme ce eu, doar cu tălmaciul, o călăuză şi un slujitor, ce avea asupra lui o poruncă ce-i permitea să primească pentru noi la fiecare patru zile cîte o oaie, am pornit pe drumul de întoarcere.

Epilog

Drumul a fost foarte greu şi — aşa cum povesteşte Rubrouck — „uneori ne-am trezit în mare pericol; nu întîlneam vreun suflet viu, ne lipseau provizille, iar caii erau obosiţi". A ajuns la curtea lui Batu, pe 15 septembrie 1254, adică după exact un an de zile de la plecarea sa. A regăsit acolo pe tovarăşii săi de drum — Gosset şi slujitorul acestuia — care nu îl putuseră însoţi la Möngkë şi care îşi pierduseră speranţa că o să-l mai revadă. De altfel, mongolii îi întrebaseră deja dacă se pricep să pască vitele şi să mulgă iepele.

Crezînd că Ludovic IX se afla încă în Orient, Rubrouck a pornit la drum spre Antiohia, unde a ajuns pe 29 iunie 1255. Parcursese în doi ani aproximativ 16 000 km. Ar fi vrut să ajungă personal la rege pentru a-i prezenta raportul de călătorie, dar superiorii ordinului său l-au obligat să rămînă la Accra, considerînd că plimbarea lui a durat prea mult. I s-a permis totuşi să trimită regelui lunga scrisoare în care îi relata peripeţiile sale, scuzîndu-se „pentru lucrurile proaste spuse de mine, ca un om sărac cu duhul ce sînt şi care nu este obişnuit a scrie poveşti atît de lungi". Abia după ce Ludovic IX a intervenit în favoarea protejatului său, i s-a permis să meargă la Paris, cu promisiunea că se va reîntoarce cît de curînd la Accra. ■

Prezentare şi traducere:
Dorin MATEI

Congres internaţional de mongolistică

Între 14 şi 19 septembrie 1987, s-au desfăşurat la Ulan Bator lucrările celui de-al V-lea Congres internaţional de mongolistică. În cadrul lucrărilor Congresului — la care au luat parte peste 200 oameni de ştiinţă din 36 ţări, reprezentanţi ai UNESCO şi ai altor organizaţii ştiinţifice internaţional — a fost constituită Federaţia internaţională de studii mongole (preşedinte prof. O. Lattimore — S.U.A., vicepreşedinţi: Ş. Naţagdorj — R.P. Mongolă, V.M. Soinţev — U.R.S.S., Cingheltei — R.P. Chineză, S. Ozava — Japonia, Ch. Bouden — Marea Britanie, P. Filtse — R.D.G., V. Haissig — R.F.G.; secretar general — acad. Ş. Bira — R.P. Mongolă). Federaţia va edita două periodice ştiinţifice: Studia mongolica şi Lucrări din domeniul mongolisticii. Congresul s-a desfăşurat în trei mari secţiuni tematice: filologie şi artă; istorie, economie şi filosofie; istoria civilizaţiei Asiei Centrale.

În ultimii 15 ani, studiile de mongolistică au devenit frecvente în multe ţări ale lumii. Actualmente, cercetări de mongolistică se desfăşoară în institute ştiinţifice şi instituţii de învăţămînt superior din peste 40 ţări ale lumii, în peste 50 mari universităţi, printre care Moscova, Leningrad, Sofia, Budapesta, Berlin, Varşovia, Beijing, Paris, Bonn, Tokio, Delhi, Washington, Londra, Canberra, Toronto.

De la primele studii şi cercetări, din Rusia, de mongolistică, ca disciplină de sine stătătoare a orientalisticii, au trecut 200 ani. Acum, în atenţia oamenilor de ştiinţă sovietici se află un cerc larg de probleme legate de istoria mongolilor, din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre, de etnogeneza şi relaţiile lor cu alte popoare ale lumii. Cercetările de mongolistică au luat un deosebit avînt şi în alte ţări socialiste, purtînd o amprentă specifică fiecărei şcoli naţionale. Din anii '70, ele au cunoscut o dezvoltare amplă în Republica Populară Chineză, unde mongoliştii cercetează cu predilecţie veche istorie şi civilizaţie mongolă, iar lucrările lor au un caracter marcat istoriografic.

În R.P. Mongolă, şcoala de mongolistică — care are o vechime de peste şase decenii şi se ilustrează prin nume de rezonanţă ca T. Damdinsuren, Ş. Luvsanvandan şi B. Rinchen — se înscrie în sistemul pluridisciplinar al ştiinţelor umaniste. Savanţii mongoli studiază aspectele principale ale istoriei sociale a Mongoliei, progresul ei economic, dezvoltarea limbii mongole contemporane, procesul formării gîndirii filosofice şi estetice, istoria civilizaţiei şi artei, folclorul şi creaţia populară. Un rol remarcabil au lucrările unor mongolişti de renume ca: P. Pelliot (Franţa), E. Hänisch (R.F.G.), A. Mostaert (Belgia), C. Shiratori şi Sh. Hattori (Japonia), O. Lattimore şi Cleaves (S.U.A.), d'Ohson (Olanda) etc.

Anual în lume se editează aproximativ 200 lucrări de mongolistică, majoritatea în ţările socialiste; în Franţa, R.F.G., S.U.A., Canada şi Japonia apar reviste ştiinţifice de profil. Primul Congres internaţional de mongolistică s-a desfăşurat în 1970. De atunci, în cei 18 ani care au trecut, fiecare congres a dat posibilitatea unui dialog fructuos între specialişti din diferite ţări şi de pe diferite continente, lucrările congreselor fiind publicate pînă acum în opt volume.

O temă extrem de generoasă pentru mongoliştii multor ţări este vechea capitală a mongolilor, Karakorum, cercetată sub mai multe aspecte: istoric, cultural şi al monumentelor arhitecturale. De altfel, Mongolia reprezintă un adevărat tezaur de monumente nu numai ale culturii ei naţionale, ci şi ale ţărilor şi popoarelor vecine.

F. D.

Prof. univ. CLAUDE-ALBERT COLLIARD (Franța):

„ISTORIA UNEI ÎNDELUNGATE IUBIRI"

Asociația de Drept Internațional și Relații Internaționale (A.D.I.R.I.) a găzduit, la București, cel de-al III-lea colocviu româno-francez de drept economic internațional, manifestare înscrisă în cadrul Programului de cooperare culturală, științifică și tehnică dintre România și Franța. Cu ocazia deschiderii lucrărilor, conducătorul delegației franceze, profesorul universitar Claude-Albert Colliard, decan onorific al Universității Paris-1, Panthéon-Sorbona, afirma: **„Este o mare cinste pentru mine să fiu iar în țara dumneavoastră, însoțit de colegii mei, pentru a dialoga, o dată mai mult, cu prietenii noștri români. Relațiile dintre noi sînt așezate sub semnul dreptului, al justiției, al conlucrării".** Pe acest fundal, definit printr-o reală cordialitate, l-am rugat pe profesorul Colliard, marcantă personalitate a lumii științifice pariziene, autor a numeroase monografii și studii de specialitate, să reluăm și noi firele unei mai vechi convorbiri, desfășurată cu ani în urmă, în aceeași frumoasă ambianță a casei Titulescu...

— Așadar, să revenim, pentru o clipă, în 1983. Îmi spuneați atunci, la finele dezbaterilor, că ele constituiau, în felul lor, o premieră. Continuarea acestor manifestări sugerează interesul cert pe care-l prezintă ele și de o parte, și de cealaltă.

— Trebuie să arăt, încă o dată, că sînt foarte recunoscător colegilor români și A.D.I.R.I. de a fi avut inițiativa acestei colaborări științifice, între cadre universitare și cercetători din România și Franța. În 1983, s-a făcut o încercare, organizîndu-se primul colocviu franco-român de drept economic internațional, încercare ce a reprezentat un succes și a marcat începutul unor relații instituționalizate pe parcurs, în sensul că reuniunile s-au repetat. În 1985, am avut deosebita plăcere să-i întîmpin pe colegii mei români la Universitatea Paris-1 și la cea din Dijon. Iată-ne în 1987, la cea de-a treia întîlnire și sper că ea va fi urmată în 1989 de cea de-a patra, în Franța, an în care noi sărbătorim a 200-a aniversare a marii revoluții de la 1789. La reuniunile de pînă acum am învățat să ne cunoaștem reciproc, schimburile de păreri îmbogățindu-ne și pe unii și pe ceilalți. Ne-am apropiat și s-au statornicit raporturi deosebit de amicale, s-au întărit legăturile dintre noi.

În cadrul atît de vast al dreptului internațional, A.D.I.R.I. a ales latura economică. Mi se pare o alegere foarte fericită. E un domeniu recent abordat, pentru care nu există încă suficiente studii. Dezbaterile noastre au avut o importantă semnificație științifică, prin contribuțiile valoroase ale participanților.

— A fost pentru dumneavoastră și o ocazie de a vă reîntîlni cu realitățile românești, dar și de a vă reaminti, poate, o filă reprezentativă din istoria țării noastre.

— Vă referiți, desigur, la locul unde ne aflăm. Să spun, mai întîi, că mă bucur că mă aflu din nou la București. Apoi că am revăzut cu plăcere această casă a marelui diplomat român Nicolae Titulescu, căruia i se păstrează o foarte bună amintire în Franța. Numele lui este familiar multor francezi, care-l consideră un artizan al unor relații de pace între țările lumii, în agitata perioadă interbelică, perioadă în care — politica României și politica Franței fiind foarte legate — și-a conjugat strădaniile sale și cu cele ale unor oameni de stat francezi, ca Aristide Briand.

— Dincolo de impresionantele cunoștințe pe care știm că le aveți despre istoria comună, am reținut, domnule profesor, și unghiul — aș zice — afectiv din care le priviți: vorbeați la un moment dat, referindu-vă la relațiile româno-franceze, despre „istoria unei îndelungate iubiri"...

— Nu uităm că drapelul țării dumneavoastră, tricolor ca și al patriei mele, acest drapel român a fluturat în diferite rînduri alături de cel francez, ca simbol al frăției dintre cele două popoare. Să ne amintim de prezența românească în mijlocul revoluționarilor, la Paris, în 1848, cînd a fost declarată a doua republică franceză, în acei ani îndepărtați și glorioși, care au precedat cu puțin Unirea Principatelor române, prin care s-au pus bazele statului român modern. Act sprijinit de Franța, ca parte efectivă a tradiționalei prietenii ce ne-a unit și ne unește, pe terenul unui respect reciproc.

(Continuare în p. 50)

APRILIE 1938

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Se împlinește un sfert de veac de la moartea poetului Panait Cerna. Evocîndu-l, Miron Radu Paraschivescu scrie în Timpul: „Concepției pesimiste, Panait Cerna i-a opus viziunea optimistă și progresistă asupra lumii, tăria unei conștiințe și a unui crez crescute din realitățile pămîntului și ale clasei sociale de unde venea el — țărănimea".

● Societatea română de telefoane dă publicității bilanțul său pe anul 1937, cel de-al șaptelea an de activitate a Societății. În întreaga țară sînt în funcțiune 81 205 posturi telefonice. S-au introdus centrale automate în orașele Arad, Cluj, Galați, Brăila, Craiova, pe lîngă cele existente în București, Ploiești, Sinaia și Iași. Au fost efectuate, în 1937, un total de 7 118 611 convorbiri telefonice interurbane.

● Apare romanul Pînza de păianjen, de Cella Serghi, recomandat de Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu și Camil Petrescu. Timpul, din 16 aprilie, notează: „Pînza de păianjen e o lucrare de talent, vădind maturitatea formei și a preocupărilor, dar mai ales o carte de viață. Cu sensibilitate, cu talent și multă dragoste de viață, Cella Serghi a dat literaturii românești o carte interesantă și a dezvăluit calități care ne îndreptățesc s-o urmărim mai departe".

● Tot în Timpul din 23 aprilie, Miron Radu Paraschivescu recenzează volumul de poezii al lui Mihai Beniuc Cîntece de pierzanie, apărut la Sighișoara, în Editura Miron Negru: „Unde vedem noi marea calitate a acestui poet, accentul său cu adevărat nou, este acolo unde lirismul se împletește cu năzuința către o dreaptă așezare, în versuri care amintesc de dîrzenia aspră a iobagilor în furtună. Aici se află răscrucea care nu e doar a poetului, dar a întregii noastre vremi. Meritul său este de a fi printre puținii noștri lirici care au bănuit

După cum am văzut din numerele anterioare ale revistei, la 10 februarie 1938, guvernul național-creștin, condus de O. Goga — A.C.Cuza, este înlăturat de la cîrma țării, regele Carol II instaurînd un regim de dictatură personală, iar la 27 februarie 1938 a avut loc adoptarea unei noi Constituții.

Pe plan extern, actul de la 10 februarie 1938 era apreciat ca o încercare a cercurilor conducătoare românești, pe de o parte, de a se opune fascismului, iar pe de alta, de a păstra legăturile tradiționale cu Franța și Anglia, cu celelalte democrații occidentale. Semnificativ, Winston Churchill aprecia astfel evenimentele din România: „Popoarele nu doresc deloc să fie conduse cu bățul către o ideologie. În România, Goga... s-a văzut îndepărtat din postul de răspundere pe care l-a deținut atît de puțin și din nou armata românească plasează în Franța contractele sale de muniții. Este evident că forțele active ale României nu au putut fi duse să adere la axa pronazistă".

Să urmărim evenimentele din București de acum cinci decenii așa cum apar consemnate în presa și documentele vremii[1].

La 30 martie, guvernul prezidat de patriarhul Miron Cristea, „socotind misiunea sa încheiată după întocmirea Constituției" își dă demisia. În aceeași zi, se formează un alt guvern, prezidat tot de patriarh și cu următoarea componență: prof.G. Ionescu-Sisești — agricultură, domenii și cooperație; Victor Iamandi — justiție; Mircea Cancicov — finanțe; Armand Călinescu — interne și ad-interim la departamentul muncii, sănătății și ocrotirilor sociale; Mihail Ghelmegeanu — lucrări publice și comunicații; Mitiță Constantinescu — guvernatorul Băncii Naționale și ministru al industriei și comerțului; general Paul Teodorescu — aer și marină; N. Petrescu-Comnen — afaceri străine; episcopul Nicolae Colan — educație națională, culte și arte; general C.Argeșanu — apărare națională; Mihail Ralea — ministerul muncii.

La 31 martie, prin decret regal, sînt dizolvate toate partidele, asociațiile sau grupările politice. Se înființează, totodată, un Consiliu de Coroană, ai cărui membri „sînt desemnați de rege dintre actualii și foștii demnitari ai statului, bisericii, oștirii și ai curții regale sau din personalitățile de vază ale țării".

Primii consilieri regali sînt numiți: patriarhul Miron Cristea, Al. Averescu, Artur Văitoianu, Al. Vaida Voievod, G.G. Mironescu, Gh. Tătărăscu, N. Iorga, C. Angelescu (foști prim miniștri), Const. Prezan, C.Argetoianu, E.Baliff.

---

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Telefotografie din Londra, de la deschiderea expoziției de artă populară românească

La 16 aprilie, este dată publicității Legea pentru apărarea ordinii în stat. Noua lege își vădește caracterul de clasă, antidemocratic, proclamînd în articolul II din Capitolul I: „Este interzis a propovădui prin viu grai sau în scris schimbarea formei de guvernămînt a statului, împărțirea sau distribuirea averii altora, scutirea de impozite sau lupta de clasă".

Legile adoptate sînt tot atîtea măsuri prin care regele încerca să-și consolideze, de fapt, dictatura sa personală.

Analizînd situația creată prin dizolvarea partidelor politice, măsură ce reprezenta un atac direct împotriva regimului parlamentar burghez, Partidul Comunist Român subliniază necesitatea unirii forțelor anticarliste, pentru apărarea democrației. Informînd despre un memoriu-protest pe care urmau să-l înainteze regelui liderii P.N.Ț., P.N.L., Partidului Poporului, Partidului Radical-Țărănesc, P.S.D. și ai altor grupări împotriva dizolvării, publicația ilegală a P.C.R., *Știri*, scrie la 18 aprilie: „Importanța demersului și semnificația lui nu trebuie să scape nimănui. Protestul, în forma și conținutul arătat, înfățișează în România un serios început de concentrare a forțelor potrivnice regimului dictatorial de azi și apărătoare a drepturilor și libertăților cetățenești. Un început care trebuiește continuat, amplificat și transformat într-o forță activă și cu o bază cît mai largă cu putință".

Necesitatea unității rîndurilor proletariatului român, a celorlalte forțe democratice din țară este afirmată de partidul comunist și cu prilejul sărbătoririi zilei de 1 Mai: „Trebuie pășit cît se poate mai repede la realizarea unității clasei muncitoare — se arată într-un articol publicat în revista *Lupta de clasă*, organ teoretic al C.C. al P.C.R. Clasa muncitoare luptă nu numai pentru interesele ei proprii de clasă. Fiind contra oricărei exploatări și oprimări ea este avangarda tuturor celor obijduiți, oprimați, persecutați. Ea strînge în jurul ei toate masele populare, ea urmărește unirea poporului român... în lupta pentru pace, pîine, pămînt și libertate. Clasa muncitoare este motorul Frontului Popular Antifascist. În condițiunile domniei dictaturii regale și pericolului de război, ziua de 1 Mai este ziua de mobilizare la luptă a tuturor celor exploatați, urmăriți, dornici de pace, libertate și dreptate.

În această zi solemnă de solidaritate internațională proletară — se încheie articolul amintit — din adîncul sufletului fiecărui muncitor iese strigătul: Unitate, unitate, unitate! Pentru salvarea păcii, pentru scăparea de barbaria fascismului, pentru libertate, pentru socialism!"

Dacia nouă. Avem în față un număr al publicației, care n-a mai apărut. Suprimată de cenzură, revista legală scoasă de P.C.R. își încetează apariția la 13 martie 1938, odată cu numă-

Cronică măruntă

această răspîntie și și-au cîntat, în stihuri, năzuințele, freamătul".

● Teatrul Alhambra-Excelsior găzduiește, la 25 aprilie, un concert extraordinar al celebrului tenor Ioseph Schmidt.

● Mică publicitate în urmă cu 150 ani. Un anunț din ziarul România din 1838, reprodus de revista Libertatea din 5 februarie 1938: „Casele domnlei sale, cneaz Manuc Bei, după podul tîrgului de afară, avînd 16 odăi, 2 cuhnii (bucătării), 3 beciuri, o pivniță, grajd pentru 12 cai și șopron și toate acestea aflîndu-se în stare bună și nevătămate nici decum de urgiosul întîmplat cutremur se dau cu chirie de la viitorul aprilie în 23, 1838. Însă casele se pot da ori de tot sau deosebit în etajuri despărțite. Închirietorul lor se află șezător tot întrînsele".

● Dinu Lipatti semnează cronica muzicală în Libertatea. La 5 aprilie, scrie despre concertul dirijat de George Georgescu în sala Châtelet din Paris, „un concert de-o rară frumusețe, lăsînd auditoriului una din cele mai vii impresii". În program: poemul simfonic Moarte și transfigurație, de Richard Strauss, Simfonia a V-a, de Beethoven, Preludiu coral și fugă, de César Franck, Concert moldav, de Stan Golestan.

● La Teatrul Liber continuă seria de spectacole cu comedia de mare succes Coloniale. În rolurile principale V. Maximilian, Maria Filotti, Mișu Fotino și micul Mișulică Fotino, „copilul minune al teatrului românesc", după cum scriu ziarele.

● În Pavilionul artelor, de la Șosea, se deschide Salonul oficial de pictură și sculptură. Sînt expuse 191 picturi și 84 sculpturi. Din jurul Salonului fac parte, între alții: I. Teodorescu-Sion, Marius Bunescu, Ion Jalea, Cornel Medrea, Camil Ressu, Arthur Verona.

● Publicația Arta și tehnica grafică, aflată la al treilea număr,

APRILIE 1938

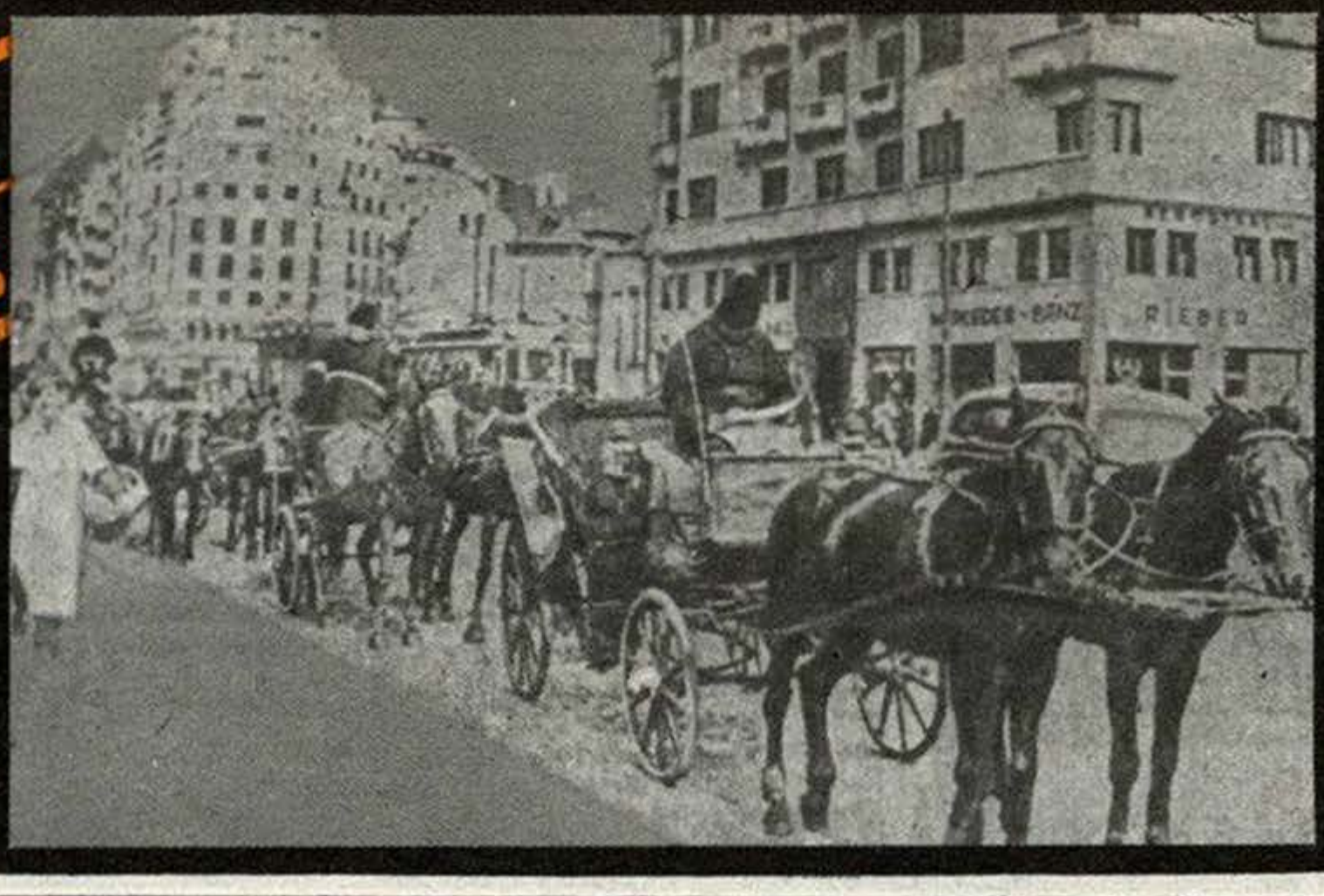

Bucureștii acum cinci decenii: vremea trăsurilor cu cai se apropie de sfîrșit

Cronică măruntă

„urmărește — după cum se recomandă — evoluția artei grafice sub multiplele ei înfățișări și rosturi, începînd cu primele manifestări caracteristice ale trecutului și pînă la problemele ridicate de noile posibilități ale tiparului". Printre colaboratori: O. Goga, N. Cartojan, G.M. Cantacuzino, Adrian Corbu, Emil Virtosu, Valentin Al. Georgescu.

● **Însemnări ieșene despre André Malraux, autorul romanului L'Espoir (Speranța): „Roman asupra revoluției spaniole, văzută din punctul de vedere revoluționar-marxist. Autorul, bine cunoscut, este un literat de frunte, bun scriitor, fost premiat al Academiei Goncourt. Urmărind idealul său, s-a angajat aviator în rîndurile roșilor [republicanilor] spanioli și comandă și azi aviația spaniolă. Este unul din oamenii care, consecvenți idealului lor, și-a pus viața la unison cu visul. Ca atare trebuie salutat cu respect..."**

● **Pe ecranele Capitalei, un film cu Greta Garbo și Charles Boyer — Maria Walewska, în care este evocată povestea de dragoste dintre Napoleon I și contesa poloneză Maria Walewska. Reținem dintr-o cronică publicată în revista Libertatea: „E cel mai frumos elogiu pentru acest film de a spune că și Garbo și Boyer s-au menținut la nivelul înalt al reputației lor artistice. Ca actor mare și om de bun gust, Boyer s-a știut să realizeze un Napoleon care să nu abuzeze de gesturi și replici istorice. Incomparabil mai liber a fost rolul Gretei Garbo în contesa Maria Walewska; fără nici un fel de obligații istorice față de spectatori, Greta Garbo a putut realiza personajul grațios, generos și nobil al tinerei poloneze, cu tot farmecul, emoția și distincția jocului ei".**

● **Societatea „Tinerimea română" împlinește 60 ani de existență. A fost înființată în 1877 de un grup de elevi ai Liceului** rul 13. În colecțiile Bibliotecii Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. se păstrează însă șpalturile numărului 14, care n-a mai văzut lumina tiparului. Sumarul acestui nr. 14 este consacrat, în mare parte, Franței și problemelor ei, cu articole precum *Sociologie și sociologi francezi*, de prof. G.Vlădescu-Răcoasa, *Un muzeu al literaturii. Scrisoare din Paris*, *Breviar francez* etc. Revista condamnă cotropirea Austriei de către Germania hitleristă, scriind: „Anschlussul nu e ultima etapă prevăzută de planurile hitleriste". România, continuă articolul, „intră și ea în sfera țărilor vizate de imperialismul german. Grînele și petrolul României sînt o puternică ispită. Trebuie să ne dăm cu toții seama că prietenia cu Germania nu este altceva decît o îngenunchere în fața acesteia. Cine spune că Germania revizionistă și agresoare ne vrea binele e un inconștient. Politica filo-germană e o politică dezastruoasă pentru interesele românești și trădător este cel care preconizează această politică".

Consemnînd împlinirea a 65 ani de la moartea lui Alexandru Ioan Cuza, revista *Țara de mîine*, care apare la Cluj, evocă figura domnitorului Unirii relevînd, îndeosebi, meritele sale în îmbunătățirea soartei țăranilor. „Înainte de a intra în istorie prin slova scrisă, domnitorul Cuza a intrat în sufletul țărănimii române a vechii Românii pentru ridicarea căreia n-a pregetat nici o sforțare și nici o jertfă.

Cuza — continuă revista citată — a domnit puțin, dar a înfăptuit mult. Întregul neam românesc de dincolo de Carpați l-a vrut domnitor, cu prilejul unirii principatelor, ca o supremă garanție a marelui act. Patriotismul, inteligența și hotărîrea domnitorului Cuza s-au impus respectului tuturor, iar inițiativa și desăvîrșirea reformei agrare de la 1864 i-au cîștigat iubirea adîncă a țărănimii".

Arătînd că Al.I. Cuza în scurta sa domnie a „realizat atît de mult în timp atît de puțin", publicația amintită subliniază că „unirea și desăvîrșirea ei, precum și împroprietărirea țăranilor, mai ales pentru vremea aceea, sînt acte de însemnătate istorică care nu se găsesc ușor la activul unui domnitor". Al.I.Cuza este „poate primul domnitor din Europa care dă pămînt țăranilor".

La Londra se deschide o expoziție de artă populară românească, primită cu deosebit interes de publicul și presa londoneză. Astfel, ziarul *Birmingham Post* scrie, la 7 aprilie, sub titlul *Descoperirea României*: „Această expoziție vine ca o revelație". Sînt subliniate trăsăturile originale ale artei populare românești, îndelungata ei tradiție, „pentru că există o asemănare recunoscută între arta țărănească română de azi și descoperirile arheologice datînd de peste al doilea mileniu" înainte de era noastră.

Legăturile româno-engleze sînt evocate și de scriitorul și omul

Unicul soldat din Liechtenstein a împlinit 95 de ani

politic britanic Harold Nicolson, care întreprinde o vizită la București. Vorbind la posturile românești de radio, Nicolson amintește că a vizitat întîia dată România în octombrie 1913. „Multe prietenii românești am legat de atunci — mărturisește Nicolson — și totdeauna am arătat un deosebit interes față de viața politică din România".

Presa acordă, în continuare, spații largi știrilor și comentariilor privind lupta de eliberare antijaponeză a poporului chinez. Sînt consemnate eforturile Partidului Comunist Chinez de a realiza coalizarea tuturor forțelor națiunii în frontul unic antijaponez. Astfel, la 4 aprilie, este publicată știrea că în luptele ce se desfășoară în sud-vestul orașului Shanghai „japonezii au suferit mari pierderi. De zece zile, japonezii nu mai reușesc să înainteze. Mai mult încă, toate contraofensivele lor s-au sfărîmat în fața rezistenței neclintite a chinezilor".

Prezentînd evenimentele din China, revista *Viața românească* subliniază succesele obținute de luptătorii Armatei a VIII-a, aflată sub conducerea Partidului Comunist Chinez și „care operează la nord, pe flancurile și în dosul înaintării japoneze, și care reprezintă centrul cel mai important al războiului de guerilă din China". Armata a VIII-a, continuă articolul citat, „numără 60 000 de soldați, împărțiți în formații de partizani, și are atașate pe lîngă ea alți 50 000 de luptători voluntari care depind de dînsa. În contra ei, comandamentul japonez a organizat deja patru expediții de exterminare. Toate au eșuat. Statul major japonez a afectat celei de-a patra expediții un efectiv de 50 000 de oameni, artilerie din belșug, tancuri și avioane. Nu numai că japonezii n-au repurtat vreun rezultat de seamă, dar în urma unei retrageri strategice efectuate de Armata a VIII-a, tocmai în virtutea marii mobilități caracteristice războiului de guerilă, forțele partizane chineze au izbutit să expulzeze pe niponi din mai multe districte la frontiera dintre provinciile Shanzi, Ceahar și Hebei".

Subliniind succesele obținute de patrioții chinezi în realizarea frontului unic antijaponez, revista *Lupta de clasă*, organ teoretic al C.C. al P.C.R. scrie: „Uniunea celor 550 de milioane ale poporului chinez în lupta în contra cotropitorilor militarismului fascist japonez se înfăptuiește. Crearea Consiliului național din reprezentanții tuturor organizațiilor de masă, garantarea libertății de organizare și propagandă tuturor partidelor și organizațiunilor care vor să lupte pentru dezrobirea Chinei de cotropirea Japoniei asigură deșteptarea, organizarea, educarea marelui popor chinez, precum și simpatiile întregii lumi civilizate și splendida victorie definitivă asupra militarismului japonez". ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

„Matei Basarab" din București, în atmosfera de elan patriotic generat de succesele ostașilor români care, pe cîmpurile de luptă din sudul Dunării, consfințeau independența absolută de stat a României. Scopul societății îl constituia educarea patriotică și literar-științifică a elevilor. „Tinerimea română" a organizat, începînd din 1896, concursuri pentru elevi, stimulînd afirmarea tinerelor talente de pe băncile școlii. Printre susținătorii societății s-au aflat personalități de prestigiu ale științei și culturii românești, precum B.P. Hasdeu, V.A. Urechiă, Gr. Tocilescu, Spiru Haret, Dragomir Hurmuzescu, D. Pompei, B.Șt. Delavrancea. Într-o memorabilă ședință a societății ținută la 24 ianuarie 1915 la Ateneul Român, B.Șt. Delavrancea a rostit un înflăcărat discurs despre patrie și patriotism, Octavian Goga a recitat din creația sa, iar George Enescu a dirijat orchestra simfonică a Ministerului cultelor și instrucțiunii publice.

● George Ivașcu în însemnări ieșene despre Roger Martin du Gard, laureat al Premiului Nobel pentru literatură pe anul 1937: „Romanul lui Roger Martin du Gard (Les Thibault) nu e o simplă pledoarie pacifistă. Atitudinea scriitorului e strict obiectivă, ea rezultînd firesc din însăși analiza evenimentelor la care iau parte sau în fața cărora sînt puși eroii lui. Nici un moment — scrie George Ivașcu — autorul nu pierde contactul cu realitatea, oricît de crîncenă ar fi ea. Idealismul umanitaristului revoluționar se ciocnește mereu de această realitate, reprezentată de sistemul social sprijinit pe marele capital și pe burghezie. Analiza desăvîrșită a clasei burgheze, înfățișată în primele șapte volume ale ciclului, se extinde în ultimele trei și asupra celeilalte clase, a proletariatului, a maselor largi populare".

Între 2 octombrie 1946, ultima zi a procesului marilor criminali de război, și 11 aprilie 1949, momentul sentinței în procesul Ministerului de externe nazist, a trecut multă vreme[1]. Cinci luni au fost necesare numai pentru stabilirea ultimei sentințe și alte cinci pentru judecarea recursului.

În cei trei ani cîți trecuseră de la începerea proceselor se întîmplase însă, mai cu seamă, altceva: alianța cu Uniunea Sovietică, care jucase un rol de prim ordin în sentința primului proces, nu mai exista. Dimpotrivă, acum predomina sentimentul: dacă vin rușii, ce o să se aleagă din teritoriul Republicii Federale? În acea vreme, mă tot vizita o doamnă ai cărei părinți erau originari din Uniunea Sovietică. Se înființa la fiecare două zile și-mi spunea: „—Ce o să fie cu noi?“ Și nu era o femeie isterică. Dar, între timp, se schimbase cursul politicii americane: germanii trebuiau să devină aliații Statelor Unite.

1947.

CONFESIUNEA UNUI PROCUROR DE LA NÜRNBERG (II)

ROBERT M.W. KEMPNER

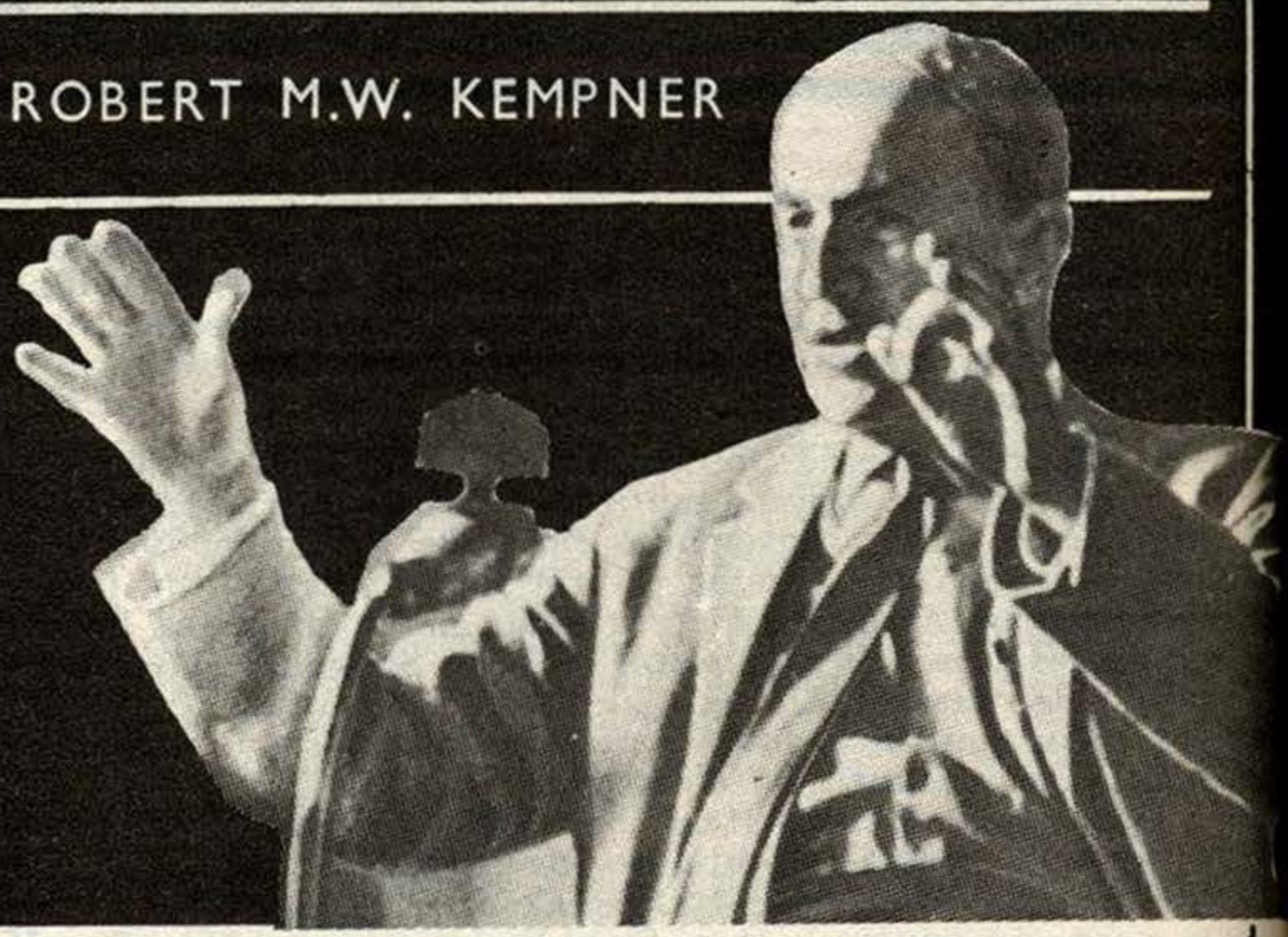

Curajul de a pedepsi pe vinovaţi

Aşadar, la 2 octombrie 1946, terminasem cu procesul marilor criminali de război, iar lunile din iarna anului 1946-1947 mi le-am petrecut la Philadelphia și la Departamentul de război din Washington.

În general, opinia publică din S.U.A. era întru totul de acord cu procesele, ba uneori mi se și spunea: „Ce ați lungit-o atîta? Nu puteați să-i condamnați mai repede?“. În primul rînd, cereau pedepsirea vinovaților numeroasele rude ale celor 160 000 tineri americani, care-și dăduseră viața pentru ca nazismul să fie înfrînt. Îi urmau polonezii, adică marele număr de polonezi din orașe ca Pittsburg, Buffalo, Chicago etc., ale căror consilii municipale erau dominate de majorități poloneze. La fel gîndeau și coloniile de unguri, cehi, ruși sau de imigranți germani. Cu toții erau de acord cu Nürnbergul. Ba polonezii opinau chiar: „În ce ne privește pe noi, ați fost mult prea blînzi“.

Și cetățenii de origine anglo-saxonă erau mulțumiți de procese, pînă cînd pe scena politică americană a apărut o grupare mică, dar foarte gălăgioasă, care afirma sus și tare că Nürnbergul nu o interesa deloc. Tendința ei politică era adversitatea față de Roosevelt și Truman. Atacînd Nürnbergul, ea spera în anumite avantaje electo-

[1] Continuăm publicarea unor fragmente — cu titlul și subtitlurile redacției noastre — din lucrarea *Ankläger einer Epoche. Lebenserrinnerungen* — a juristului vest-german Robert Kempner, asistent al acuzatorului principal S.U.A. Robert M. Jackson la procesele de la Nürnberg (*Magazin istoric*, nr. 3/1988).

rale la viitoarele alegeri. Nu era neapărat vorba de simpatizanți ai criminalilor, ci ai zădărniciei condamnării acestora. Cei mai mulți dintre ei erau din Chicago (Illinois), dar mai existau și în statele din centru, în așanumitul Middle West. Și se înmulțeau mereu.

Cînd vreun deputat avea în circumscripția lui mai mulți asemenea adversari ai Nürnbergului, el începea să ridice în Congres tot felul de obiecții și, bineînțeles, nu uita niciodată să aducă în discuție cheltuielile pentru procese.

În cei trei ani (1946-1949) se schimbaseră deci nu legile, ci concepțiile despre aplicarea lor, fără însă ca acest lucru să fie afirmat deschis și fără ca înșiși judecătorii sau noi să ne fi dat seama că ne-am modificat modul de a gîndi. Acest lucru s-a vădit în condamnările tot mai blînde. Pe măsură ce se depărtau în timp de crimele săvîrșite și de luna mai 1945, spiritele deveneau mai îngăduitoare, îndeosebi cînd era vorba de durata pedepselor. Cunoștințele despre faptele comise și dovezile adunate sporiseră în proporții extraordinare, dar — o putem afirma cu toată certitudinea — scăzuse curajul de a pedepsi.

Multă vreme tot încercasem să ghicim cum au să arate sentințele. Ceea ce ne-a surprins peste măsură a fost graficul duratei pedepselor. Astfel, condamnările pentru vinovații din sfera economiei au fost mai mari decît cele pentru funcționarii Ministerului de externe.

Așa erau însă vremurile. Ne bucuram că izbutisem măcar să facem să prevaleze principiile de drept și să punem în lumină întreg Holocaustul (expresia, ca atare, încă nu exista pe atunci), întreaga frescă a crimei. Și, mai ales, credeam că indivizii care fuseseră pedepsiți și, odată cu ei, și simpatizanții lor, nu vor mai reuși să intre vreodată într-o administrație publică.

Abia cînd i se vîra adevărul sub nas

În februarie 1947, în timp ce mai eram încă ocupat cu pregătirea acuzării în procesul intentat fostului Minister de externe, de la Washington ni s-a cerut să mai reducem din cheltuieli. Douăsprezece procese erau O.K., dar următoarele trebuiau comasate. Țara trecea la economia de pace, războiul ținea de trecut și — din rațiuni politice sau din alte motive — o serie de deputați nu mai arătau prea mare interes pentru o astfel de întreprindere.

Telford Taylor m-a chemat atunci la el și mi-a spus: „Include în procesul Wilhelmstrasse și alți acuzați, care n-au făcut parte din Ministerul de externe". Între timp, eu pregătisem oricum actul de acuzare împotriva Cancelariei Reichului. El privea șase inși, în frunte cu șeful lor, Hans Heinrich Lammers. Cazul său n-a fost niciodată prezentat ca atare. Mai zace și astăzi în cine știe ce seif.

Deci, pe neașteptate, a trebuit să-i cuprind în lotul Ministerului de externe și pe Lammers, pe ministrul de finanțe Lutz Schwerin von Krosigk[1], pe care eu l-aș fi judecat mai degrabă odată cu Cancelaria Reichului, pe ministrul agriculturii, Walther Darré, pe ministrul Otto Meissner, pe Walter Schellenberg, șeful serviciului de spionaj, pe secretarul de stat de la interne Wilhelm Stuckart, pe Otto Dietrich (de la Ministerul propagandei), pe Hans Kehrl, de la Ministerul armamentului, al lui von Speer, pe Emil Puhl, vicepreședintele Băncii de stat, și în fine, pe directorul Karl Rasche de la Dresdner Bank. Era, cum se vede, o bandă de criminali foarte eterogenă.

Hans Heinrich Lammers, fost membru activ al unei corporații studențești, făcuse carieră în administrație. Angajat numaidecît după terminarea studiilor, fusese propulsat în planul întîi, odată cu ascensiunea lui Papen[2]. Nouă, celor din Prusia, el ne devenise de multă vreme suspect din pricina mașinațiilor sale la Ministerul de interne. Apoi, sub Hitler, fusese numit șeful Cancelariei prezidențiale. Cînd, la începutul marii porcării, organizațiile evreiești se mai plîngeau încă autorităților pentru ce li se întîmpla, el le mințea: „Vedeți, noi nu sîntem împotriva tuturor evreilor, ci numai a celor răsăriteni. Evreilor noștri, asimilați și împămînteniți aici de sute de ani, n-o să li se clintească un fir de păr". (Declarație a prietenului meu E.G. Löwenthal de la „Uniunea centrală a cetățenilor germani de religie mozaică"). Dar, la numai cîteva săptămîni după aceea, a venit legea de epurare a aparatului de stat, iar unul dintre principalele ei paragrafe prevedea tocmai îndepărtarea evreilor din toate funcțiile publice — indiferent

---

[1] Născut la 22 august 1887, diplomat al Universității din Oxford, înalt funcționar al Ministerului de finanțe al Republicii de la Weimar, contele Lutz Schwerin von Krosigk a devenit în 1932 ministru de finanțe. A rămas în această funcție mai întîi în cabinetele Papen și Schleicher, iar apoi a fost preluat de Hitler, fiind trezorierul celui de-al treilea Reich pînă la prăbușirea acestuia. Mai mult, și-a păstrat aceeași funcție și în guvernul fantomă al amiralului Dönitz care, după sinuciderea lui Hitler, a încercat să creeze simulacrul unei autorități legitime, moștenitoare a regimului nazist.

Arestat în 1945, Schwerin von Krosigk a făcut parte din ultimul lot de acuzați care au compărut în fața Tribunalului Internațional de la Nürnberg. Condamnat în 1949 la zece ani închisoare și întemnițat la Landsberg, a fost grațiat după numai doi ani, în 1951, de autoritățile americane de ocupație.

Ieșit din temniță, a publicat mai multe lucrări ca: *Es geschah in Deutschland* (S-a întîmplat în Germania), *Die grosse Zeit der Feuer* (Marea epocă a focului), un studiu asupra dezvoltării industriei germane, *Staatsbankrott* (Falimentul statului), o istorie a politicii financiare a Germaniei între anii 1920-1945 și, în fine, *Memoiren* (Memorii).

[2] În perioada 1932-1945, Franz von Papen, membru al partidului nazist, fusese cancelar al Reichului, vicecancelar sub Hitler, ambasador la Viena și, ulterior, în Turcia (*Magazin istoric*, nr. 10/1977).

dacă erau funcționari sau, pur și simplu, medici.

Lammers înainta văzînd cu ochii. Pînă la urmă, Hitler l-a numit șeful Cancelariei Reichului, deși nu era un vechi nazist, ci doar o figură politică a dreptei germane, versat în chestiuni de administrație. Acesta a fost motivul pentru care l-a ales Hitler. Dar nu ca om de legătură cu administrația, ci ca pe o prelungire a brațului cu care el mînuia pîrghiile mașinii statale. Iar atunci cînd Ribbentrop[1] n-a mai avut, o vreme, intrare directă la Hitler, Lammers a trebuit să rezolve și o seamă din treburile Ministerului de externe. Evident, a avut unele greutăți cu respectivii demnitari. Un vechi nazist ca Alfred Rosenberg[2] îi reproșa chiar că este mai mult decît o eminență cenușie.

Pentru avocatul lui, Alfred Seidl, Lammers era o povară dezagreabilă, întrucît, în cazurile cînd existau dubii, pretindea mereu că el n-a știut, n-a văzut. Or, avocatului Seidl nu-i prea venea la îndemînă să avanseze argumente atît de puțin convingătoare, fraze atît de insipide ca: „Ce aveți cu mine, eu n-am fost decît un fel de notar al Reichului; legalizam actele venite de la Führer și le coordonam cu cele sosite de la alte ministere". În realitate, Lammers a fost forța motrice a împlinirii tuturor dorințelor lui Hitler și a coordonării ministerelor.

Cel de-al treilea personaj din trio-ul care a condus, de fapt, Reichul, a fost Martin Bormann[3], însărcinat să pună ordine, pentru Hitler, în tot ce privea partidul nazist. Amîndoi aveau însă în comun faptul că trebuiau să traducă în viață vrerea lui Hitler. Misiune pentru care Lammers a dispus de tot aparatul ministerelor, de toată administrația, fiind umbra lui Hitler.

Lammers făcea parte dintre cei care, la ananghie, minteau și recunoșteau abia cînd li se vîra adevărul sub nas.

Cutia lui Hoffmann

Îmi aduc aminte de un interogatoriu pe care i l-am luat lui Lammers și în cursul căruia l-am întrebat dacă el nu ascultase cumva cuvîntările lui Hitler, în care acesta vorbise despre exterminarea evreilor. Ei bine, închipuiți-vă, Lammers nu auzise cum, în 1939, în plin Reichstag, Hitler proferase astfel de amenințări. Drept care, am coborît la Heinrich Hoffmann, fotograful personal și de curte al lui Hitler, instalat, cu toate fotografiile lui, în clădirea Tribunalului.

Numai el avusese dreptul să facă anumite fotografii. Printr-o fericită întîmplare, la parterul Tribunalului din Nürnberg (acest tribunal unic în felul lui, în podul căruia erau depozitate actele despre legislația rasială, iar jos la subsol, toate fotografiile lui Hitler, ale ciracilor lui și ale unor documente), aveam totdeauna la îndemînă o colecție, extrem de utilă, de imagini care, mai tîrziu, au fost cumpărate de o firmă particulară, iar azi mai sînt, poate, utilizate de fiul lui Hoffmann. Între fotograf și răposatul Führer existase o relație specială, întrucît Eva Braun își făcuse ucenicia la Hoffmann. De aceea, el se bucurase, oarecum, de statutul unui membru al familiei. În orice caz, Hoffmann fusese găsit, mi se pare, concomitent cu colecția lui, iar serviciul nostru de urmărire îl angajase numaidecît, dîndu-i casă, masă și o nouă slujbă. Așa că, oricînd aveam nevoie, îi puteam spune: „Ia să vedem ce mai este prin cutia dumitale cu minuni".

Am coborît deci la Hoffmann și l-am întrebat: „N-ai ceva cu Lammers?" Fotograful, un partener de afaceri foarte agreabil, s-a pus imediat pe căutat și a dibuit, într-adevăr o fotografie care-l reprezenta pe Hitler la tribuna Reichstagului, iar lîngă el pe Lammers, care aplauda! Pe versoul fotografiei era notat cu grijă „Reichstag" și data ședinței în care Hitler vorbise despre exterminarea evreilor. I-am arătat-o și lui Lammers. Dintr-o dată, memoria i s-a împrospătat.

Din fericire, Hoffmann avea și fotografiile făcute la ceremoniile cînd diverși comandanți de armate, care dobîndiseră victorii, sau civili cu mari merite față de Reich primiseră din partea lui Hitler „mici" daruri. Astfel am găsit o grămadă de fotografii frumos rînduite și în toate Lammers putea fi văzut înmînînd sume de 250 000 sau 500 000 mărci. Nimeni nu refuzase aceste daruri. Principiul lui Hitler că micile daruri întreține prietenia părea să-și fi dovedit utilitatea.

În orice caz, de aici încolo, pentru mine Lammers a rămas asociat cu fotografia în care îl aplauda pe Hitler. Ceea ce l-a determinat ca, dintr-o dată, să înceapă a povesti cîți oameni scăpase el. Și anume pe toți cei care înaintaseră lui Hitler petiții de felul acesta: „Este o mișelie ca oameni bolnavi să fie uciși, sub motiv că sînt guri de prisos". Pe toți aceștia, el îi salvase. Și acum luați aminte la ceea ce urmează: „Căci dacă aceste petiții ar fi fost înmînate Führerului, cu siguranță că autorii lor ar fi fost imediat arestați".

---

[1] Joachim von Ribbentrop a fost numit ministru de externe în februarie 1938, după ce deținuse funcția de ambasador la Londra (din vara lui 1936). În rîndul șefilor naziști, fostul importator de vinuri, care, în condiții dubioase, își adăugase particula nobiliară *von*, era poreclit *Ribbensnob*.

[2] Alfred Rosenberg — Reichsleiter pentru ideologie și politică externă al partidului nazist, editor al ziarului *Volkischer Beobachter*, șeful serviciului (biroului) de politică externă al partidului nazist (A.P.A.), ministru pentru teritoriile ocupate în Răsărit (din luna iulie 1941), general S.S. și S.A.

[3] Martin Bormann a fost din 1933 pînă în 1941 șef de cabinet al locțiitorului Führerului R. Hess și, după fuga acestuia în Anglia, în mai 1941, șeful Cancelariei partidului nazist. De la 12 aprilie 1943, a fost secretar al lui Hitler și general S.S.

Acuzaţii „prea subţiri"

Tot la Cancelaria Reichului lucrase şi secretarul de stat Kritzinger. Care n-a pretins niciodată că a fost un rezistent, dar care a relatat despre groaza de care era cuprins de fiecare dată cînd vedea fotografiile, făcute de soldaţi, ale unor asasinate în masă săvîrşite în Răsărit. „Şi cum aţi reacţionat?" l-am întrebat pe Kritzinger, care participase şi la conferinţa de la Wannsee, din 20 ianuarie 1942, la care se adoptase „soluţia finală". El mi-a dat un răspuns care nu-l prea avantaja, dar avea, în schimb, meritul că era sincer: „Am rămas mai departe în postul meu, aşteptînd ca totul să se termine".

Acuzatul Otto Meissner — ulterior achitat — a lucrat şi el cu Lammers, numai că acesta din urmă era mult mai ticălos. Nu sufereau comparaţie. Meissner era o moştenire din vremea Republicii de la Weimar. Fusese şef al cancelariei prezidenţiale încă sub preşedintele social-democrat Friedrich Ebert (1919-1925). Nu am deloc intenţia să-i micşorez rolul cînd afirm: atunci a stat în anticameră şi la fel a rămas şi sub următorul preşedinte, Hindenburg (1925-1933), iar după acesta l-a servit, credincios şi zelos, pe Hitler, încasîndu-şi pînă la sfîrşit salariul pentru posturile importante (ca, de exemplu, Biroul cererilor de graţiere) pe care le-a ocupat.

A jucat un rol de seamă în aşa-zisa cucerire a puterii de către nazişti. A fost complice cînd Hindenburg l-a numit cancelar al Reichului pe cel care, cu numai cîteva săptămîni înainte, îl numise „caporalul din Boemia"[1]. În felul acesta, iarna anului 1932-1933 a însemnat marea clipă a vieţii lui Meissner, care a fost ajutat de faptul că era mai aproape de Hindenburg decît Papen, Schleicher (cancelar, din 2 decembrie 1932) sau oricine altcineva. Într-adevăr, Meissner şi fiul lui Hindenburg, Oskar, aveau oricînd acces la preşedintele Reichului.

Este cam exagerat să se afirme că Hindenburg nu mai era în deplinătatea facultăţilor lui mintale. Nu! Ştia ce voia. Dar informat de aceiaşi inşi, a fost, firesc, înrîurit de ideile lor. Iar Meissner a acţionat mereu, legănat poate şi el de ideea înşelătoare: „Îl punem noi cu botul pe labe pe Hitler", idee hrănită de Papen.

Revederea lui Meissner cu mine nu a fost lipsită de un anume haz. Ca şi în cazul altora, dinaintea lui, prima lui întrebare a fost: „Cum să mă adresez dv.?" „Adresaţi-vă ca unui vechi cunoscut, domnule Meissner. Aţi avea ceva contra dacă am mai sta puţin de vorbă?" Pentru că la început nu voiam să întreprind nimic împotrivă-i. Încă ne mai întrebam dacă să fie martor sau acuzat.

Era cazat la Oberursel, unde adunasem cîţiva dintre foştii miniştri. S-ar putea spune că, în vara lui 1945, eu am prezidat acolo ultimele şedinţe ale guvernului celui de-al treilea Reich. În procesul marilor criminali de război, misiunea mea era să prezint acuzaţiile împotriva guvernului hitlerist. Dar, pînă la urmă, n-am izbutit, întrucît, după opinia tribunalului, acesta nu fusese o organizaţie, ca Gestapoul sau S.S.-ul, şi deci, nici o organizaţie criminală. Aceasta a fost motivarea juridică. Judecătorii spuneau: „Dacă procuratura doreşte să întreprindă ceva împotriva guvernului Reichului, trebuie să acuze pe

Bucuria eliberării, pentru deportaţii din lagărul de la Dachau

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1975, 1-3/1976, 9-10/1987.

fiecare ministru în parte, pentru fapte pe care acesta le-a săvîrşit sau le-a patronat".

Aşa s-a ajuns la situaţia că Meissner, Lammers, ministrul de finanţe Schwerin-Krosigk, cel al agriculturii, Darré au fost încriminaţi doar ca foşti reprezentanţi ai guvernului Reichului.

O ţesătură de minciuni

Mai întîi au fost foarte bucuroşi că nu erau consideraţi ca exponenţi ai guvernului Reichului, prin urmare ai unei organizaţii criminale. O datorau avocatului Kubuschok, care, de altfel, nu simpatiza defel cu ei, dar se pricepuse să avanseze cele mai pertinente argumente juridice. Îmi amintesc de „ultima şedinţă a guvernului Reichului", ţinută în vila Oberursel de lîngă Frankfurt. Acolo, foştii miniştri s-au întîlnit pentru ultima oară, de astă dată ca arestaţi, şi s-au putut întreţine asupra celor mai bune posibilităţi de a-şi organiza apărarea.

Vila fusese cămin pentru surori de caritate şi învăţătoare bătrîne. Noi îi spuneam însă „Casa Alaska" (numele de cod al acestei case aflate în afara lagărului Oberursel). Acolo erau deţinuţi miniştrii şi cîţiva secretari de stat. Meissner a fost acuzat de rolul lui în criminalul aparat al justiţiei naziste. Prin cancelaria prezidenţială trecuseră mii de cereri de graţiere, consecinţe ale unor pseudoprocese civile sau militare. Dar acuzaţia era totuşi greu de susţinut şi a fost considerată „superficială" de Tribunal.

Cuprinsesem în actul de acuzare şi cazuri de procese ale unor germani împotriva altor germani, precum şi cîteva tranzacţii financiare, însă tribunalul nu le-a reţinut nici pe acestea şi Meissner a fost eliberat. Deşi, nu încape îndoială, activitatea lui ca şef al cancelariei prezidenţiale a fost vădit subapreciată. Dar, cum în relaţiile personale nu fusese un tip dezagreabil, odios, ci mai degrabă îndatoritor, inspirînd încredere, şi cum nu existau documente care să-l acuze, a scăpat nepedepsit. Schwerin-Krosigk, care se afla într-o cameră pe acelaşi coridor cu Meissner, era un ins foarte elegant, foarte cultivat şi se socotea absolut nevinovat. Faptul că jaful banditesc al detaşamentelor de commando şi tot felul de maşinaţii economice secătuiseră Polonia nu părea să-i apese conştiinţa. Pe de altă parte, „soluţia finală" trecuse prin toate ministerele: atîta doar că unul organiza jaful, iar altul încasa beneficiile.

Pentru a putea susţine acuzarea împotriva lui Schwerin von Krosigk am răsfoit bugetul Ministerului de finanţe al Reichului şi am găsit clar indicate cheltuielile pentru întreţinerea lagărelor de concentrare. Ceea ce punea cel puţin sub semnul întrebării nevinovăţia ministrului de finanţe.

Schwerin-Krosigk îmi făcea impresia unui ipocrit. Ţinea să fie socotit un personaj mai de soi decît ceilalţi acuzaţi. Provenise şi fusese preluat din guvernul Papen, fiind şi mai înainte un financiar cunoscut. S-a pornit să turuie exact aceleaşi minciuni ca şi ceilalţi. Iar după ieşirea din închisoare, a pretins că sentinţa de zece ani detenţie cu care se alesese fusese de la bun început ticluită. Şi deci că tot procesul lui fusese o farsă. Afirmaţia se întemeia pe faptul că apărătorul lui, Stefan Fritsch, mă întrebase odată: „Ce părere aveţi, cît o să capete Schwerin-Krosigk?" Iar eu îi răspunsesem, în conformitate cu ceea ce simţeam realmente: „Dacă scapă cu zece ani, să fie mulţumit". Din acest răspuns, clientul dedusese apoi că întregul proces fusese o simplă înşelătorie.

Pe drept sau pe nedrept, un mare număr de nazişti au scăpat cu viaţă prin simplul fapt că au fost judecaţi la Nürnberg. Împotrivalui Schwerin-Krosigk exista o cerere de extrădare din partea Poloniei. Dar şefii mei mi-au spus: Îl avem aici, noi am făcut toate cercetările, aici să fie condamnat. Deşi personal mă cam îndoiesc că în Polonia ar fi scăpat cu zece ani închisoare. ■

(va urma)

Traducere de
Dumitru HÎNCU

„ISTORIA UNEI ÎNDELUNGATE IUBIRI"

(Urmare din p. 41)

— *Să ne reamintim şi lupta comună din timpul primului război mondial. Dumneavoastră aţi menţionat şi o placă memorială ce se găseşte pe frontispiciul Panthéonului, la Paris.*

— Într-adevăr. În sediul Universităţii Paris-I, Panthéon-Sorbona, se află o placă memorială, ce a fost fixată acolo imediat după primul război mondial, pentru a cinsti memoria studenţilor români, foşti studenţi ai facultăţii noastre, care au căzut în timpul războiului. Pentru a marca simbolul prieteniei dintre cele două ţări, a fost adus pămînt din România, care a fost aşezat într-o criptă în spatele plăcii şi se găseşte şi acum acolo, ca permanentă mărturie a unor legături ce trebuie să fie mereu reamintite. Ele rămîn înscrise în memorie, în inimi.

— *Deoarece exprimă, veţi fi de acord, aspiraţii comune...*

— Nu îmi apar întîmplătoare faptele de istorie comună, consolidarea de-a lungul veacurilor a prieteniei dintre cele două popoare. Aceasta se sprijină pe o mare convergenţă a năzuinţelor lor, pe puncte de vedere apropiate privind viaţa internaţională. Pe vocaţia unei dezvoltări de sine stătătoare, în condiţii de pace. Pe un profund ataşament faţă de cauza apropierii şi destinderii în Europa şi pe întreaga planetă, în vederea salvgardării civilizaţiei. Cunoaştem cît de ataşată este România, conducerea acestei ţări ideii forţei dreptului. Şi noi, francezii, sîntem ataşaţi instituirii primatului dreptului internaţional, sîntem împotriva încercărilor de a i se substitui, forţa brutală în relaţiile dintre state. Prin urmare, avem ţeluri comune, ca popoare iubitoare de pace şi înţelegere. Şi un mesaj comun, acela al fraternităţii în lume. Al umanismului. ■

Crina SÎRBU

File din istoria Africii

1921: BĂŞTINAŞUL ESTE CEL CE PLĂTEŞTE

CATHERINE COQUERY-VIDROVITCH

Între 15 noiembrie 1884 şi 26 februarie 1885, reprezentanţii a 15 state europene s-au reunit la Berlin pentru a preciza poziţiile guvernelor lor faţă de continentul african. Programul oficial al conferinţei, foarte cuprinzător, avea o puternică capacitate de atracţie umanistă: lupta împotriva comerţului cu sclavi, ameliorarea nivelului de viaţă al indigenilor, probleme economice şi de drept internaţional. Nici un cuvînt însă despre obiectivele reale ale conferinţei, ce decurgeau din intensificarea competiţiei coloniale, determinată îndeosebi de apariţia unui nou concurent pentru toate ţările posesoare de colonii din Africa, şi anume Germania. Nici un cuvînt despre reîmpărţirea sferelor de influenţă, despre soluţionarea unor recente incidente dintre Franţa şi Belgia, Franţa şi Portugalia, Belgia şi Olanda etc. Reprezentanţii a 15 state europene veniseră la Berlin pentru a se pune de acord cu privire la „misiunea omului alb de a-i asocia civilizaţiei pe indigenii din Africa", cum arăta în discursul de deschidere cancelarul Bismarck.

Reuniunea, episod diplomatic cu grave implicaţii în destinele Africii, s-a desfăşurat... fără nici o prezenţă africană, cum se menţionează în volumul L' Afrique coloniale, de Ibrahima Baba Kaké, volum apărut la Paris, în 1978. În fapt, ea a legalizat pe plan internaţional colonialismul, conferindu-i un statut mondial. Africa intra într-o nouă etapă a suferinţelor şi, în acelaşi timp, a luptei pentru independenţă. Era epoca capitalismului monopolist, caracterizată, între altele, prin goana după reîmpărţirea lumii în sfere de influenţă, prin agravarea raporturilor între marile puteri,

Muncă forţată pe un şantier african, la începutul veacului XX

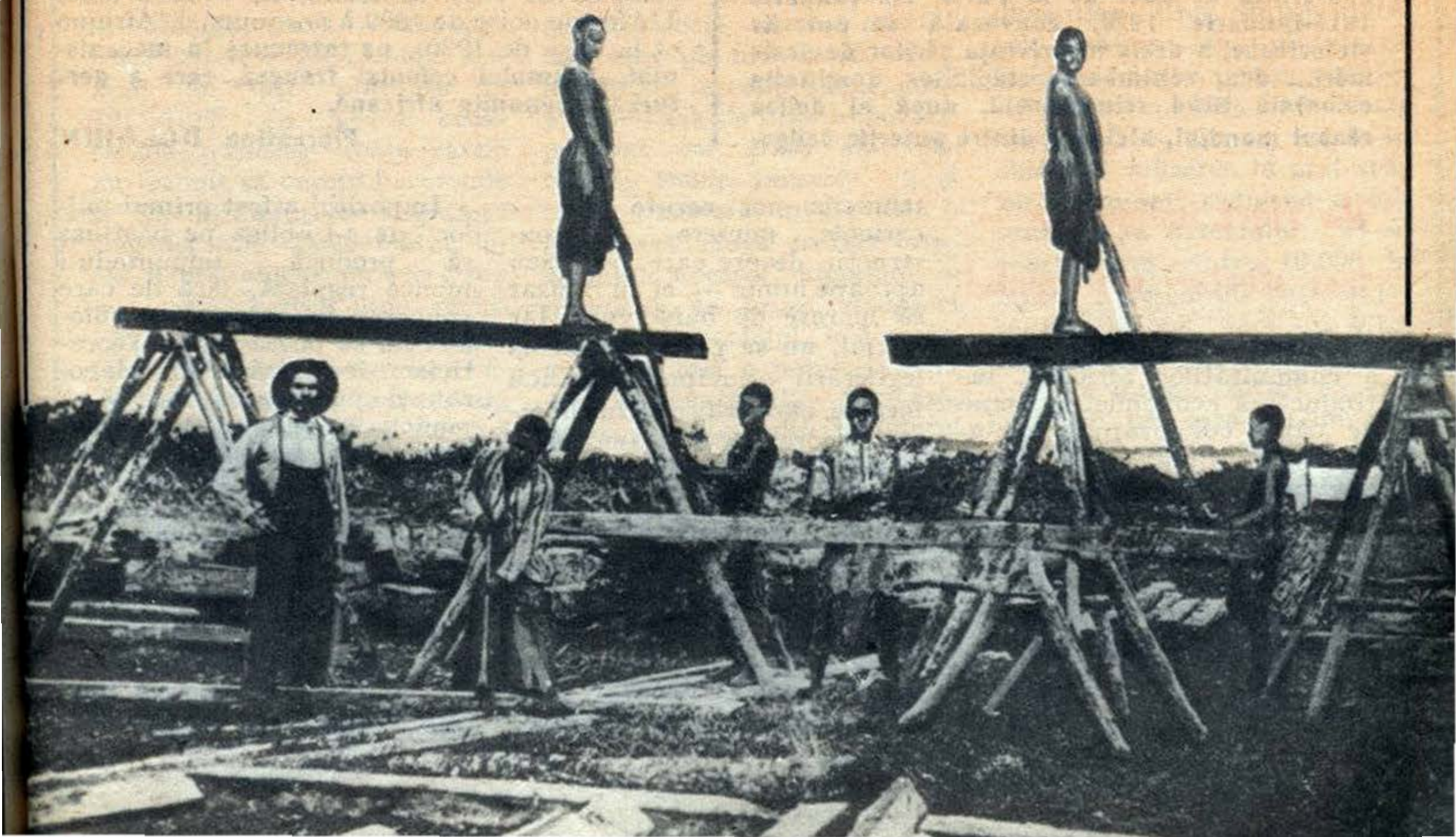

dornice să obțină noi piețe de desfacere, să-și intensifice și extindă exploatarea și asupra popoarelor africane.

După ce, vreme de aproape patru veacuri, practicase oribilul trafic cu sclavi, care antrenase peste 10 milioane de africani (Enciclopaedia Britannica, în 30 volume, 1977, menționează 15 milioane) — fără a-i socoti pe cei morți în cursul războaielor pentru capturarea lor și în timpul traversării oceanului — la sfîrșitul sec. XIX, cînd vînătoarea de negri încetase a mai fi rentabilă, capitalismul, cu ingeniozitatea lui veșnic vie în materie de profituri, găsise o soluție: exploatarea africanilor la ei acasă. Locul sclavagismului modern îl lua colonialismul, politică de înrobire și exploatare a unor popoare slab dezvoltate, de jefuire a bogățiilor unor țări, cărora li se rezerva rolul de surse de materii prime și de forță de muncă ieftine, de piețe de desfacere avantajoase pentru metropolă.

„Una din problemele arzătoare ale relațiilor internaționale — **subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu** — o constituie existența pe întinse regiuni ale globului a unui mare număr de țări rămase în urmă din punct de vedere economic și social, ca urmare a îndelungatei dominații coloniale. Jefuirea bogățiilor naționale de către puterile imperialiste a împiedicat aceste popoare să-și dezvolte forțele de producție, industria, agricultura, știința, să-și asigure un nivel de viață material și spiritual ridicat, în timp ce în țările capitaliste avansate avuția națională a crescut continuu".

În veacul XX, țările Africii aveau să fie implicate în cele două conflagrații mondiale[1], soldate, pentru ele, cu mari jertfe umane: două milioane și jumătate de oameni în primul război mondial și peste un milion în al doilea.

Dar dacă, după primul război mondial, Conferința de pace de la Paris, din ianuarie 1919-ianuarie 1920, convocată de puterile victorioase, a decis în privința țărilor de peste mări... doar schimbarea stăpînilor, dominația colonială fiind reinstaurată, după al doilea război mondial, nici una dintre puterile beligerante nu a mai cîștigat vreun teritoriu. Marea conflagrație a inaugurat un proces de transformări radicale. Africanii se declaraseră de acord să ajute puterile coloniale cu condiția ca, la încheierea ostilităților, în țările lor să fie introduse reforme economice, politice, sociale. S-a spus, pe bună dreptate, că primul război mondial a însemnat ultimul capitol în lupta europenilor pentru împărțirea Africii.

Participarea africanilor la cele două conflagrații mondiale a avut consecințe importante — sociale, economice și politice —, atît pentru țările posesoare de colonii, cît și pentru popoarele dominate. În plus, cum arăta reputatul africanolog britanic Michael Crowder, pentru prima oară în viața lor, africanii întîlniseră europeni mai puțin cultivați decît ei. Pentru prima oară, văzuseră că acești albi „civilizați" se ucideau în masă unii pe alții, că orașele lor bogate și casele lor luxoase puteau fi distruse. Ululți că s-au putut înșela atîta amar de vreme, abia își ascundeau disprețul. Acest dispreț avea să se convertească într-o aprigă mișcare de eliberare națională a coloniilor africane, care va modifica radical harta politică a lumii. În 1960, cea mai mare parte a coloniilor dispăruseră. Dacă în 1956 numai 7 state africane erau membre ale O.N.U., în 1980, numărul acestora era de 51.

Perioada lungă și grea de 75 ani dintre Conferința de la Berlin și momentul decolonizării Africii arătase într-un mod izbitor că niciodată africanii nu fuseseră obiecte pasive ale istoriei lor.

În articolul care urmează — reprodus într-o formă prescurtată și cu titlul și subtitlurile redacției noastre din revista L'histoire, **nr. 69, număr special consacrat colonialismului — Catherine Coquery-Vidrovitch, profesoară la Universitatea Paris VII, codirectoare a Laboratorului „Lumea a treia — Africa" și autoare a mai multor lucrări consacrate istoriei Africii** (Le Congo français au temps des grandes compagnies concessionnaires, 1898-1930; L'Afrique noire de 1800 à nos jours; L'Afrique et la crise de 1930), **ne introduce în mecanismul sistemului colonial francez, care a perturbat economia africană.**

Florentina DOLGHIN

Un sfert indigenilor — trei sferturi metropolei

Pentru cea mai mare parte a comunităților africane, introducerea economiei moderne de către colonizatori, la începutul secolului XX, s-a tradus prin jaf și violență, iar munca forțată a devenit simbolul ei. Exploatarea zonelor cucerite presupunea concursul activ al africanilor. Dar, ținînd seama de salariile foarte mici ce li se propuneau și de tehnicile noi cerute lor — agricole, miniere, de construcții, despre care nu știau aproape nimic —, ei au refuzat să lucreze de bună voie. Iar oficial, nu se punea problema legiferării principiului muncii forțate, care era „contrar libertății morale, ca și sentimentelor noastre de umanitate și practicilor noastre de colonizare", cum arăta ministrul francez al coloniilor, în mai 1901. Dar în 1946 a fost necesară legea denumită Houphouët-Boigny, pentru a suprima munca forțată. Ceea ce însemna că ea existase.

Impozitul a fost primul mijloc „de a-l obliga pe băștinaș să producă, impunîndu-i munca regulată, fără de care «punerea în valoare» a coloniei nu se putea face". Teoreticienii colonizării au elaborat și justificarea morală a muncii forțate, în numele superiorității, necontestate pînă atunci, a civilizației „occidentale". Era datoria omului alb să arate popoarelor „sălbatice", fie și cu forța, binefacerile acestei „noi concepții de viață", inseparabilă de „ideea proprietății private, de utilitatea muncii, care trebuie să ușureze dobîndirea produselor".

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1985.

Dar impozitul a constituit o contribuţie financiară redusă şi a instaurat, sub forme ascunse, un regim apropiat de munca forţată. Rezultatul a fost încurajarea rezistenţei pasive a africanilor, revoltele lor sporadice şi depopularea satelor. A te sustrage, atît cît se putea, acestei obligaţii — adică celor două sau trei luni de muncă insuficient plătită — a devenit o grijă permanentă a ţăranului african.

În 1914, potenţialul economic era „mizerabil, pentru un imperiu colonial atît de vast şi pentru o metropolă atît de bogată", constata secretarul general al Uniunii coloniale. „Pentru a obţine de la admirabilul nostru imperiu colonial partea pe care trebuie în mod normal să o obţinem — afirma ministrul coloniilor, André Maginot, viitorul creator al liniei de fortificaţii Maginot — nu ne rămîne altceva decît să facem ceea ce am făcut pînă acum, dar de zece, de douăzeci de ori mai mult". Evidenta contradicţie între cuantumul efortului cerut şi reducerea mijloacelor necesare realizării lui, în personal — decimat pe front — şi în credite, a determinat, printre altele, demisia guvernatorului general al Africii occidentale franceze (A.O.F.), Van Vollenhoven. „Cum să intensifici producţia agricolă şi să trimiţi în Franţa cele 400 000 tone de arahide, dacă se depopulează satele?" Rezultatele maxime au fost obţinute în 1916-1917. În Africa ecuatorială franceză, toate satele au trebuit să cureţe buruienile şi să însămînţeze suprafeţe considerabile. Consumului local îi era alocat un sfert din producţie, restul fiind rechiziţionat pentru aprovizionarea trupelor franceze din Camerun. În Africa occidentală franceză, grînarele de rezervă s-au golit, puse la grea încercare de doi ani de semisecetă (1911-1912) şi de unul de secetă totală. Din loc în loc, foametea apăruse şi pînă atunci, dar de atunci înainte cel mai mic accident — o secetă instaurată în mod excepţional, o invazie de lăcuste —

Căutători de aur din Coasta de Fildeş

lua proporţii dramatice, fiind urmat de măsuri coloniale: restricţii de alimente şi obligaţii în muncă. În Niger, foametea din 1913-1915 a atins forme îngrozitoare, iar în Gabon, în ţara Fang, ea a durat pînă în 1925. Dezrădăcinaţi, supuşi la munci istovitoare şi la o hrană cu care nu erau obişnuiţi, cele cîteva mii de salariaţi recrutaţi s-au dovedit deosebit de sensibili la bolile noi: pînă în 1914, una dintre cele mai răspîndite a fost beri-beri, care a afectat mai ales pe muncitorii necalificaţi de la căile ferate, hrăniţi pe bază de orez importat, pe care nu ştiau să-l gătească. Bolile venerice, ca şi cele pulmonare, au devenit o adevărată plagă socială. Ansamblul acestor afecţiuni a provocat, în primii douăzeci de ani ai secolului, o descreştere sensibilă a populaţiei (în Africa ecuatorială franceză, peste o treime din populaţie a pierit). Examenul recruţilor permitea să se constate starea sanitară lamentabilă a populaţiei: în 1915 la Lahou (Coasta de Fildeş), numai 6 la sută din recruţi au fost acceptaţi. Procentul respinşilor era aproape întotdeauna peste 50 la sută.

Culturi care nu costă un ban

La începutul anilor 1920, ministrul coloniilor, Albert Sarraut, a insistat pe „punerea în valoare a coloniilor franceze" (care este şi titlul lucrării sale program, publicată în 1923) şi pe ameliorarea stării sanitare şi formarea tehnică a muncitorilor — indispensabili, dar ameninţaţi cu dispariţia. Una dintre sarcinile majore era recrutarea mîinii de lucru pentru şantierele coloniei. Mai mult decît impozitul — intrat acum în obicei, — folosirea la preţ scăzut a muncii indigene a devenit cheia sistemului. „Vi se construieşte pentru 10 000 de franci o reşedinţă care valorează 100 000, zeci de kilometri de drumuri pentru cîteva sute de franci, culturi experimentale pe sute şi mii de hectare, care nu costă un ban. Cel ce plăteşte e mut: băştinaşul" (H. Cosnier, *L'Ouest africain français*, Paris, 1921).

Forma cea mai evidentă a muncii forţate o constituiau „prestaţiile" sau obligativitatea muncii gratuite pentru lucrările de folosinţă publică

(șantiere rutiere, de exemplu). Măsura se considera o reluare a obiceiului tradițional de a munci pentru șef, de fapt, pentru întregul sat, în „interesul general": 15 zile în Africa ecuatorială franceză (A.E.F.), 8-12 în Africa occidentală franceză, 4 în Senegal, completate în 1929 prin rechiziții în caz de calamități naturale. Măsura, suportabilă în sine, a devenit oprimantă din cauza dificultăților aprovizionării cu alimente a muncitorilor; șantierele fiind situate la o distanță de peste o zi de mers (30 km), aprovizionarea cădea în sarcina femeilor, așa încît, pe toată durata angajamentului, ele trebuiau să străbată aceste lungi distanțe.

Au apărut apoi primele plantații de bumbac în Oubangui-Chari (A.E.F.), iar în Volta Superioară [Burkina Fasso] bumbacul a fost una dintre cauzele exodului populației „mossi". 80 000-100 000 de persoane au fugit spre Coasta de Fildeș și mai ales spre Coasta de Aur, unde, pe plantațiile de cacao, munca era mai bine organizată și salariile mai mari. Perioada a lăsat în cultura populară a populației „mossi" și un proverb: „Munca pentru omul alb este moartea omului negru". De asemenea, din aceleași rațiuni, triburile yoruba din Dahomey au emigrat spre Nigeria. Din jurul anilor 1930, noile culturi, precum cafeaua și cacaoa (din Coasta de Fildeș și Camerun), s-au dovedit efectiv rentabile.

În această perioadă, s-au înmulțit marile șantiere forestiere în Gabon, iar șantierele de lucrări publice (feroviare, mai ales) au apărut aproape pretutindeni. Și, cu cît țara era mai puțin populată, cu atît mai acute deveneau problemele recrutării. Administrația se alia cu șefii locali, care primeau o gratificație proporțională cu numărul de oameni puși la dispoziție. Procedeul a permis ca între anii 1918 și 1925, rețeaua rutieră din Oubangui-Chari, să crească de la 340 la 4 000 km. Dar munca forțată nu se limita numai la șantierele feroviare. „Toate birourile despre care am vorbit le-am construit cu munca forțată. Și casa cu o sută de uși, cea situată pe deal, reședința guvernatorului", se menționează într-un document de arhivă.

Recrutările pentru șantierele feroviare din Congo au produs mari mutații; plasarea rapidă de mînă de lucru a afectat, timp de zece ani, evoluția economică a întregii țări. Anunțul unei recrutări trezea o „panică terorizantă", căci ea era egală cu „o condamnare la moarte". Luînd în calcul decesele mascate prin dezertări, cel puțin 20 000 oameni au plătit cu viața construcția căii ferate, mai ales în anii tragici dintre 1925 și 1928. „S-a făcut o afacere bună din mizeria și spaimele lor" (G. Sautter, *Notes sur la construction du chemin de fer Congo — Océan* în *Cahiers d'études africanes* VII, 1967).

Recrutarea forțată era un fenomen curent și pe șantierele feroviare din A.O.F., mai ales în Senegal-Niger, unde, într-un interval de mai mulți ani, au fost adunați 7 000 de muncitori; Volta Superioară a furnizat peste 22 000 de oameni, între 1919 și 1924, iar în Benin-Niger, salahorii erau achiziționați cu ora sau cu tocmeala. În sfîrșit, acolo unde nu exista nici cale ferată, nici drum carosabil, transportul rămînea, în anii 1925, o obligație exclusiv a africanilor. Europenii recrutau africani în mine, pentru agricultură, pe plantații și pe șantierele de lucrări publice (drumuri, căi ferate, porturi). În plus, *Pax colonica* se îngrijea să aibă și ea un personal auxiliar, necesar politicii sale (soldați, gardieni și polițiști, personal tehnic ajutător), pe care îl recruta tot din rîndurile băștinașilor. ■

În românește de
Victor CIOC

●

Într-unul din discursurile sale, Take Ionescu referindu-se la un protejat de-al său, afirma:

— Viața lui este curată ca un pahar de cristal...

La care, cineva din sală a replicat:

— Paharul este curat, într-adevăr, păcat însă că e..., gol!

●

În timpul unei campanii electorale în America, doi candidați republicani discutau despre metodele pe care le foloseau pentru atragerea alegătorilor.

— Eu, spunea unul dintre ei, călătoresc numai cu taxiul. După fiecare cursă, le dau șoferilor un bacșiș substanțial și le spun: votați-i pe republicani!

— Și eu, a răspuns celălalt, călătoresc tot cu taxiul, dar nu dau nici un bacșiș. La coborîre, am grijă să le spun șoferilor: vedeți, să-i votați pe democrați!

●

Atunci cînd Charles Maurice de Talleyrand-Périgord, prinț de Bénévent (1754-1838), diplomat și om politic francez, ministru de externe în timpul Directoratului, Consulatului, Imperiului și Restaurației, a fost întrebat de un prieten ce anume îl făcea să acorde atîta încredere și simpatie contelui de Montrond, a răspuns:

— Țin la el, pentru că Montrond are destul de puține scrupule.

Auzind cele spuse de Talleyrand, Montrond a replicat:

— În ceea ce mă privește, îl apreciez pe Talleyrand pentru că el este complet lipsit de scrupule...

ITINERAR ISTORIC PE VALEA OLTULUI

Dr. VASILE SMĂRĂNDESCU

„Leagănul de piatră al legendei, muntele din care izvorăşte Oltul, se vesteşte — peste larga desfăşurare de cîmpii a Ardealului — cu o forţă fascinantă şi covîrşitoare. Magnet de granit, el atrage privirile din prima clipă, iar privirile se întorc mereu într-acolo, de parcă ar fi ace de busolă, ori de cîte ori s-au îndreptat, din greşeală, în altă parte". Astfel descria Geo Bogza în admirabilul său ciclu de reportaje reunite în *Cartea Oltului*, Muntele Hăşmaşul Mare, adăugînd că acest munte reprezintă locul de obîrşie a „două dintre cele mai slăvite ape ale ţării" — Oltul şi Mureşul.

De la izvor pînă la vărsare, Oltul străbate un traseu de 670 km, prin locuri de un neasemuit pitoresc, încărcate, totodată, cu un bogat trecut istoric, căruia anii socialismului i-au adăugat măreţe zidiri economice, culturale, edilitare — rod al prefacerilor cunoscute de întreaga noastră ţară în perioada de nouă istorie şi îndeosebi în ultimele decenii, sub înţeleapta conducere a partidului. Istoria găseşte rezonanţe în însăşi denumirea rîului, cunoscut în antichitate cu numele *Alutus* sau *Aluta* (cum figurează în *Îndreptarul geografic* al lui Ptolemeu) — termen apreciat de numeroşi istorici şi lingvişti ca fiind de origine geto-dacică. Locuirea geto-dacică de-a lungul Oltului este ilustrată de numeroase vestigii şi mărturii arheologice, valea rîului oferind din cele mai vechi timpuri condiţii prielnice de viaţă.

În antichitate era considerat unul din rîurile importante ale Daciei, servind ca indicativ geografic pentru precizarea a două sisteme de fortificaţii înălţate de romani: una — *limes alutanus*, care dubla cursul Oltului de la Islaz pînă la Boiţa (Caput Stenarum) şi alta mai la răsărit de aceasta, *limes transalutanus* (pe linia Flămînda-Rucăr pînă în pasul Bran).

Denumirea Oltului a dăinuit în hidronimia românească — argument de netăgăduit al continuităţii de vieţuire a strămoşilor noştri pe meleagurile patriei (ca şi numele Someşului, al Crişului, Mureşului, Bîrzavei, Timişului, Siretului, Prutului, şi ale atîtor alte rîuri ale ţării). Istoria atît de veche a Oltului a dat naştere, firește, şi la legende. Izvorînd în apropiere unul de altul, Oltul şi Mureşul ar fi fost — potrivit tradiţiei populare — doi feciori de împărat porniţi să-şi caute tatăl. Mureşul a pornit pe drumul pe care a fost povăţuit. Oltul, neascultător, a ales alt drum, iar mai tîrziu, reîntors să-şi caute fratele, nu l-a mai găsit. Explicaţia este cursul sinuos al Oltului, sugestiv exprimat de Geo Bogza: „Pe cînd Mureşul străbate visător Ardealul, mînîndu-şi tot timpul undele spre apus, Oltul şi le poartă, cînd spre o zare, cînd spre alta, nemulţumit de calea pe care a ales-o şi chinuit de o mereu trează conştiinţă. Patetic, răzvrătit, căutînd primejdiile, provocînd soarta, veşnic în luptă cu lumea şi cu sine însuşi, iar în cele din urmă, împăcat şi cu sine şi cu lumea, treptele pe care el coboară — şi în acelaşi timp urcă — sînt ale unui destin eroic şi fecund".

De-a lungul acestui traseu sinuos, Oltul străbate zone geografice diferite (fiecare revelîndu-şi farmecul şi pitorescul specific), trece pe lîngă numeroase locuri cu mai veche sau mai recentă rezonanţă istorică. Să-i întovărăşim apele, punctînd cele mai semnificative popasuri.

Un prim obiectiv turistic se află chiar în imediata vecinătate a izvorului, acesta găsindu-se la poalele unei stînci, solitare, *Piatra Unică* sau *Singuratică* ce îşi înalţă semeţ culmile de granit. Cabana amenajată în imediata apropiere a stîncii menţionate facilitează cunoaşterea unuia dintre cele mai pitoreşti colţuri de ţară.

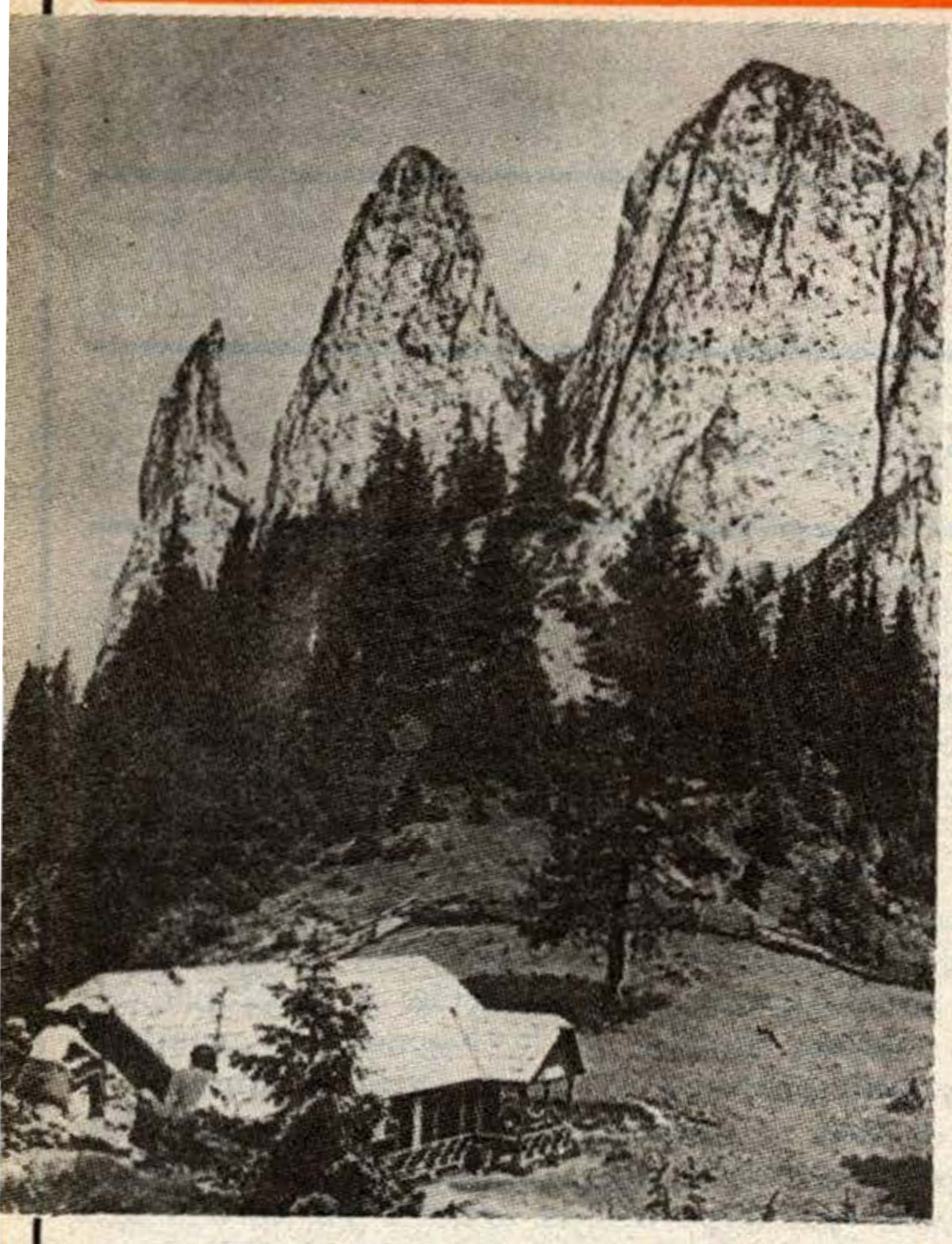

O atracție turistică — „Piatra Unică"

Valea Oltului la Cozia, vestita ctitorie a lui Mircea cel Mare

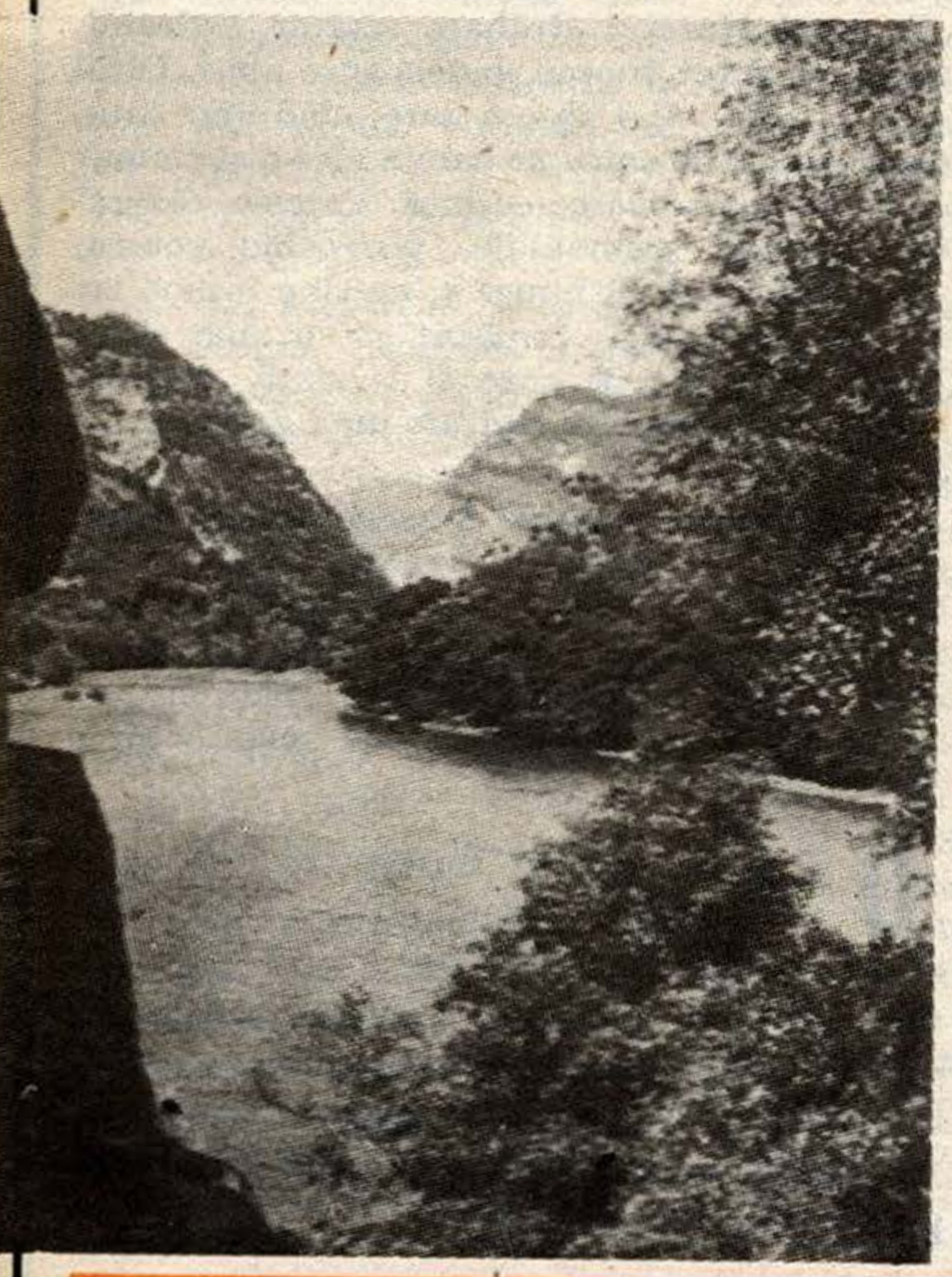

La scurtă distanță de la izvor întîlnim depresiunile Ciucului, în inima cărora se află orașul *Miercurea Ciuc*, reședința județului Harghita. Localitate veche, căpătînd statut de oraș în anul 1558, Miercurea Ciuc a rămas veacuri în șir o așezare urbană modestă, de fapt un orășel depășind doar cu puțin zona cetății medievale — actual sediu al Muzeului județean de istorie. În anii noștri, orașul a căpătat o mare extindere, dezvoltîndu-se atît pe plan economic prin construirea unor importante platforme industriale, cît și urbanistic. Ca întreaga zonă, bogată în izvoare minerale, Miercurea Ciuc prezintă și interes balnear, Băile Harghita (incluse în perimetrul orașului) și Băile Jigodin (la 4 km de oraș) constituind nucleul unui viitor centru balneoclimateric.

Ajuns în defileul Tușnad, Oltul străbate cunoscuta stațiune balneo-climaterică *Tușnad-Băi*[1], așezată într-un cadru deosebit de pitoresc, la poalele Muntelui Ciomatu.

Stațiuni balneo-climaterice se află și mai la vale, la *Malnaș-Băi* și *Bodoc*. Situată în mijlocul unei păduri de fag și de stejar din munții Baraolt, Malnaș-Băi funcționează de la începutul secolului, apele sale minerale, cu marca „Apă minerală naturală alcalină Syculia", devenind curînd cunoscute și dincolo de hotare.

Ieșind din defileul Tușnad, Oltul pătrunde în *Țara Bîrsei*[2], străveche formațiune administrativ-politică românească, menționată încă din sec. XIII. În partea nordică a Bîrsei — în porțiunea unde Oltul parcurge Șesul Frumos — la poalele Munților Baraolt se situează orașul *Sfîntu Gheorghe*, reședința județului Covasna. Vechi centru urban, menționat documentar ca localitate în anul 1332 și primind statut de oraș în 1461, Sf. Gheorghe a cunoscut adevărata dezvoltare după reorganizarea teritorial-administrativă din 1968, cînd a devenit reședință județeană. Fostul orășel, care dispunea în trecut doar de o fabrică de textile, una de sobe de faianță și vase de lut și de o manufactură de tutun, a devenit un centru industrial modern, cu numeroase întreprinderi industriale în continuă dezvoltare, cu așezăminte culturale (teatru dramatic, muzeu etc.) ce constituie mîndria orașului. Urbanistica a suferit, de asemenea, mari prefaceri, vădindu-se, totodată, preocuparea edililor de armonizare a vechiului oraș cu noile construcții arhitectonice.

Continuîndu-și drumul prin Țara Bîrsei, Oltul întîlnește o altă localitate cu rezonanță istorică, *Feldioara*, păstrînd vestigiile unui vechi castel medieval, din sec.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 10/1986; 9/1985.

XIII-XV, a cărui construire este atribuită cavalerilor teutoni. Dar Feldioara a rămas în istoria patriei mai cu seamă prin izbînda dobîndită aici de Petru Rareș împotriva lui Ferdinand I de Habsburg, victorie care a subliniat coeziunea și unitatea de luptă a țărilor române, conștiente de unitatea lor de neam și limbă.

Abia ieșit din Țara Bîrsei, prin defileul Racoș, care desparte Munții Baraoltului de Munții Perșani, Oltul pătrunde în *Țara Făgărașului*[1] — străveche formă de organizare administrativ-teritorială. Cunoscută și sub numele de Țara Oltului, această vatră românească este păstrătoarea unor datini și obiceiuri, anual evocate în festivalul folcloric de la Drăguș (loc de naștere al marelui folclorist din veacul trecut Ion Codru Drăgușanu), precum și a numeroase legende, avîndu-l în prim-plan pe Negru vodă, socotit „descălecător" al Țării Românești. Veacuri în șir, Țara Oltului a făcut parte din teritoriile „de peste munți" stăpînite de domnii Țării Românești, această stăpînire contribuind considerabil la întărirea unității de neam a românilor.

Orașul *Făgăraș* oferă călătorilor de azi — pe lîngă cetatea construită în sec. XIII și refăcută în mai multe rînduri (1342, 1570, 1662) — imaginea unei puternice „cetăți" industriale a chimiei românești.

Următorul popas în incursiunea de-a lungul Oltului este *Cîrța*, localitate ce adăpostește unul din cele mai vechi și mai valoroase vestigii în stil gotic din țara noastră. La scurtă distanță de Cîrța, spre munte, se află satul *Cîrțișoara*, în care se găsește un muzeu etnografic ce adună laolaltă unelte și obiecte de uz casnic specifice zonei etnografice făgărășene. În continuare, pe firul Oltului, se situează satul *Avrig*, locul de naștere al marelui cărturar român Gheorghe Lazăr, întemeietorul învățămîntului superior în limba română în Țara Românească și apropiat colaborator al lui Tudor Vladimirescu.

De la Avrig, Oltul își schimbă din nou, direcția (est-vest), îndreptîndu-se spre sud, printre culmile înalte ale Carpaților Meridionali. Defileul *Turnu-Roșu—Cozia*[2] alcătuiește, neîndoielnic, porțiunea cea mai pitorească a văii Oltului, loc de atracție turistică și, totodată, însemnată cale de trecere spre Transilvania, cunoscută încă de pe vremea dacilor și romanilor.

Vechilor ctitorii de la Cozia-Călimănești li se adaugă ctitoriile hidrotehnice din anii socialismului, care dau și mai multă strălucire cadrului natural deosebit al acestei zone. Și în această porțiune Oltul traversează un teren bogat în izvoare minerale, utilizate încă din antichitate, cum o dovedesc amenajările din apropierea fostului castru roman *Arutella* (lîngă Bivolari). Cunoscute și în evul mediu, izvoarele tămăduitoare de la *Cozia*, *Călimănești*, *Căciulata* (la care trebuie să le adăugăm și pe cele situate mai jos de defileul Oltului, la *Govora*) sînt valorificate în cadrul unor importante stațiuni balneoclimaterice, cunoscute nu numai în țară ci și peste hotare.

După 65 km de defileu, ajuns în dreptul municipiului *Rîmnicu Vîlcea*, Oltul scapă de strîmtoarea munților. Amintit documentar în urmă cu 600 ani (cea dintîi menționare, într-un hrisov al marelui Mircea voievod din 20 mai 1388), actuala reședință a județului Vîlcea este un vechi oraș, anterior chiar datei la care apare în hrisoave, ținutul Vîlcei fiind — cum apreciază istoricii — zona unde s-a dezvoltat una din cele dintîi formațiuni politice de la sud de Carpați, cnezatul lui Farcaș, pomenit în Diploma ioaniților, din 2 iunie 1247. Municipiul a cunoscut adevărata sa dezvoltare după reorganizarea administrativ-teritorială din anul 1968, cînd, devenind reședință de județ, a căpătat și atributele unui oraș modern, cu o industrie puternică, cu numeroase așezăminte culturale și cu o arhitectură modernă, inspirată din tradițiile locale.

După ieșirea din munți, Oltul își domolește apele. În satul *Cîmpul Mare*, din comuna Dobroteasa, întîlnim un nou monument arhitectonic specific zonei oltene — cula de la Cîmpul Mare (construcție arhitectonică impozantă, cu ziduri puternice, capabilă, ca o adevărată cetate, să facă față unor atacuri ale cetelor otomane).

Pătruns pe teritoriul județului ce-i poartă numele, Oltul trece pe lîngă municipiul *Slatina*, de asemenea un vechi oraș al Țării Românești, menționat pentru prima oară în anul 1368. Punct de vamă pe drumul ce lega orașul Sibiu cu Pitești, Tîrgoviște și sudul Dunării, prin „schela" de la Turnu, Slatina a rămas veacuri în șir un tîrg provincial, adevărata dezvoltare industrială, urbanistică și culturală căpătînd-o în anii făuririi socialismului. Important centru industrial Slatina a devenit cunoscută ca oraș al aluminiului românesc, Uzina de aluminiu din Slatina fiind vestită și dincolo de hotarele țării.

Ajuns în dreptul localității *Turnu Măgurele* (care păstrează ruinele unei cetăți romane și ale uneia feudale), Oltul își varsă apele în Dunăre în apropierea unui loc ce cuprinde în el bogate sensuri istorice: cîmpia de la *Islaz*, localitate aparținînd în prezent de Turnu Măgurele, unde la 9 iunie s-a vestit începutul revoluției de la 1848 în Țara Românească, unde s-a dat citi e întîia oară Proclamației revoluției și unde s-a constituit întîiul guvern revoluționar român.

Aici, în apele Dunării, Oltul reîntîlnește pe cele ale Mureșului, continuîndu-și drumul, înfrățiți cu apele fluviului și cu ale celorlalte rîuri spre Marea cea Mare. ■

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1986; 2/1986.

1939-1945.

CORESPONDENŢĂ SECRETĂ

CASA ALBĂ — DOWNING STREET 10

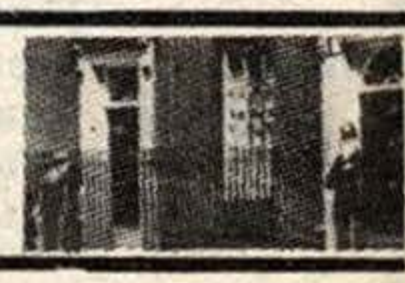

Dr. EUGEN PREDA

În seara de 7 septembrie 1944, la numai două zile după ce părăsise portul Greenock, transatlanticul „Queen Mary", se afla la mijlocul oceanului şi, cu viteza de 28 noduri, înainta spre ţărmul canadian. Din motive de securitate, emiţătorul radio de la bord era mut. După ce s-a retras din salonul de lux, John Colville, secretarul lui W. Churchill, şi-a notat: „Lord Cherwell [consilier ştiinţific şi prieten intim al premierului] şi Lord Moran [medicul său personal] au fost invitaţi la dineu. P[rimul] M[inistru] a dat multe verdicte sumbre asupra viitorului, spunînd că pe bătrîna Anglie o aşteaptă zile întunecate şi că tot ce se poate face este să se termine războiul, soldaţii să fie aduşi acasă şi să aibă locuinţe. Dar, material şi financiar, perspectivele sînt negre".

La dineu s-au servit stridii, consommé, calcan, friptură de curcan, îngheţată în pepene galben, brînză, fructe, fursecuri, totul scăldat în şampanie („Mumm", 1929), urmată de un coniac din 1870. „Toate acestea făceau ca asupra conversaţiei pe tema lipsei de bunuri de consum să planeze o umbră nereală", şi-a însemnat Colville. A doua zi, Churchill, care în tot timpul călătoriei şi-a pregătit dosarele pentru convorbirile cu Roosevelt, a notificat şefilor săi de stat major: „trecerea României de partea cauzei aliate a dat ruşilor un mare avantaj şi s-ar putea ca ei să intre în Belgrad şi Budapesta, şi posibil în Viena, înainte ca aliaţii occidentali să străpungă linia Siegfried[1]". Încă din Italia, unde-i parvenise, în noaptea de 23 spre 24 august, ştirea despre „revoluţia română", cum a şi denumit-o în memoriile sale, Churchill a urmărit îndeaproape evenimentele din România, implicaţiile lor asupra evoluţiei războiului. El a apreciat că „revoluţia română" şi eliberarea Parisului la 25 august creau premise pentru înfrîngerea Germaniei pînă la Crăciun. În acest sens îi şi scrisese lui Roosevelt, la 29 august: *„Evenimentele glorioase din Franţa şi din Balcani au modificat complet întreaga perspectivă a războiului"* şi, în consecinţă, trebuia profitat repede. De aceea, la 8 septembrie, premierul a cerut şefilor săi de stat major să accelereze pregătirile pentru ca trupele britanice să pătrundă în Istria, spre a „ajunge la timp" la Viena şi în Ungaria.

[1] Ansamblu de fo tificaţii germane la frontiera franceză din 1939, în faţa Liniei Maginot.

Cel mai proaspăt ou „de la găina fidelă"

În dimineaţa zilei de 11 septembrie, spre necazul premierului că nu ajunsese primul pe peronul gării Quebec, preşedintele a fost cel care l-a aşteptat pe Churchill, debarcat numai cu cîteva ore înainte în portul Halifax. Churchill i-a înmînat, în aceeaşi zi, un exemplar al volumului său *Cuvîntări de război*, recent apărut la Londra, cu următoarea dedicaţie: „Un ou proaspăt de la găina fidelă".

Desfăşurarea celei de a doua conferinţe de la Quebec, „Octagon" (11-16 septembrie), a confirmat însă nu numai că Marea Britanie devenise partener secund pentru Statele Unite, dar şi că posibilităţile ei de acţiune erau tot mai încorsetate. Două luni înainte de alegerile prezidenţiale — după remarca profesorului W. Kimball[2] — preşedintele „trebuia să prefere să se înfăţişeze publicului complet absorbit de

[2] Editorul corespondenţei secrete complete dint e Roosevelt şi Churchill, apă ută la New York, în trei volume (1984) din ca e prezentăm şi aceste extrase.

problemele militare, o imagine care spera, de asemenea, că îi va asigura pe sovietici că nu s-au făcut nici un fel de aranjamente secrete anglo-americane".

După primele convorbiri, premierul a anunțat la Caserta că generalului H.M. Wilson nu îi vor fi retrase mijloacele necesare realizării acțiunii sperate în nordul Adriaticii. Roosevelt a refuzat sugestia trimiterii unui mesaj comun către Stalin, în care să fie abordată problema tensiunii în relațiile dintre cele trei puteri privind Grecia, Iugoslavia și Polonia. Atunci, fără știrea președintelui S.U.A., Foreign Office a fost instruit să obțină asigurări la Moscova în sensul că „Uniunea Sovietică recunoaște poziția predominantă a guvernului Majestății Sale în toate aranjamentele privind Grecia, acum și după ce se va încheia actuala stare de război".

Din convorbiri, Churchill a tras concluzia că trebuie să se întîlnească separat cu Stalin, pentru a ajunge la o serie de aranjamente. Știind că Roosevelt nu va părăsi Statele Unite la apogeul campaniei electorale, i-a propus o nouă conferință tripartită. Cînd președintele i-a confirmat că pînă la alegeri nu poate pleca, premierul s-a oferit să se întîlnească numai el cu Stalin, ceea ce a provocat profunde suspiciuni interlocutorilor săi americani.

Cursul evenimentelor a anulat orice semnificație a deciziilor de la „Octagon": Italia n-a devenit niciodată trambulina unei debarcări în Balcani; acceptarea de către Roosevelt a participării flotei britanice la asaltul împotriva arhipelagului japonez nu s-a materializat; planul american de transformare a Germaniei „într-o țară cu caracter în special agricol și pastoral" a rămas piesă de arhivă.

O chestiune centrală pentru Churchill o constituia obținerea unui angajament privind ceea ce se numea „faza a doua" a aplicării Legii de împrumut și închiriere, respectiv în perioada dintre capitularea Germaniei și victoria asupra Japoniei. Principalul argument al premierului în discuțiile de la Quebec era evocarea unui „faliment" total britanic, în cazul în care, în anul următor capitulării Germaniei, nu vor fi primiți 3,5 miliarde dolari pe baza Legii de împrumut și închiriere și un alt împrumut de trei miliarde dolari pentru scopuri nemilitare. În Statele Unite, astfel de cereri erau suspectate că urmăresc să favorizeze mai ales competitivitatea britanică pe piețele mondiale. Pînă la urmă, Roosevelt s-a declarat convins de argumentele premierului, dar numai după amare discuții, care au ocupat mai toată ziua de 14 septembrie și în cursul cărora Churchill, la un moment dat, a exclamat: *„Ce doriți să fac? Să stau sluj și să vă implor ca Fala*[1]*?"*

Convorbirile Churchill-Roosevelt au continuat în zilele de 18 și 19 septembrie la Hyde Park, domeniul familiei președintelui, unde a și fost consemnată, într-un aide-mémoire, continuarea colaborării celor două guverne în problemele privind dezvoltarea energiei atomice „în scopuri militare și comerciale", folosirea bombei atomice împotriva Japoniei și nedivulgarea de „informații, în special către Rusia", privind aceste probleme[2].

La 20 septembrie, Churchill s-a îmbarcat din nou pe „Queen Mary", pentru călătoria de cinci zile de înapoiere pe coasta engleză. I-a revenit soției sale, care l-a însoțit tot timpul acestei călătorii, să transmită scrisoarea de mulțumire:

„Queen Mary, pe mare
22 septembrie 1944

Dragă doamnă Roosevelt,

Îmi voi aminti totdeauna cu plăcere de vizita mea la Hyde Park. Totul m-a încîntat: picnicurile, compania președintelui și cele două lungi plimbări cu Dv. prin pădure. A fost pentru prima oară cînd am întîlnit-o pe fiica Dv. [Anna, atunci în vîrstă de 38 ani]. *Este o admirabilă combinație, luînd cîte ceva și de la Dv. și de la președinte. Ne-a încîntat, pe Winston și pe mine, cu veselia și vioiciunea ei. Vă rog (deși am cunoscut-o de curînd!) transmiteți-i toată dragostea mea. Veți fi mereu în gîndurile mele în următoarele două luni* [Referire la data alegerilor prezidențiale din 7 noiembrie 1944—*n.n.*]. *Nu pot decît să cred că marea Dv. țară se va onora pe ea însăși prin readucerea la putere a marelui ei conducător — mare în timp de pace, mare în timp de război.*

Cu afecțiune, Clementine H. Churchill".

Un răspuns insinuant

Între cele trei mesaje expediate de Churchill din Londra lui Roosevelt de la sosirea în 25 septembrie, chiar înaintea celui prin care comunica *„Am ajuns cu bine înapoi"*, primul conținea o scrisoare primită de la premierul sud-african J.C. Smuts[3]. Churchill întreținea strînse relații cu Smuts și transmițîndu-i lui F.D. Roosevelt scrisoarea acestuia, se sustrăgea de la a-și expune opiniile în problema negocierilor privind crearea unei organizații internaționale postbelice. Smuts scria: *„Sînt profund tulburat în legătură cu impasul cu Rusia în convorbirile asupra organizației mondiale*[4]*. În orice caz, această*

---

[1] *Fala* era numele terierului scoțian al președintelui Roosevelt. Episodul este descris în J.M. Blum, *From the Morgenthau Diaries, Years of War 1941-1945*, vol. III, Houghton Mifflin, Boston, 1967, p. 373. Promisiunea lui F.D. Roosevelt privind „faza a doua", a aplicării legii pentru împrumut și închiriere n-a fost respectată. După moartea acestuia (12 aprilie 1945), administrația care i-a urmat a întrerupt brusc aplicarea Legii de împrumut și închiriere pentru Marea Britanie, în august 1945.

[2] *Magazin istoric*, nr. 9/1975.

[3] Mareșalul J.C. Smuts (1870-1950), prim-ministru, ministru de externe și al apărării al Uniunii Sud-Africane (1939-1948). Din 1961, cînd s-a retras din Commonwealth, Uniunea Sud-Africană a adoptat denumirea de Republica Africa de Sud.

[4] Între 21 august și 29 septembrie au avut loc la Dumbarton Oaks, Washington, tratative între S.U.A., U.R.S.S., Marea Britanie, în vederea articulării unei organizații mondiale postbelice de menținere a păcii și securității (*Magazin istoric*, nr. 6/1985). Principalele divergențe, rămase atunci nesoluționate, au apărut în legătură cu principiul unani-

criză vine în cel mai nefericit moment, înaintea finalului războiului... Cînd intră în discuție probleme de putere și securitate este cel mai neînțelept să se pună probleme teoretice de egalitate suverană. Regatul Unit și Statele Unite ale Americii trebuie să-și folosească influența mai curînd în favoarea bunului simț al siguranței, decît a statutului legal al micilor state".

În concluzie, Smuts pleda pentru găsirea unui *modus vivendi*. La 28 septembrie, Roosevelt a răspuns: *„Am citit cu mare interes telegrama Dv. de la mareșalul Smuts și cred că toți sîntem de acord cu el în privința necesității de a avea U.R.S.S. ca membru deplin acceptat și egal al oricărei asociații a marilor puteri, formată cu scopul de a preveni războiul internațional. Va fi posibil să înfăptuim aceasta, aplanînd divergențele printr-un compromis între toate părțile implicate și astfel vom învinge dificultățile vreme de cîțiva ani, pînă copilul învață să umble".*

A doua zi, după ce a transmis că îi va comunica lui Smuts telegrama, Churchill l-a informat pe președinte că va pleca împreună cu ministrul de externe Anthony Eden *„foarte curînd"* la Moscova: *„Cele două obiective ale noastre vor fi : primul, să perfectăm angajarea lui împotriva Japoniei*[1], *al doilea, să încercăm o reglementare prietenească în legătură cu Polonia. Există, de asemenea, alte puncte privind Grecia și Iugoslavia, care vor fi și ele discutate. Vă vom ține la curent cu fiecare aspect".* La 3 octombrie, premierul a precizat că va părăsi Londra peste patru zile și l-a solicitat pe Roosevelt să trimită un mesaj lui Stalin, *„spunînd că aprobați misiunea noastră și că Averell*[2] *va putea să ia parte la discuții".*

„Harriman va fi disponibil pentru sfaturi și consultări", a aprobat la 4 octombrie Roosevelt într-un proiect de răspuns, în care mai ura *„deplin succes în vizita la U.J."*. Dar telegrama a fost reținută și, la insistențele principalului consilier al Casei Albe, H. Hopkins[3], președintele a fost de acord ca ea să nu mai fie trimisă, convins de îngrijorările stîrnite la Washington de faptul că la convorbirile de la Moscova nu va fi nici un observator american. După cîteva ore, Roosevelt a transmis la Londra: *„Înțeleg foarte bine motivele pentru care considerați că o întîlnire imediată cu U.J. e necesară, înainte ca toți trei să fim împreună. Problemele pe care le veți discuta sînt, desigur, de real interes pentru Statele Unite și, din cîte știu, veți fi de acord cu aceasta. În consecință, l-am instruit pe Harriman*[4] *să vă fie alături și să participe ca observator al meu, dacă vă va conveni Dv. și Unchiului Joe, și, în acest sens, l-am informat*

---

mității marilor puteri în Consiliul de Securitate, în absența căruia U.R.S.S. considera că S.U.A. și Marea Britanie vor avea o poziție dominantă, și cu cererea ca fiecare din cele 16 republici din componența U.R.S.S. să facă parte din viitoarea organizație. Din materialul disponibil cercetării nu rezultă că la Quebec Roosevelt și Churchill au acordat o deosebită atenție negocierilor de la Dumbarton Oaks.

[1] La Conferința de la Teheran, Stalin confirmase că U.R.S.S. va intra în război împotriva Japoniei, după încheierea operațiilor în Europa.

[2] W. Averell Harriman (1891-1986), prieten intim al președintelui, ambasador american în U.R.S.S.(1943-1945), întreținuse strînse relații cu Churchill cît fusese reprezentant special la Londra (1941-1943). A participat la toate conferințele la nivel înalt ale celor trei mari puteri din timpul războiului. A vizitat România în mai multe rînduri.

[3] Harry Hopkins (1890-1946), figura centrală a grupului de consilieri, denumit de presa americană „trustul creierului", format încă în timpul campaniei electorale prezidențiale din 1932, care l-a adus pe F.D. Roosevelt la Casa Albă.

[4] În instrucțiunile Casei Albe pentru Harriman se atrăgea atenția asupra necesității ca S.U.A. să aibă „completa libertate de acțiune, cînd această conferință se va încheia".

Iugoslavia, 1944. Soldați germani se predau luptătorilor din armata populară de eliberare a Iugoslaviei

pe Stalin[1]. *În timp ce, firește, Averrel nu va fi în poziția de a angaja Statele Unite — nu pot permite nimănui să mă angajeze anticipat — el va fi în măsură să mă țină permanent la curent și i-am cerut să-mi raporteze imediat ce conferința se va fi încheiat*". A doua zi; Churchill a scris insinuant: „*Sînt foarte bucuros că Averell va asista la toate conferințele principale, dar sînt sigur că nu doriți ca aceasta să împiedice convorbirile între patru ochi între mine și Unchiul Joe sau între Anthony* [Eden — *n.n.*] *și Molotov, căci deseori în astfel de condiții se pot face cele mai reale progrese*".

Misterele „Conferinței Tolstoi"

Duminică 8 octombrie, ora 7.15 a.m., Churchill, în drum spre Moscova, a sosit la Napoli. În timpul escalei de patru ore, s-a declarat „*foarte decepționat*" că, după cinci săptămîni de ofensivă, linia Rimini-Bologna nu fusese atinsă. S-a dat ordinul de intensificare a operațiilor și de lansare a desantului în Grecia. În sfîrșit, după 36 ore de la plecarea din Londra, dintre care 23 în zbor, avionul premierului a aterizat la Moscova. În prima telegramă expediată de la sosire, după ce s-a declarat „*foarte abătut*" de rapoartele ce-i fuseseră prezentate la Napoli de generalii Wilson și Alexander[2] privind situația din Italia, premierul a solicitat președintelui „*să devieze două sau, mai bine, trei divizii americane spre porturile italiene*", dintre cele destinate operațiilor din Franța. Totodată, l-a informat că generalul Wilson va înainta Statului Major Combinat de la Washington planul „*privitor la Istria, Triest etc.*"

[1] Concluzia conducătorului sovietic la mesajul lui Roosevelt a fost că Churchill nu vine la Moscova în urma unei înțelegeri „la care Statele Unite au subscris".

[2] Generalul britanic Harold Alexander (1891-1969) era comandantul trupelor aliate în Italia.

La Quebec, unde vor avea șase zile de convorbiri, Churchill se întîlnește cu Roosevelt

Conferința „Tolstoi" — cum au reținut documentele britanice denumirea codificată a convorbirilor de la Moscova — a început la 9 octombrie, printr-o lungă convorbire între Stalin și Churchill, asistați de miniștrii lor de externe și fără participarea ambasadorului A. Harriman. În cursul discuției „între patru ochi", cum a consemnat minuta păstrată în arhivele sovietice, premierul a spus că „el a pregătit un document destul de murdar și rudimentar, în care se arată împărțirea influenței Uniunii Sovietice și Marii Britanii în România, Grecia, Iugoslavia, Bulgaria"[3]. Conform minutei britanice, Stalin a insistat asupra revizuirii Convenției de la Montreux, din 1936, asupra Strîmtorilor Mării Negre, deoarece „dacă Marea Britanie este interesată în Mediterana, atunci Rusia este în egală măsură interesată în Marea Neagră". Churchill s-a declarat de acord, apreciind Convenția ca „inadmisibilă" și „învechită"[4]. De altfel, în-

[3] *Istoria Velikoi Otecestvennoi Voinî Sovetskogo Soiuza, 1941-1945*, vol. 4, Moscova, 1962, p. 667. Pentru această discuție, inclusiv tabelul prezentat de Churchill (atribuind U.R.S.S. 90 la sută influența în România, Marii Britanii 90 la sută în Grecia, jumătate-jumătate în Iugoslavia și Ungaria, 75 la sută U.R.S.S. în Bulgaria), vezi *Magazin istoric*, nr. 6/1985. Conform istoricului G. Ránki, care se referă la documente din arhivele britanice, în zilele de 10 și 11 octombrie, Molotov și Eden au continuat tîrguiala asupra „procentelor", în cele din urmă ajungîndu-se la menținerea formulei Churchill-Stalin privind România, Grecia și Iugoslavia, iar în Ungaria și Bulgaria, 80 la sută pentru U.R.S.S., restul de 20 la sută revenind Marii Britanii („*Range*" *and* „*Constraint*". *The Small States of the Danube Basin and the International Political and Economic System*, în *Études Historiques Hongroises*, Akádémiai Kladó, Budapest, 1985, p. 271).

[4] Minuta britanică este citată după Albert Resis, *The Churchill-Stalin Secret „Percentages" Agreement on the Balkans, Moscow, October 1944*, în *The American Historical Review*, Volume 83, Number 2, April 1978, pp. 373-374. Un alt autor american, citind același document, arată că Churchill dorea ca Stalin să-i influențeze pe comuniștii italieni, premierul fiind, totodată, convins că, în cazul în care „lucrurile vor fi spuse în termeni diplomatici și nu va fi folosită expresia «împărțire în sfere de influență», deoarece americanii ar putea fi șocați", el va putea să explice problemele lui Roosevelt (D. Yergin, *Shattared Peace*, Hou hon Mifflin, Boston, 1977, p. 60).

tr-un mesaj din 22 octombrie, trei zile după ce părăsise Moscova, Churchill i-a împărtăşit lui Roosevelt: „*U.J. a ridicat, de asemenea, formal* [chestiunea privind] *Convenţia de la Montreux, dorind o modificare pentru libera trecere a navelor militare ruseşti. Noi nu am contestat aceasta, în principiu*".

Deşi din telegramele trimise de ambasadorul Harriman reiese că preşedintele era la curent cu evoluţia discuţiilor asupra Balcanilor, în mesajele premierului problema este tratată vag. La 10 octombrie un mesaj semnat de Churchill şi Stalin, menţionînd că în ajun au „*analizat în prealabil situaţia în ce ne priveşte pe noi*", afirma: „*Trebuie să examinăm problema celei mai bune coordonări a politicii noastre faţă de ţările balcanice, inclusiv Ungaria şi Turcia*". Simultan, Churchill a trimis o telegramă separată: „*Este absolut necesar să avem un mod comun de a gîndi în privinţa Balcanilor, astfel încît să putem preveni izbucnirea războiului civil în cîteva ţări, cînd probabil noi doi vom simpatiza cu o parte, iar U.J. cu cealaltă. Am să vă ţin la curent cu toate acestea şi nimic nu va fi aranjat, cu excepţia unor acorduri preliminare între Britania şi Rusia, care vor fi supuse discuţiilor ulterioare şi în care veţi fi implicat şi Dv. Pe această bază, sînt sigur că nu veţi gîndi că încerc să realizez o înţelegere completă cu ruşii*".

Spre dezamăgirea premierului, la 16 octombrie, Roosevelt l-a încunoştiinţat că „*nu putem sustrage de la principalul efort forţe necesare în bătălia împotriva Germaniei*" şi, drept urmare, nu putea satisface cererea de a se devia noi divizii americane pe frontul din Italia. Dar, în ajun, trupe britanice intraseră în Atena, ocupînd oraşul care se afla sub controlul E.L.A.S., forţele armate greceşti conduse de E.A.M. (Frontul Naţional de Eliberare).

Spre locul de ancorare

La 18 octombrie, premierul a transmis la Casa Albă: „*Sînt sigur că aranjamentele privind Balcanii sînt tot ce se putea face mai bine. Cuplat cu acţiunea noastră militară recentă încununată de succes, vom fi în măsură acum să salvăm Grecia şi nu am nici o îndoială că acordul privind o politică comună de 50-50 la sută în Iugoslavia ar fi cea mai bună soluţie pentru rezolvarea dificultăţilor noastre, avînd în vedere atitudinea lui Tito şi schimbările din situaţia locală după sosirea trupelor ruseşti şi bulgare de sub comanda ruşilor, pentru a ajuta flancul estic al lui Tito. Ruşii insistă să aibă influenţa dominantă în România şi Bulgaria ca ţări riverane la Marea Neagră*". La 24 octombrie, Roosevelt a informat la Downing Street 10 despre mesajul trimis în aceeaşi zi lui Stalin: „*Din comunicările ambasadorului Harriman şi din mesajul Dv. din 19 octombrie*[1], *am aflat cu multă bucurie de succesul obţinut de Dv. şi de primul ministru pe calea apropierii de un acord într-o serie de probleme care prezintă mare interes pentru noi toţi, în efortul nostru comun de a asigura şi menţine o pace trainică şi satisfăcătoare. Sînt încredinţat că succesul obţinut în timpul convorbirilor Dv. de la Moscova va înlesni şi va grăbi munca noastră cu prilejul întîlnirii următoare, cînd toţi trei va trebui să ajungem la un acord deplin asupra viitoarelor noastre acţiuni, asupra politicii şi intereselor reciproce.*

Deşi alegerile prezidenţiale băteau la uşă, în răstimpul pînă la ele, Roosevelt s-a preocupat de locul viitoarei întîlniri, la care dorea să vină la bordul unei nave de război şi, ca alternativă la invitaţia sovietică pe coasta Mării Negre, a evocat lui Churchill la 2 noiembrie „*Pireu, Salonic sau Constantinopol*"[2]. Premierul a avut însă o altă propunere şi, la 5 noiembrie, a răspuns: „*Sînt într-o măsură atras de o sugestie privind Ierusalimul. Aici sînt hoteluri clasa întîi, case guvernamentale etc. şi pot fi luate orice măsuri de securitate. Navele de război ar putea ancora la Haifa, dacă vremea nu devine foarte rea, în care caz ar putea să se ducă la Port Said sau Alexandria... U.J. ar putea veni cu un tren special, cu orice măsură de protecţie, de la Moscova la Ierusalim. Sînt în posesia graficului studiat al călătoriilor şi vi-l voi telegrafia. Consider că trebuie să-i facem propunerea lui U.J. şi să-i aruncăm răspunderea de a o refuza. În definitiv, noi sîntem, de asemenea, oameni respectabili. În caz că nu vine, sper sincer că veţi face demult promisa şi amînata vizită în Marea Britanie şi, apoi, veţi vizita armatele din Franţa. S-ar cuveni ca întîlnirea noastră să aibă loc în Marea Britanie*"[3].

La 7 noiembrie 1944, electoratul american l-a ales pe Franklin Delano Roosevelt pentru un al patrulea mandat la Casa Albă. Premierul s-a grăbit să-l felicite pe preşedinte: „*Este o uşurare de nedescris pentru mine să ştiu că prietenia noastră va continua şi va ajuta să scoatem lumea din mizerie*". Totodată, i-a trimis lui Roosevelt o copie a telegramei de felicitare după alegerile din noiembrie 1940 şi la care nu primise nici un răspuns, telegramă a cărei ultimă frază suna aşa: „*Trebuie să mărturisesc ferma mea credinţă că luminile după care ne ghidăm ne vor aduce cu bine la locul de ancorare*". ■

Traducerea documentelor
Dan GHIBERNEA

---

[1] În acest mesaj, Stalin scria: „În ceea ce mă priveşte, pot spune că convorbirile noastre au fost foarte utile pentru lămurirea reciprocă a punctelor de vedere în asemenea probleme ca atitudinea faţă de viitorul Germaniei, problema poloneză, politica faţă de statele balcanice, unele probleme importante ale viitoarei politici militare. În cursul convorbirilor s-a lămurit că, fără mari greutăţi, putem pune de acord politica noastră în toate problemele importante care se ridică în faţa noastră şi, chiar dacă nu putem încă asigura imediat rezolvarea necesară a uneia sau alteia dintre probleme, ca, de pildă, a celei poloneze, se deschid totuşi şi aici perspective mai favorabile".

[2] Aşa este în original. Referire la Istanbul.

[3] În acest caz, Churchill sugera ca la întîlnirea sa cu Roosevelt, conducătorul sovietic să fie reprezentat de Molotov.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

IMPORTANT

Nu uitați să reînnoiți abonamentul dv. la Magazin istoric! După cum știți, abonamentele la revista noastră se pot face la toate oficiile poștale și la toți factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc. de la orașe și sate.

Precizăm că prețul unui număr este de 6 lei. Abonamentul pe 3 luni — 18 lei, pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei. La aceste sume se adaugă taxa poștală de remitere la domiciliu (25 bani pe număr), taxă care nu se percepe în cazul în care abonatul primește revista la locul de muncă.

MEDALII ȘTEFAN CEL MARE

Am văzut că de-a lungul anilor ați publicat în cadrul acestei rubrici mai multe medalii bătute în amintirea lui Ștefan cel Mare. Aș dori să cunosc cîte astfel de medalii au fost închinate marelui voievod, ne scrie studenta **GABRIELA DUMITRAȘCU**, din București.

O recentă cercetare întocmită de colonel (r) IOAN DOGARU, președintele secției numismatice de la Casa Centrală a Armatei din București și membru în consiliul de conducere al Societății numismatice române, a dus la identificarea a 18 medalii Ștefan cel Mare emise în secolul trecut și a altor 34 bătute între 1904 și 1985.

Rezultatele acestei cercetări sînt prezentate în lucrarea Ștefan cel Mare în medalistica românească, București, 1987, 56 pp. Prefațat de prof. univ. dr. Aurel Golimas, studiul a fost publicat de autor în semn de „pios omagiu viteazului domn Ștefan cel Mare cu prilejul aniversării a 530 de ani (1457-1987) de la urcarea sa pe tronul Moldovei".

CASA LUI HOREA

Statornicul nostru cititor și colaborator VALERIU CHIȘIU, din Oradea, după ce reînnoiește expresia sentimentelor sale de prețuire și atașament față de revistă, ne scrie: Recent am fost în Munții Apuseni, unde am vizitat în satul Horea (Arada), de pe dealul Fericetului, casa lui Horea, reconstruită de localnici după documentele lăsate de N. Densușianu. Devenită muzeu, casa lui Horea prezintă vizitatorilor, în cele două camere, obiecte de brad cu specific moțesc, documente și material fotografic privind Revoluția din 1784.

În curtea casei se păstrează monumentul ridicat în 1937 de învățătorii de pe aceste locuri.

TUN CAPTURAT

ALEXANDRU HRIȚCU, din București, ne trimite o fotografie-document din primul război mondial: un tun de 105 mm capturat de ostași din Regimentul 4 infanterie „Argeș" în timpul bătăliei de la Mărășești. Pe verso, fotografia are următoarea însemnare autografă a comandantului Regimentului „Argeș": Tunul „Rodszi", de 105 mm capturat de Regimentul 4 Argeș în atacul de la Mărăști, cu care ocazie am comandat acest Regiment; este fotografiat la fața locului, în momentul capturării... apoi întors spre vrăjmaș, L-am pus în baterie aruncînd o sumă de proiectile asupra vrăjmașului care se retrăgea în dezordine. **În însemnare se menționează că, în momentul capturării, la tun erau înhămați 8 cai și inamicul încerca să fugă;** văzînd aceasta am ordonat ca imediat compania a 6-a să pună pe fugă pe călăreți și să-i atace.

TOPONIMIE ȘI ISTORIE

În nr. 5/1987 al revistei, în fragmentele reproduse din studiul lui Ion Conea despre **Basarabii întemeietori**, am întîlnit amintit numele istoricului Nicolae Drăganu. **Aș dori să-mi comunicați cîteva date referitoare la activitatea sa, ne solicită AURELIA DUMITRESCU**, din Constanța.

Nicolae Drăganu a fost un lingvist cu însemnate contribuții la cercetarea trecutului românesc pe baza toponimiei și onomasticii. S-a născut în 1884 în com. Zagra, jud. Bistrița-Năsăud. A fost profesor de română, greacă și latină la liceul grăniceresc din Năsăud, apoi profesor (1919-1939) și rector (1920-1921) al Universității din Cluj. Membru corespondent (1923) și titular (1939) al Academiei române. S-a stins din viață în 1939.

Dintre lucrările sale amintim: Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii (1939), Vechimea și răspîndirea românilor pe baza toponimiei și onomasticii (1934), precum și studiile Limbă și istorie (1909), Din vechea noastră toponimie (1920-1921), Toponimie și istorie (1932).

A fost, de asemenea, unul dintre principalii colaboratori ai Dicționarului limbii române, publicat de Academia română, sub conducerea lui Sextil Pușcariu (București, 1927-1940).

SFÎRȘITUL AMIRALULUI

Inginerul DANIEL ZAMFIRESCU, din Iași: Contrar multor păreri, conform cărora cei de formație tehnică nu sînt interesați de istorie, literatură etc. eu mi-am format o vastă bibliotecă în care cărțile cu subiect istoric ocupă un loc însemnat.

După această mărturisire a pasiunii sale pentru istorie — pentru care-l felicităm — cititorul nostru ieșean ne solicită cîteva precizări despre circumstanțele în care a murit Canaris, întrucît consultînd unele lucrări referitoare la cel de-al doilea război mondial am constatat că există mai multe variante.

Consultîndu-l, colaboratorul nostru dr. Eugen Preda ne-a comunicat următoarele: Circumstanțele morții amiralului Wilhelm Canaris, fostul șef al Abwehrului, au fost înconjurate în mister mulți ani. S-a știut că la 9 aprilie 1945 a fost judecat și condamnat la moarte de un tribunal S.S., în lagărul de la Flossenburg, dar nu era sigur dacă a fost executat. Abia în 1955 s-a aflat, public, din procesul intentat procurorului în cazul Canaris, că, potrivit mărturiilor unui mare număr de martori oculari, amiralul a fost spînzurat chiar la 9 aprilie 1945, exact o lună înaintea încheierii războiului în Europa, prin înfrîngerea totală a celui de-al III-lea Reich. Unul dintre martori a fost colonelul danez Lunding — fostul șef al serviciului secret al armatei daneze — întemnițat în celula alăturată celei a lui Canaris.

Cristian POPIȘTEANU

CERERI ȘI OFERTE

VASILE CHIFU, str. I. Șugariu, bl. 5, ap. 2, Baia Mare, **solicită:** nr. 1-4/1967; 1-3, 5,6/1968; 5, 11/1969; 11/1970; 7-9,12/1972; 2, 3-5,10-12/1973; 5,12/1975; 1,3/1976; 11/1977; **oferă:** nr. 5/1967; 4,7-10/1968; 1-3,6/1969; 4,5,9/1970; 3-6/1971; 3/1972; 10/1974; 10/1975; 8/1977, numere din 1978-1983.

IOAN LUPU, str. Dimitrie Cantemir, nr. 1A, bl. 89, ct. I, ap. 19, Suceava, **solicită colecția completă.**

MARCEL POPA, Bd. Independenței, bl. 22, ap. 52, Baia Mare, **solicită: colecția 1967-1973; 1/1982; oferă: nr. 12/1979; 4,6/1981; 5/1982, 6/1985.**

EMIL TĂTAR, str. Sovata, nr. 44, bl. C. 8, et. X, ap. 63, Oradea, **oferă: nr. 11/1969; 6,7/1970; 3/1971; 7,8, 11/1975; 5,6,8/1976; 3,5,6/1978; 5-8/1979; 7/1980; 9/1981; 9,12/1984; 1-6,9/1986; 1,2,4,7,8/1987.**

DUMITRU BOIȚ, str. Leontin Sălăjan, nr. 11-13, sc. A, ap. 30, Timișoara, **solicită: nr. 10/1985.**

FLORIN UNGUREANU, com. Ruginoasa, jud. Iași, **oferă: nr. 8/1980; 4/1982; 5,8/1983; 3/1984; 9/1985; 10/1986.**

BROIDA BLUMENFELD, str. Ștefan cel Mare, nr. 41, sc. A, Suceava, **oferă colecția completă.**

LIVIU GH. PERIAN, str. 1 Decembrie, nr. 18, bl. 9 A, et. II, ap. 10, Alba Iulia, **solicită: nr. 12/1986.**

CONTENTS (Romanian History) **G. Platon** Transylvania and the Romanians' National Consciousness in the 18th Century ● **V. Cândea. G. Buluță** Treasures of Romanian Culture and Art at Athos and in Vienna ● **V. Papacostea** Education and Instruction in the Middle Ages ● **V. Nicolae** The Socialist Movement and the Peasant Uprising of 1888 ● **R. Dima** Constantin Dobrescu-Argeș ● **P. Cernovodeanu** Family Chronicles: Bălăceanu (III) ● **T.C. Văcărescu** Recollections from the Time of Prince Alexandru Ioan Cuza ● **I. Popescu-Puțuri** Confluences of Ancient Civilizations (XXIV) ● **C.-A. Colliard** French-Romanian Relations across History ● In Bucharest, 50 Years Ago ● **V. Smărăndescu** Historical Trip in the Olt Valley

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **G. Platon** La Transylvanie et la conscience nationale des Roumains au XVIIIe siècle ● **V. Cândea, G. Buluță** Trésors de la culture et de l'art roumain à Athos et à Vienne ● **V. Papacostea** L'éducation et l'instruction au Moyen Age ● **V. Nicolae** Le mouvement socialiste et la révolte des paysans en 1888 ● **R. Dima** Constantin Dobrescu-Argeș ● **P. Cernovodeanu** Chronique de la famille Bălăceanu (III) ● **T.C. Văcărescu** Souvenirs du temps d'Alexandru Ioan Cuza ● **I. Popescu-Puțuri** Confluences de civilisations anciennes (XXIV) ● **C.-A. Colliard** Les relations franco-roumaines tout le long de l'histoire ● A Bucarest, il y a 50 ans ● **V. Smărăndescu** Itinéraire historique dans la Vallée de l'Olt

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Г. Платон** Трансильвания и национальное сознание румын в XVIII веке ● **В. Кындя, Г. Булуцэ** Сокровища нашего искусства в Афоне и в Вене ● **В. Папакостя** Воспитание и образование в средневековье ● **В. Никулае** Социалистическое движение и крестьянское восстание 1888 года ● **Р. Дима** Константин Добрееку-Арджеш ● **П. Черноводяну** Родовая хроника. Род Бэлэчану (III) ● **Т.К. Вэкэрееку** Воспоминания времён воеводы Куза ● **И. Попеску-Пуцурь** Слияние древних цивилизаций (XXIV) ● **К-А. Колиар** Французско-румынские отношения на протяжении истории ● В Бухаресте 50 лет тому назад ● **В. Смэрэндеску** Исторический маршрут по долине реки Олт

INHALT (Rumänische Geschichte) **Gh. Platon** Siebenbürgen und das Nationalbewusstsein der Rumänen im 18. Jahrhundert ● **V. Cândea, Gh. Buluță** Rumänische Kultur— und Kunstschätze in Athos und Wien ● **V. Papacostea** Erziehung und Unterricht im Mittelalter ● **V. Nicolae** Die sozialistische Bewegung und der Bauernaufstand im Jahre 1888 ● **R. Dima** Constantin Dobrescu-Argeș ● **P. Cernovodeanu** Familienchroniken: Bălăceanu (III) ● **Th. C. Văcărescu** Erinnerungen aus der Zeit von Cuza Vodă ● **I. Popescu-Puțuri** Konfluenzen antiker Zivilisationen (XXIV) ● **C.-A. Colliard** Die französisch-rumänischen Beziehungen im Laufe der Geschichte ● In Bukarest vor 50 Jahren ● **V. Smărăndescu** Reise in die Geschichte durchs Olttal

SUMARIO (Historia rumana) **Gh. Platon** Transilvania y la consciencia nacional de los rumanos en el s. XVIII ● **V. Cândea, Gh. Buluță** Tesoros de nuestras cultura y arte en Athos y Viena ● **V. Papacostea** La educación e instrucción en la Edad Media ● **V. Nicolae** El movimiento socialista y la sublevación de los campesinos de 1888 ● **R. Dima** Constantin Dobrescu-Argeș ● **P. Cernovodeanu** Crónicas de familias: Bălăceanu (III) ● **Th. C. Văcărescu** Recuerdos de la época del príncipe Cuza ● **I. Popescu-Puțuri** Confluencias de civilizaciones antiguas (XXIV) ● **C.-A. Colliard** Las relaciones franco-rumanas a lo largo de la historia ● En Buearest, hace 50 años ● **V. Smărăndescu** Itinerario histórico por el Valle del Olt

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACȚIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Ioana Ursu Năstășel, Marian Ștefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

42 427